

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI
İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sercana YÜCE AKKAYA

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Danışman: Doç. Dr. Osman GÜMAN

EYLÜL - 2019

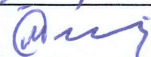
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

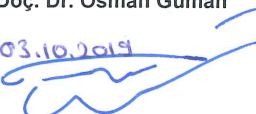
**İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI İNSANCIL
HUKUK VE İNSAN HAKLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sercana YÜCE AKKAYA

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bu tez 06/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~oybirliği~~ / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Osman GÜMAN	BAŞARILI	
Doç. Dr. Süleyman KAYA	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Ü. Merve ÖZAYKAL	BAŞARISIZ	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Sercana Yüce Akkaya
Öğrenci Numarası	:	Y146008044
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI
Benzerlik Oranı	:	%20
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
 03.10.2019 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
 03.10.2019 Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Osman Güman Tarih: 03.10.2019 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda, “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları” bağlamında güncel savaşların siviller üzerindeki etkisi ve Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (sav)’ın hadis-i şeriflerinde yer alan savaş ilkeleri, askerî politikalar ve İslâm’ın ışığında savaş kuralları incelenmektedir.

Öncelikle tez konusunun seçiminde bana yol gösterip bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkısı olan tez danışmanım Doç. Dr. Osman Guman beyefendiye teşekkürlerimi sunarım. Kaynak aramak için yardım talep ettiğim Akiller Heyeti Güneydoğu Anadolu Grubu Başkanı olarak görev yapmış olan Saygıdeğer hocam Yılmaz Ensaroğlu’na ve bu zorlu tez sürecinde benden desteğini esirgemeyen sevgili eşime, tüm eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Sercana YÜCE AKKAYA

Eylül 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNSAN HAKLARI VE SAVAŞ.....7

1.1. İnsan Haklarının Tarihçesi	7
1.1.1. Orta Çağda İnsan Hakları	9
1.1.2. Yeni Çağda İnsan Hakları	10
1.1.3. Yakın Çağ'da İnsan Hakları	12
1.1.4. İslam Tarihinde İnsan Hakları	14
1.1.4.1. Medine Sözleşmesi	18
1.1.4.2. Veda Hutbesi	19
1.1.4.3. Dört Halife Dönemi	20
1.2. Savaş ve İnsancıl Hukuk	21
1.2.1. Uluslararası İnsancıl Hukuka Göre Savaş	25
1.2.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Cenevre Sözleşmelerine Göre Savaş Prensipieri	26
1.2.3. İnsan Hakları Antlaşmalarının Değerlendirmesi	28

BÖLÜM 2: ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN TEMEL KONULARINA İSLAM HUKUKÇULARININ YAKLAŞIMI.....31

2.1. İnsancıl Hukukun İslami Terminolojideki Uygulanma alanı: Cihad	32
2.1.1. Cihad İlkeleri	34
2.2. İslam Hukukuna Göre Cihadda Adalet	43
2.3. İslam Hukukuna Göre Savaşı Gerektiren Durumlar	47
2.4. İslam Hukukuna Göre Savaşlarda Yasaklanan Eylemler	51
2.5. İslam Hukukuna Göre Savaşlarda Tartışmalı Olan Uygulamalar	58
2.6. İslam Hukukuna Göre Savaşın Sonlanması	59
2.7. Uluslararası Güvenliğin Sağlanması	62

SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
BM	: Birleşmiş Milletler
CC	: Celle Celaluhu
ICRC	: Uluslararası Kızılhaç Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Sav	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	Doktora
Tezin Başlığı: İslam Hukukuna Göre Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları	
Tezin Yazarı: Sercana YÜCE AKKAYA Danışman: Doç. Dr. Osman GÜMAN	
Kabul Tarihi: 06.09.2019	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 79 (tez)
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Birey-devlet karşıtlığı üzerine kurulan modern insancıl hukuk kuramı, insanın savaş karşısında korunması ve insan onuruna, insanın canına aykırı muamelelere maruz kalmaması için kullanılan bir terimdir. İslam’da bir kuram olarak belirlenmese de savaşın ve barışın nasıl olması gerektiğine dair belirlediği ve uyguladığı bir çerçeve mevcuttur ve bu çerçeve insan haklarını korur. Bu tezde İslam’ın silahlı çatışma hukukuna bakışı ele alınacak olup konunun uluslararası insancıl hukuka göre mukayesesi yapılacaktır. Siyasi otoritelerin etkisinden uzak, herhangi bir durum veya kuruma karşı savunma olarak değil, insanın cisim bulmasıyla sahip olduğu yaşama hakkını bilmesi ve bunun korunması adına İslam perspektifinden insancıl hukuku ve savaş prensiplerini öğrenmesi gerektiği kanaatiyle bu başlık ele alınacaktır. İnsan hakları adına çalışmalar yapan devletlerin ve sosyal politikaların da siyasi otoriteleri değil, bu fitrî değerleri dikkate alarak muamelede bulunmasının gerekliliği ifade edilmeye çalışılacaktır.	
Anahtar Kelimeler: İnsancıl Hukuk, İslâm Hukuku, Savaş Hukuku, Silahlı Çatışma Hukuku, İnsan Hakları, Savaş Mağdurları.	

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	Ph.D.	
Title of Thesis: International Humanitarian Law And Human Rights According To Islamic Law		
Author of Thesis: Sercana YÜCE AKKAYA Supervisor: Assoc.. Prof. Osman GÜMAN		
Accepted Date: 06.09.2019		Nu of Pages: v (pre text) + 79 (main body)
Department: Basic İslamic Sciences		Subfield: Basic İslamic Sciences
Modern humanitarian law theory based on individual-state contrast is a term used to protect human being against war and not to undergo them incompatible treatments with human dignity and human life. Although it is not defined as a theory in Islam, there is a framework that defines and implements how war and peace should be carried out, and this framework protects human rights. In this thesis, Islam's approach to law of armed conflicts will be discussed and the issue will be compared according to the international humanitarian law. This title will be dealt with in the opinion that human beings should know their right to life by coming into existence and learn the humanitarian law and the principles of war from the Islamic perspective in order to protect it, not as a defense against any situation or institution, far from the influence of political authorities. It will be tried to express the necessity of states and social policies that work for human rights to treat by taking into consideration these innate values, not political authorities.		
Keywords: Humanitarian Law, Islamic Law, War Law, Armed Conflict Law, Human Rights, Victims of War.		

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İnsancıl hukuk, insanların acılarını en az boyuta indirmeyi amaçlayarak kurallar koyan bir hukuk sistemidir. Bu kuralların uygulanabilmesi için savaşın olabildiği kadar insancıl olarak yürütülmesi ve belli başlı kurallara bağlanması gerekmektedir. Bu, tüm insanların arzu ettiği bir durum olsa da, savaşlarda söz konusu beklentilerin çoğu gerçekleşmemektedir. İnsancıl hukuk, insani olduğu kadar, İslâmîdir de. Zira Kur'an ve hadisler çerçevesinde İslam'ın kendisine özgü bir savaş sistemi ve kuralları bulunmaktadır.

Çalışmanın Önemi

İnsan doğuştan belli başlı haklara sahip sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır. Allah insanları topluluklar halinde yaratmış, birlikte yaşayabilmeleri ve birbirleriyle anlaşabilmeleri için belli başlı kurallar ortaya koymuştur. İnsanın, sosyal bir varlık olmasının bir gereği olarak tüm ilişkileri kapsayan sosyal hukuk kuralları meydana gelmiştir. Kişi ve toplulukların arasındaki ilişkiyi düzenlemek amacı ile de insanlara verilmiş hakların yanında toplumsal hayatı uyumlu bir şekilde yaşayabilmeleri için düzenlemeler getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de sistematik olarak değilse bile insan hakları kapsamında değerlendirmeler yapılmış ve bu hakların korunması özenle vurgulanmıştır.

İslâmî anlayışa göre özünde tüm hakların kaynağı Allah'ın iradesidir ve hukuk, insana Allah'ın tanıdığı bir ayrıcalıktır. Allah Teâlâ tarafından insan yeryüzünün en değerli varlığı olarak yaratılmış ve bu değer yanında insana sorumluluklar yüklenmiştir. Evrende en değerli varlık olan insana doğuştan bu değeri insan olduğu için veren ilâhî kudret, bireyler ve devletler tarafından hakların kısıtlanmasını yahut sınırsız serbest bırakılmasını kabul etmemiştir. İslam'a göre insanın insana üstünlüğü söz konusu olmayıp, insanlar birbirlerinin haklarını kısıtlama yahut Allah'ın yasakladıklarını serbest bırakma hakkına sahip değildir.

Siyasi otoritelerin etkisinde, kurumları savunma gayesiyle hareket eden, insanlar üzerinde güç ve üstünlüğü kullanan hiçbir hukuk sistemi, adaleti sağlamayı başaramaz ve insan haklarını koruyamaz. İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve

sünnette hukukun önemine, hukukun tesisinde de adaletin sağlanmasına vurgu yapılmıştır. Önyargıya dayalı menfi duygularla hareket edilmesi yasaklanmış, insana verilen hakların sınırlarının aşılması, başkalarının hakkına tecavüz edilmesi ‘kul hakkı’ olarak nitelendirmiş ve bu konuda dikkat etmeleri için insanlar sürekli olarak uyarılmıştır.

Uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları, bir takım komiteler tarafından belirlenen ve bunları kabul eden devletlerce uyulması gereken kuralları belirterek, yaptırımlarla destekleyen oluşumlardır.¹

Güncel hukuk sisteminde ön plana çıkması henüz çok yeni sayılabilecek bu oluşumların, İslam hukuk kurallarına göre Hz. Peygamber (sav) tarafından İslâm’ın ilk yıllarından itibaren uygulanan ilkeler olduğu görülmektedir. Bu açıdan yapılan değerlendirmeler ile Allah’ın belirlediği sınırlar, yine var olması sebebiyle insana Allah tarafından tanınan haklar mevcuttur.

Günümüzdeki cihad anlayışı sebebiyle terörizmle itham edilen İslam toplumlarının, insanın bireysel varlığına duyduğu saygı çerçevesinde, savaş konusundaki hassas tutumlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu bağlamda İslam hukuk kuralları ve Kur’ân-ı Kerîm ile Hz Peygamber (sav)’in sünneti, yol gösterici olacaktır. Aynı zamanda İslam dünyasında insan haklarının önceden belirlendiği, Allah tarafından gönderilen hemen her peygamberin tebliği ile gerçekleştirildiği de göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber denilebilir ki; insana, ilk insanın yaratılışıyla beraber verilen temel hakları, Kur’ân ve İslam dini yeniden kazandırmak için gönderilmiştir.

Çalışmanın Amacı

İslâm’ın insana vermiş olduğu haklar konusunda bugünlerde yaşanan tartışmalara, terörizm ile İslâm’ın bağdaştırılmasına cevap mahiyetinde bir çalışma olmasını amaçladık. İnsan haklarının, ilk insanın yaratılışından bugüne Allah tarafından gönderilen tüm dinlerle korunan bir olgu olduğunu ve en güncel haliyle Kur’ân’ın bu beyanları bizlere izah ettiğini ortaya koyarak, Müslümanların insan hakları savunuculuğunu ve Uluslararası İnsancıl Hukuku desteklemesi gerektiğini beyan etmeye çalıştık.

¹ Özden Sav, *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2015, 19, 35-36

Çalışmada İzlenen Yöntem

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde insan hayatı, barış, savaş konuları; Hz. Peygamber (sav)'in savaşları ışığında Uluslararası İnsancıl hukuk incelenerek İslam hukukunun yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İslam hukuku çerçevesindeki savaş prensipleri ile uluslararası insancıl hukukun savaş prensipleri mukayese edilecektir.

Çalışmamızda betimleyici bir yöntem esas alınmış ve bunların değerlendirilmesi yapılmıştır. Hukuk sistemleri arasında bilimsel bir karşılaştırma yapabilmek için öncelikle insancıl hukuk, insan hakları ve hak kavramlarına dair literatür taraması yaptık. Bu çalışma sonucunda elde ettiğimiz verileri Hz. Peygamber (sav) ve sonraki dönem savaş uygulamaları ışığında tahlil etmeye çalıştık. İnsanın yaratılış amacını ve nasıl yaşaması gerektiğini tarif eden İslam hukukunun, insan hakları açısından yapmış olduğu değerlendirmeleri açıkladık. Geçmişte bu konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalardan istifade ederek, gerek İslam tarihinde gerek Kur'ân'da yer alan konuya örneklik teşkil edebilecek verileri alarak desteklemelerde bulunduk.

Bu alanda öncülük yapan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, BM, vb. oluşumların İslam'dan çok sonra ortaya çıktığı, dolayısıyla sistematik kurallarla belirlenmese de İslam'ın insanı ve insanın sadece insan olması sebebi ile sahip olduğu hakları koruma konusundaki hassasiyetini birçok açıdan inceledik. Uluslararası ilişkilerle ilgili olarak Hz. Peygamber (sav) ve Dört Halife dönemini değerlendirerek, İslâm'ın temel prensiplerini ortaya koymaya çalıştık. Hanefi mezhebi doğrultusunda yapılan açıklamaların yanında, gereği halinde diğer mezheplerin görüşlerine de atıflar yaptık.

Bununla beraber Cenevre sözleşmeleri, Lahey Antlaşmaları vb. uygulamalara İslam açısından yaptığımız değerlendirmede temel kaynağımız Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber (sav)'in sünneti olmuştur. Değerlendirmeler yapılırken klasik dönem eserleri, hukuk kitapları, Cenevre Sözleşmeleri, Lahey Antlaşmaları, süreli yayınlar ve bilimsel tezlerden de istifade edilmiştir. Toplanan verilerin analizleri gerçekleştirilerek sıralı bir biçimde kullanılmaya özen gösterilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Uluslararası hukuk ya da insancıl hukukun İslam hukukundaki karşılığı, “siyer” terimidir. Bu doğrultuda İslam hukukunda “siyer” adıyla özel bir literatür

oluşturulmuştur. Bu alandaki ilk örnekler, Hz. Peygamber (sav)’in söz, tutum ve davranışlarının ele alındığı hadis kitaplarındaki “siyer” bölümleridir. Nitekim Hz. Peygamber (sav)’in “Siyer”i olarak bildiğimiz bölümlerde ağırlıklı olarak onun savaşlarının yer alması, çalışma alanımızla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Konuyla ilgili bilinen en ünlü eserlerden birisi, Muhammed b. Hasan Şeybânî’nin (ö. 189/805) kaleme aldığı, *es-Siyeru’l-kebir* ve *es-Siyeru’s-sağir*’i ile Şemsüleimme Serahsi’nin (ö. 483/1090) yazdığı *Şerhü’s-Siyeri’l-kebir* adı eserlerdir. Yine bu alandaki öncü çalışmalardan birisi olan ve Ebu’l-Hasan Maverdi’nin (ö. 450/1058) kaleme aldığı, *el-Ahkamü’s-sultaniyye* adlı eserdir.

Öte yandan hemen hemen tüm fıkıh kitaplarında “Kitabü’l-cihad” bölümleri bulunmaktadır. Ameli mezheplerin konuyla ilgili görüşleri, daha çok bu bölümlerde işlenmiştir. Fıkıh edebiyatında başta cihad olmak üzere haraç, emvâl, ganimet, cizye, eman, ridde ve siyâset-i şer’iyye ile ahkâm-ı sultâniyye gibi kavramlar kullanılmış olmakla birlikte daha çok, “Kitâbü’l-cihâd” başlığı tercih edilmiş ve bazen de “siyer” veya “sîret” kelimeleri kullanılmıştır.²

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi verileri doğrultusunda insancıl hukuk konusuyla ilgili yaklaşık on dört civarında çalışma yapılmıştır. Bunların ezici çoğunluğu, Hukuk Bilim Dalı ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında gerçekleşmiştir. Bunlar arasında dört tanesini oluşturan doktora düzeyinde yapılan çalışmalar arasında yer alan “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Nükleer Silahlar” adlı çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalında (2015), Saeed Bagheri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu teze göre, son zamanlarda nükleer silahlara dair birçok tartışma yapılmıştır. Söz konusu münakaşalar, kimyasal ve bakteriyolojik silahlara dair olanlarla aynı nitelikte olmasına rağmen sadece birkaç sınırlama amaçlı antlaşma yapılabilmektedir. Çalışma bu anlaşmalar üzerine yoğunlaşmıştır.

Konuyla ilgili bir başka çalışma olan, “Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu” adlı tez, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında (2014), Kenan Dülger tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise, devletlerin insancıl hukukun ihlaline yönelik sorumluluğu incelenmiştir.

Murat Başer’in Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan hakları Anabilim Dalında yapmış olduğu, “Günümüzde İnsancıl Hukuk ve İnsan Haklarının Korunması

² Ahmet Yaman, “Siyer”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37 (2009), 316.

Sorunu” (2012) adlı tezde, günümüzde insancıl hukukun amacı olan insan haklarının korunması için Birleşmiş Milletler ile Uluslararası Ceza Mahkemesi yapısında bir düzenleme yapılması önerilmiştir. Sorunun etik boyutu ile ilgili olarak da, insan hakları temelli insancıl hukuk eğitiminin başta devletlerin ordu mensupları olmak üzere tüm vatandaşlarına da verilmesinin önemi ortaya konmuştur.

İnsancıl hukuk alanında gerçekleştirilen, “*Silahlı Çatışmalarda İnsancıl Hukuk: Haklar, Kurumsal Yapılanma ve Yargısal Mekanizmalar*” adlı tez, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında, Emine Karacaoğlu tarafından gerçekleştirilmiş olup (2003), çalışmaya göre son yıllarda insan hakları hukuku ile de yakından bağlantılı olan, insancıl hukukun ihlallerinden dolayı iki geçici ve bir daimi uluslararası mahkemenin kurulması gibi önemli gelişmeler, dikkatleri insancıl hukuk üzerine çekmiştir. Bu gelişmeler göz önüne alınarak, "Silahlı Çatışmalarda İnsancıl Hukuk: Haklar, Kurumsal Yapılanma ve Yargısal Mekanizmalar" başlıklı bu tezde, insancıl hukuk kuralları, uygulanmaları, insan hakları ile ilişkisi ve ihlallerinden dolayı cezalandırma incelenmiş ve tartışılmıştır.

Bu çalışmaların dışında genelde İlahiyat ve özelde İslam Hukuku Anabilim dalı mensupları tarafından doğrudan insancıl hukuk ile bağlantılı birçok makale çalışmaları yapılmış ve tebliğler sunulmuştur. Doğrudan “insancıl hukuk” ifadesi bulunmamakla birlikte İlahiyat alanında da benzer çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Ahmet Özdemir’in Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı nezdinde hazırlamış olduğu, “*İslam Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması*” (2008) adlı tez, bu bağlamda dikkat çeken bir çalışmadır. Yazara göre, İslâm dininin uluslararası kamu düzenine etkisi siyasî ve akademik çevrelerde son zamanlarda sıklıkla gündeme getirilmekte ve cihad kavramı etrafında tartışmalar yaşanmaktadır. Müslümanlar arasında sadece savunma savaşının dine uygun olduğunu savunanlar olduğu gibi, dünyaya İslâmî bir şekil vermek için yapılan savaşları meşru görenler de vardır. Bunun yanında Batılı bazı müellifler, İslâm’da savaşın insanları zorla Müslüman yapma aracı olduğunu iddia etmektedir. Bu tartışmalar bizi İslâm’ın uluslararası kamu düzeni için bir tehdit unsuru olup olmadığının tespiti noktasına götürmektedir. Yazar bu çalışmasında özellikle savaş hukukundan hareketle İslâm ile uluslararası güvenlik arasında var olan dengenin ortaya konulması, İslâm’ın uluslararası kamu düzeninin temin edilmesine olan katkısının açıklanması hedeflenmiştir.

Sonuç olarak biz bu çalışmamızda, doğrudan insancıl hukuku temel aldık ve bu bağlamda başta Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnet ve hadisleri doğrultusunda İslam hukukçularının konuyla ilgili doğrudan yaklaşım ve değerlendirmeleri üzerinde durduk.

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNSAN HAKLARI VE SAVAŞ

Bu konunun ele alınması için öncelikle insan hakları üzerinde durmak gerekmektedir. Zira insan hakları kavramı, savaş hakları ve insancıl hukuku da içine alan geniş bir kavramdır.

İnsan hakları asırlardır var olmasına rağmen, belirgin bir şekilde Rönesans ile ortaya çıkmıştır. Ancak kavram daha çok II. Dünya Savaşı'ndan sonra ele alınmış ve Birleşmiş Milletler'in 1945'te kurulmasıyla beraber gündeme gelmiştir. İnsan haklarının kökenleri, düşünsel boyutta Sofistlere ve ardından belirgin bir şekilde Stoacılığa kadar uzanmaktadır. Zira bu felsefi akım, doğal hukuk görüşleri ile yakından ilişkili olması nedeniyle Eski Yunan ve Roma düşüncesine dayanmaktadır.

Temel yapı itibarıyla bireylerin salt insan olmakla kazandıkları hakları ifade eder.³ İnsan hakları doğal haklar olarak da kullanılan insanın bebekliğinden itibaren kazandığı, doğrudan kişiye yönelik haklardır. İnsan hakkı, devredilemez, kölelik gibi, üzerinde tasarruf yapılma yetkisi kimsede yoktur, bu haklardan vazgeçilmesi söz konusu değildir. Herkes için eşit derecede bu haklar geçerlidir. Bu hakları sağlayıp koruyacak olan merci ise devlettir.⁴

İnsan hakları kavramı, günümüzdeki anlaşılan manada, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşmiştir.

1.1. İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan haklarıyla ilgili en eski veriler İlk Çağa kadar uzanmaktadır. İlk Çağ, yazının bulunmasıyla (m.ö. 3500) başlayıp, 375 yılındaki kavimler göçüne kadar süren süreci içermektedir. Öte yandan İlk Çağ, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını sonuç veren zaman dilimine kadar uzanan bir süreyi kapsamaktadır. En önemli süreci ise, Antik Yunan düşüncesini içermesidir.

İnsan haklarının ilk ortaya çıkışı Antik Yunan'a uzanmaktadır. Sofistler, insanın doğasına aykırı bir şekilde toplumda yapay olan tüm olgulara karşı çıkarak, tüm

³ Jerome J. Shestack, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri", *Liberal Düşünce*, 11/40 (2006), 91-95.

⁴ Zeki Hafizoğulları, "İnsan Hakkı Olarak Kişilik Hakkı ve Kişilik Hakkının Korunmaması". *AÜHFD*, 1997,4.

insanların eşit olduğunu savunmuşlar ve köleliğin bu eşitlik ilkesine aykırı olması nedeniyle bir toplumsal kural olmasına itiraz etmişlerdir.⁵

Sofistlerin bu yaklaşımına karşı çıkan Platon'a göre toplum, filozoflar, askerler, tüccarlar, zanaatkârlar, çiftçiler ve kölelerden oluşan sınıftır. Bunlardan sadece ilki, kısıtlanamayan haklara sahip olmalıdır.⁶

Aristo bu konuda üstadı Platon'a benzer bir yaklaşımda bulunmuş ve herkesin hak sahibi olamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre bu hak sahibi olamayacakların başında köleler gelmektedir. Dönemin filozoflarının bu yönlü yaklaşımları, genel bir kanaat oluşturmuş ve İlkçağ 'da 'Yunanlılar yanında Roma dünyasında da insan hakları, sınıflara göre tasnif edilmiştir. O çağlarda kölelik oldukça yaygındı ve kölelerin sayısı oldukça büyük sayılara ulaşıyordu.⁷

Stoa akımının bütünlediği süreç Sokrates ile başlamış ve Aristoteles ile yeni bir boyut kazanmıştır. Platon ve Aristoteles'in fikriyatına göre bulundukları dönemin özellikleri doğrultusunda kişisel hak ve özgürlüklerini öne çıkartmayan bir yaklaşım hakimdir.⁸

Eski Yunan'daki köleler ile ilgili hükümler başta olmak üzere totaliter anlayışı aşan, insanların tek bir dünya devletinde yaşayan vatandaşlar olduğunu savunmak suretiyle insan haklarını günümüz şartları doğrultusundaki değerlendirmelere uyumlu olarak belirgin bir şekilde yaklaşımda bulunan felsefi akım, Stoa düşüncesidir.⁹

İnsan haklarıyla ilgili düşünce, fikirsel anlamda Antik Yunan ile başlamakla beraber, yönetim bazında yazılı ve kayıtlı veri sunan ilk medeniyet Sümerler olmuştur. Zira onlar yazıyı bulup bazı insan haklarını yazıya dökmüşlerdir. İnsan haklarına dair bazı ipuçlarının bulunabileceği en eski metin, Babil kralı Hammurabi kanunlarıdır. Bu kanuna göre, mal sahibi olma, miras, evlilik gibi sosyal durumlar yanında hırsızlık, iftira, cana kıyma, esirlik, toprağın işlenmesi vb. konuları içermektedir.

⁵ Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Değişim Yayınevi, 2004, 11.

⁶ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1980, 69.

⁷ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma- Antik Akdeniz Uygarlıkları*, İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları 2005, 528.

⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*, İstanbul: Bata yayınları, 2001, 3.

⁹ Vahap Coşkun, *İnsan Hakları-Liberal açıdan bir tahlil*, İstanbul: Liberte Yayınları, 2006, 60.

Hammurabi kendisinin, tanrılar tarafından kutsandığına inanarak, zayıfları koruyacağını ve kötülerini yok edeceğini ve tüm ülkede adaleti sağlayacağını, halkın eğitimi ve rahatını arttıracığını ilan etmiştir.

Hammurabi, siyasi ve sosyal sorunlarla ilgili vermiş olduğu kararları, Babil'in koruyucu tanrısı Marduk için yapılmış olan Esagila Tapınağı'na dikilen taşın üzerine Akat dilinde yazdırmış ve bu kanunların güneş tanrısı tarafından yazdırıldığını söyleyerek metne kutsal bir hüviyet de kazandırmıştır.¹⁰

1.1.1. Orta Çağda İnsan Hakları

Orta Çağ, kavimler göçü ile başlayıp, İstanbul'un fethi ile sona eren zaman dilimine denmektedir. Bu ise, Milattan Sonraki 5. ve 13. Yüzyıl arasını kapsamaktadır.

İnsanlık tarihinde insan hakları hemen hemen her dönemin öncelikli konusu olmuştur. Zira bireysel ve toplumsal olarak doğrudan insanı ilgilendiren bir mevzu olması nedeniyle, insanların sosyal tekâmülü doğrultusunda gelişmeler kaydetmiştir. Bu husus Orta çağda daha da belirgin ve sistematik hale gelmiştir.

Orta çağda, iki önemli gelişme oldu. Bunlar, devlet gücünün kayıtlanarak belirli bir sınıra çekilmesi ve bireyin güçlü ve hak sahibi olabilmesini sağlamak olmuştur. Bu doğrultuda, siyasal otorite ile dini otorite birbirinden ayrılmalıdır. Buradaki temel kaygı, Hristiyan din adamlarının baskısıdır. Bu durum ilk etapta Hristiyanlık dininin özünde bulunmaktaydı. Önceleri bu dine karşı çıkan imparatorluk daha sonraları yaygın hale gelince Hristiyanlığın ilkelerini benimsemek suretiyle, imparatorluğun bekasını temin etme amacı güttüğü anlaşılmaktadır.

Hristiyan din adamlarının halka ve devlet adamlarına yönelik Engizisyon mahkemelerinin uygulamasından dolayı insanlar ciddi bir baskı ortamında yaşamaya başladılar. Söz konusu dönemde bilim adamları herhangi bir konuda fikir beyan ederken, bu alanda kilisenin tavrına göre ifade biçimi ortaya koymuşlardır.¹¹

İngiltere'de ilan edilen Magna Charta Özgürlük bildirgesi (Magna Carta Libertatum) (19 Haziran 1215) insan hakları açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 63 maddeden oluşan bu bildirge, Orta Çağ'da, toplumsal ve kişisel haklarla ilgili önemli bir belgedir.

¹⁰ Timuçin Afşar, *Düşünce Tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları, 1992, 52.

¹¹ Özcan Özbey, *İnsan Hakları Evrensel İlkelerinin Avrupa Mahkemesinde Uygulanması*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2004, 21-22.

Magna Carta sözleşmesi ile can ve mal güvenliği ile ilgili teşekkül etmiş, şahısların kanıtsız tutukluluğu ve yargısız infazına karşı çıkılmıştır. Böylece kanun uygulayıcısı olan kralın yetkileri sınırlandırılmıştır. O dönemin şartları göz önüne alındığında söz konusu kurallar önemli olarak kabul edilebilir.¹²

Magna Carta, kralın ötesinde feodal beylerin ön plana çıkarılması ve onların konumlarının güçlendirilmesi şeklinde anlaşılabilir, kralın yetkilerini sınırlamış, keyfi olarak uygulanan can ve mal güvenliğini sağlayıcılığı artmış yargı, kralın otoritesi karşısında bağımsızlaşmaya başlamış ve kişiler hakkında yersiz yakalama ve ceza takibini önlemeye çalışılmıştır. Bu yönleriyle Magna Carta, insan hakları açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

1.1.2. Yeni Çağda İnsan Hakları

Yeni Çağ, İstanbul'un fethi (1453) ile başlayan ve Fransız ihtilaline (1789) kadar süren sürece denir. Bu süreçte feodal yönetimler kaybolmuş, yerine krallıklar ortaya çıkmıştır. Avrupa'da coğrafi keşifler yanında Rönesans ve reformlar yaygınlaşmış, Skolastik düşünce önemini yitirmiş ve yerine akıl ve bilimin öncülük ettiği aydınlanma çağı başlamıştır. Siyasi gelişmeler ve dönüşümler yanında hümanizm kabul görmeye başlamıştır.

Rönesans, Yeni Çağ'ın halkları üzerinde baskın bir etki göstermiştir. Bu dönemin bilinen özelliği, kralın ve yöneticilerin temsil ettiği egemen gücün sınırının tespit edilmesidir. Bu devirde kralın kontrolündeki devletin mutlaklığı tartışma konusu olmuş ve böylece insan hakları, o dönemden başlayarak günümüze kadar gelmiş ve çağdaş anayasalarda yer bulmuştur. Reform hareketleri kilisenin gücünün azalmasında en önemli faktör olmuştur. Rönesans'ın düşünce şeklini antik çağın devlet görüşüyle uzlaştıran düşünürün Niccolo Macchiavelli (1452-1592) olduğu kabul edilmektedir. Niccolo Macchiavelli'ye göre hayat, devlet merkezlidir. Bu anlayışa göre din, hukuk, ahlak, devlet için vardır.¹³

Konuyla ilgilenen dönemin bir başka düşünürü Jean Bodin'e (1530-1596) göre monarşi, uygulanabilir en gerçekçi yönetim biçimidir. Jean Bodin, monarşi ile egemenlik düşüncesini uyarlamaya çalışmıştır. Nitekim Bodin'e göre egemenlik sınırsız olup

¹² Ersan İlal "Magna Carta". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 34: 1-4, 1968, 214-225. 210-242

¹³ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*. çev: Kurtuluş Dinçer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, 191.

mutlaktır. Bu mutlaklık ve sınırsızlık ancak ilahi ve doğa kuralları yanında, mülkiyet hakkı ve anayasal prensiplerle kısıtlanabilmektedir.¹⁴

Bu süreçte hümanizm Rönesans’la başlamış ve bireyi ön plana çıkarmıştır. Devlet hakim olan erk değil, topluma hizmeti amaçlayan ve yurttaşlarının hukukunu koruyan bir kurum haline dönüşmeye başlamıştır.

XVII. asrın ilk dönemlerinde, tabii hukuk fikri, Stoacılığa dönüş ve Stoacılığı yeniden canlandırma çabası içerisinde olmuştur. Nitekim Hugo de Grotius bu yönde hareket ederek doğal hukuku, devletin temeli olarak benimsemiştir. Grotius’un ileri sürdüğü doğal hukuk kavramı yani insanların doğuştan bazı haklara sahip olduğu düşüncesi¹⁵ 18. Asırda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu görüşü benimseyen Hobbes’e (1588-1679) göre tüm oluşumlar, her yerde aynı olan doğal bir sebepten meydana gelir. Hobbes tabii hukuk kavramını, herkesin hayatını korumak amacıyla kendi gücünü kullanması şeklinde tanımlamıştır.¹⁶

Doğal hukuka göre, yapılan müracaatların nedensiz olarak geri çevrilmesi, adam kayrılması ve mesnetsiz olarak davaların düşürülmesi ve gerekçesiz olarak ertelenmesi kanun dışı kabul edilmiştir.¹⁷

Hobbes’e göre, insanın fitri yapısının sonucu, hürriyet yetisinin bir tezahürü olarak onu, birey haline sokmaktadır. Zira ona göre özgürlük, harici engellerin mevcut olmamasıdır. Bu maniler, genellikle insanın dilediğini yapma gücüne engel olabilir, ancak bu maniler, bireyin iradesinin öteki kısmını, aklın verileri doğrultusunda istimalinden alıkoyamazlar.¹⁸

Doğal hukukun hareket noktasını insanın kendisi teşkil eder. İnsan ise, diğer varlıkların var olmaları hasebiyle değerleri açısından bir ölçüttür. İnsan kendi hukuku ve haklarını oluştururken, aynı zamanda diğer varlıkların da hukuklarını şekillendirmiş olmaktadır.¹⁹

¹⁴ Murat Bebiroğlu, “İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri”, *İnsan Hakları*, İstanbul, 2000, 1.

¹⁵ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray, İstanbul: Say Yayınları, 2011, 179-183.

¹⁶ Bebiroğlu, “İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri”, 1.

¹⁷ Metin Feyzioğlu, “Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu”, *AÜHFD*. 44/1-4, 1995, 665-688.

¹⁸ A. Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 2002, 328-329.

¹⁹ Selahaddin Keyman, “Tabii hukuk doktrininin epistemolojik tahlili”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47/1 (1998), 17-36; Rıdvan Küçükali, “Bir Haklılaştırma zemini olarak doğal hukuk”, *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/1 (2016), 69-70.

1.1.3. Yakın Çağ'da İnsan Hakları

Yakınçağda en belirgin gelişme, aydınlanma felsefesi olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte mevcut olan XVIII. asırda insana yönelik görüşler genel bir kabul görmeye başlamıştır.

Özgürlük fikrinin önceki dönemlere göre daha sık dillendirildiği Yakın çağda, monarşi demokrasi, liberalizm, hak-hukuk ve eşitlik kavramlar, ideoloji yerine geçmeye başlamıştır. Bu dönemde bilim-din ayrıştırılmasının gerekliliği özenle vurgulanmış, bu doğrultuda Tanrı ile insanın arasına aracılık görevi yapan ve kilise olarak adlandırılan Hristiyan din adamlarına karşı tenkitler çoğalmış, din merkezli bir hayat anlayışı ve yaşam felsefesi yerine, bilim merkezli ve insan odaklı bir anlamda seküler düşünce biçimi benimsenmeye ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Bu süreçte Fransız Devrimi (1789) gerçekleşmiş, bireysel özgürlükler toplumda ciddi taraftar bulmaya başlamış ve böylece insan merkezli hukuk sisteminin günümüzdeki haliyle oluşmasının başlangıcı yapılmıştır. Bu dönemde yaşayan ve “özgürlük filozofu” olarak ünlenen John Lock, hukuk sisteminde etkin olan dini referanslardan arınmış insan merkezli ve bireyin özgürlüğünü hedef alan bir sistemin oluşmasını savunmuştur.²⁰

Bu devirde yer alan bir başka düşünür de Jean Jacques Rousseau'dur (1712–1778). O, insanın yapısında var olan doğal halin, onların mutluluk kaynağı olduğunu benimsemiştir. Rousseau'ya göre insanın ferdi varlığı ve mutluluğu her şeyden önce olmalıdır. Bu doğrultuda insan, kültürel farklılıklardan ve negatif değerlerden arınmak suretiyle gerçek huzuru yakalayabilir.²¹

Bu dönemde ilan edilen ve kayda değer olan bildirgelerin başında, Haziran 1776'da imzalanan “Virginia Yurttaş Hakları Bildirisi” gelmektedir. İnsan hakları açısından önem taşıyan bildiriye göre tüm insanlar doğuştan eşit ve bağımsızdır. Her bir bireyin yaşama ve özgürlük hakkı vardır. Bu doğrultuda ise mülk edinme, güvenlik kazanma hakları mevcuttur.²²

²⁰ C. C. Aktan, *Değişim Çağında Devlet*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2003, 9.

²¹ Bebiroğlu, “İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri”, 1.

²² Janko Musulin, *Hürriyet Bildirgeleri*. İstanbul: Belge Yayınları.1983, 75-78.

Öbür taraftan 15 Aralık 1791 yılında ABD Anayasası'nın, ilk ek bölümünü oluşturan on maddesi olan 'Bill of Rights', insan ve ferdi hukukla ilgilidir. Bill of Rights'ın en bariz niteliği, sözü edilen bu hakların, anayasal haklar olarak belirlenmesi ve ABD kongresinin bu yasalara aykırı yasa çıkaramayacak olmasıdır. Bu yasal gelişme ile din, vicdan ve basın özgürlüğü kabul edilmiş olmaktadır.

Çalışmamızın ana temalarından birisi olan insan haklarına yönelik olarak dördüncü madde, söz konusu haklarla doğrudan bağlantılıdır. Zira insanların evleri ve iş yerlerine, ciddi anlamda geçerli bir gerekçe olmadan el konulamaz.²³

Bu asırda Fransa'da bir başka önemli gelişme daha gerçekleşmiştir. Bu, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi adıyla ilan edilen bildiridir. Fransız Milli Meclisi tarafından hazırlanıp, 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilen bildiriye göre, Liberal devlet yapısı savunulmuş ve bireysel girişimlerin önü açılmıştır. Buna göre insanlar doğuştan özgür ve eşittirler. Her siyasi oluşumun temel ilkesinin, insanın doğal ve vazgeçilmez haklarının korunması olması gerekmektedir. Bu haklar hürriyet, mülk edinme, güvenlik ve her türlü baskıya karşı direnme şeklindedir. Bu doğrultuda özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek şeklinde tanımlanmıştır. Bu ise hiçbir kişinin inancından ötürü rahatsız edilemez, dini akidelerin başkalarına tebliğ edilmesi, insanın en önemli haklarından birisidir. Ana tema olarak bu konuları içeren bildiri, tüm dünyada benimsenmiştir.²⁴

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Kant'ın (1724-1804) çabalarıyla birlikte doğal hukuka karşı tezler üretilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında David Hume'un (1711-1776) da içinde bulunduğu bir kesim tarafından doğal hukuk, realiteyle bağdaşmayan, uygulanabilirliği olmayan kurallar olarak değerlendirilmiştir. Bu yönlü değerlendirmelere rağmen Kant, doğal hak tezinin savunucusu olmuştur. Bu doğrultuda Kant, birey terimiyle hukuk ilişkisini ortaya atmış ve bunu özgürlükle uyumlu hale dönüştürmüştür.²⁵

Bu yüzyılın sonlarında Batı'da harekete geçen insan hakları ve kişisel hukukla ilgili çalışmalar, 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanan "Birleşmiş Milletler Antlaşması" ile milletlerarası boyuta ulaşmıştır. Burada kabul edilen, "İnsan Hakları Evrensel

²³ Şule Özsoy, "Amerika Birleşik Devletleri hukukunda düşünceyi açıklama hakkına ilişkin standartlar", *TBB Dergisi*, 56 (2005), 30. 29-47.

²⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta yayınları, 1986, 563-566.

²⁵ Bebiroğlu, "İlk Çağdan Evrensel Bildiriye İnsan Hakları ve Belgeleri", 1.

Bildirgesi”, o güne kadar çeşitli bildirge ve antlaşmalarda yer alan bütün hakları kapsamış, bazı yeni hakları da ihtiva etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin bir başka özelliği de, temelini doğal hukuktan değil, insan hakları hukukundan almış olmasıdır.²⁶

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler tarafından 1966 tarihinde tamamlanarak genelleştirilmiştir. Fakat bunun uygulamaya konulması amacıyla gereken 36 ülkenin imza şartı, ancak 1976 yılında gerçekleşme imkânı bulmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan haklar, farklı şekillerde yorumlanmıştır. George Jellinek’e göre bunlar, pozitif/negatif ve aktif hakları olmak üzere üç boyutta değerlendirilebilir. Kişilerin devlet tarafından kontrol edilmesi ve alıkonulması mümkün olmayan haklar, negatif statü haklarıdır. Yurttaşların devletten yardım alma durumları da pozitif statü hakları olarak değerlendirilmektedir. Burada devlet, sosyal güvenlik hakları gibi bireyin temel haklarını savunabilecek durumda olmalıdır. Aktif statü hakları ise kişinin seçme ve seçilme suretiyle devlet yönetimine katılmasıdır.²⁷

1.1.4. İslam Tarihinde İnsan Hakları

İslami literatürde insan hakları kavramı, daha çok Allah’ın kulu olma ve kulluk terimleriyle karşılanmıştır. Allah’ın kulu olmak, Allah’ın yarattığı mahlûk statüsünde olması nedeniyle, yaratılmışlara yönelik bir hukuk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre Müslüman olsun veya olmasın, Allah’ın kulu olan her insan, yaratılıştan gelen bir takım haklara sahiptir. İslam itikadında insanlar, mü’min ve kâfir olarak iki sınıfta değerlendirilmiştir.

İslami düşüncede tüm olanlar ve olması mümkün olanlar Allah’a aittir. Bu doğrultuda insan hakları da Allah’ın hakkı olarak değerlendirilmiştir. Kâinat ve içinde gerçekleşenler Allah tarafından yaratılmıştır. Buna göre insanlar ve insanların oluşturduğu devlet de Allah’ın fiili ve mülküdür. Her Peygamber (sav), Allah’ın elçisidir. İlahi buyruklar, peygamberler vasıtasıyla başta Kur’an olmak üzere Kutsal kitaplarda belirtilmiştir. İnsani tüm değerler ve haklar, Allah’ın iradesiyle gerçekleşmiş olduğu için insanlara Allah’ın bir ihsanı olarak görülmektedir. İnsan olmak, insan haklarının ve sorumluluklarının temelidir. İslam hukukunda bu durum, “el-‘İsmetü bi’l-

²⁶ Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1993, 61-66.

²⁷ Seref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku, Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara: Turhan Kitapevi, 2006, 166.

Ademiyye” ilkesiyle anlatılmaktadır.²⁸

İnsan hakları konusunda mevcut olan kavramların farklılığından ötürü, insanlık tarihinde uzun bir geçmişi bulunmayan bu tür söylemlerin günümüzdeki ifade biçimiyle nass olan dini temel metinlerde aranmamalıdır. Bu konuda en tutarlı metot, içerik boyutuyla karşılıklarının araştırılmasıdır. İslam dininin asıl kaynağı olan Kur’an’da ve Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarında insan hakları tezinin temel ilkelerini içeren ifade ve ibareleri bulmak mümkündür. Kur’an ve hadislerden oluşan bu kaynaklar ışığında İslam kültür ve geleneğinin kendisine özgü biçim ve muhtevasına bakıldığında, zengin bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Hz. Peygamber (sav)’in hicretinden sonra Medine’deki Yahudi ve Hristiyanlarla yapılan Medine Sözleşmesi, bu alanda en öncül bir veridir. Öte yandan onun hayatı boyunca etrafındaki insanlara yönelik tutum ve davranışları, diğer din salıkları ve kölelerle ilişkilerine ait hadisler, insan hakları açısından belge niteliğine sahip verilerdir.

İslam hukuku, insan haklarını, bireyin hürriyeti bağlamında can ve mal güvenliğinin dokunulmazlığı doğrultusunda incelemiştir. Buna göre kişinin bir insan olması niteliğinden dolayı, özgürlük ve asli olarak dokunulmazlık ilkesinde ırk, cins, renk ve mekân ayrılığı gözetilmez. Bu ise, herhangi bir suça bulaşmadığı sürece yerini bulur. Bu suç ise, hukuki boyutta tespit edilmesi gerekir. Zira “Beraat-i zimmet, asıldır.” düsturu İslam hukukunda en etkin amil olmuştur.

İnsan haklarının temel unsurlarından birisi olan adalet yanında hak ibaresi de Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde öne çıkan bir kavramdır. Hukuk, hak kelimesinin çoğul ifadesidir. Konuyla ilgili Kur’ân ve hadislerde belirtilen hükümler, İslam hukukunda birey ve toplumun hayatının bütün yönlerinde incelenmiştir. Buna göre hukukun şeriate göre daha kapsamlı; fıkıh terimine göre daha dar alanlı olduğu anlaşılmaktadır.

Hukuk ifadesi İslam Hukuku, Batı Hukuku, Roma Hukuku gibi genel cümlelerle ifade edilebilirken, medeni ve ceza hukuku gibi tariflerde, daha dar hükümler anlamını taşımaktadır. Bu haliyle kavram, Fıkıh usûlcülerinin ‘hak’ tanımına yakın görülmektedir. Hukuk teriminin öteki manası, “hak” kelimesinin çoğulu şeklinde, "temelde şairin, görünürde ise dinin, aklın ve hukuk düzeninin tanıdığı yetki, güç ve

²⁸ Recep Şentürk, “Önsöz”, Medeniyet ve Değerler, İstanbul: İTO, 2013, s. 26.

²⁹ Recep Şentürk, “İnsan Hakları”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22 (2000), 327.

imtiyazlar” demektir. Bu doğrultuda hak veya haklar, Batı dillerinde "right" (İng.), "droit" (Fr.), "Recht" (Alm.), "dritto" (İt.) gibi kelimelerle ifade edilir.³⁰

Mekke döneminde Hz. Peygamber (sav) müşriklerin kötü uygulamalarına sabırla tahammül etmiş, bu kötülüklerle kötülükle karşılık vermemiştir. Yumuşak dille dini anlatmayı ve yaymayı uygun görerek evvel emirde savaş yoluna gitmemiştir. Müslüman olmayanlarla olan ilişkilerinde temel amacı onlara İslâm'ı anlatmak olmuş, hac için yahut panayırlar için Mekke'ye gelen kişilerle iletişime geçerek İslâm'ı yayma çabası içerisinde bulunmuştur. Tabii müşriklerin baskı ve iktidarı dolayısıyla bu çabaları da sınırlı kalmıştır. İslam tarihinde Akabe Biatları olarak bilinen ve o dönemde adı Yesrib olan Medine'den gelen birkaç kişi ile Hz. Peygamber (sav)'in görüşmesi üzerine hicretin temelleri atılmış ve bu Müslümanlar için önemli gelişme olmuştur.³¹

Hicret ile birlikte İslam'ın kolaylıkla yaşanmasına ve tebliğ edilmesine elverişli bir ortam oluşmuş, yapılan antlaşma ve sözleşmelerle İslam Devletinin temelleri atılmıştır. Birçok ülkeden Medine'ye gelen heyetlerin yanı sıra Kureyş, Yemame, Habeşistan ve Âmir oğullarına İslam'a davet için elçiler gönderilmiştir.³²

Mekke döneminden farklı olarak bu dönemde diplomatik ilişkilere, sözleşmelere, antlaşmalara rastlanmakta ve savaşlar, seriyyeler, gazveler görülmektedir. Gerekğinde kâfirlere karşı canla başla mücadele edilmesinin gerekliliği ortaya koyulmuştur. Hz. Peygamber (sav) sosyal barış ve huzuru ön planda tutarak hicretten sonra Medine Vesikası'nı yürürlüğe sokmuştur. Ve bu vesikayla Medine toplumunda bir arada yaşayan Yahudi ve Müslümanların eşit haklara sahip olmasını sağlamıştır. Bu vesikayı iyi değerlendirdiğimizde bir İslamlaştırma politikasının güdüldüğünü, aksine farklı unsurlardan müteşekkil olan toplumda sorunsuz bir şekilde bir arada yaşayabilmeyi sağlamaya matuf olarak yapılmış olduğunu görebiliyoruz. Yahudilerle barışçı bir politika izlenerek bu vesika imzalanmıştır.³³

Savaşların dışında hükümdarlarla diplomatik ilişkilerin başladığı bu dönemde Hz. Peygamber (sav), peygamberlik sıfatının dışında devlet başkanı olarak da

³⁰ Ali Bardakoğlu, "Hak". *DİA*, XV, 1997, 140.

³¹ Hüseyin Algül, "Akabe Hadisesi Hicret ve Getirdikleri", *Diyanet Dergisi Hicret Özel Sayısı*, 1981, 36-38.

³² Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998, 177.

³³ Mustafa Kelebek, "İslam hukuk felsefesi açısından Medine Vesikası", *CÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 4 (2000), 18.

nitelendirilmekteydi. Hudeybiye Antlaşmasıyla sağlanan barış çevre ülkelere İslam'ın tebliğ edilmesine zemin hazırlamıştı. Bu mektupların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır ve İslam'ın uluslararası ilişkilerini anlama ve yorumlama konusunda bizler için önemli kaynaklardır.

Müşriklerle kurulan ilişkiler bakımından incelediğimizde Hz. Peygamber (sav) Müslümanların müşrikler tarafından gasp edilen mallarının ticaret kervanları haline getirilerek satılmaya götürülmesi karşısında kendi hakkını savunma niyeti ile hareket etmelerini desteklemiş, bunu bir savaş olarak değil, hakkın savunulması olarak görmüşlerdir. Bu karşılaşmada on dört şehit veren Müslümanlar yetmiş müşrik öldürmüştür.

Nihayetinde müşriklerin Müslümanları resmen tanıdıkları Hudeybiye Antlaşması ile önemli bir yol kat edilmiş oldu. Zira bu anlaşma maddeleri, içeriği ve imkânları ile ilk bakışta müşriklere verilmiş bir taviz gibi algılanmış olsa da önemli sonuçlara yol açan bir anlaşma olmuştur. Bu antlaşmanın sunduğu tarafsızlık ilkesi ve barış ortamı sayesinde İslam dininin yayılması hız kazanmıştır. Müslümanların faydasına olan durumlarda diğer ülkelerle antlaşma yapılabileceğini göstermektedir.³⁴ Yapılan antlaşmalarda önemli olan İslam'ın temel prensiplerine zarar vermemektir. Bu bağlamda şartların elverdiği şekilde hareket edilerek uzlaşma yoluna gidilebileceği sonucunu elde edebiliriz.

İnsan hakları açısından önemli bir olay da Mekke'nin fethidir. Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber (sav) kimseye ceza vermemiş, fetih gününü af günü olarak ilan etmiş ve herkese karşı barışçı bir tutum sergilemiştir. Bu tutumu birçok insanın İslam dinine girmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber (sav) fetih günü Mekke halkına; “Bugün merhamet günüdür, Bugün Allah'ın, Kureyşlileri İslam ile güçlendireceği gündür.” diyerek hitap etmiştir.³⁵ Bu hadise devlet başkanının bir fayda mülahaza etmesi halinde merhametten yana adaletten vazgeçebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Hz. Peygamber döneminde insan haklarıyla ilgili elimizde son derece önemli iki belge bulunmaktadır. Bunlar, Medine Sözleşmesi ile Veda Hutbesi'dir.

³⁴ Mehmet Ali Kapar, “Hudeybiye seferi ve Hz. Muhammed'in barışçı siyaseti”, *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16 (2016), 172-173.

³⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *es-Sîretü'n-nebeviyye* nşr. Süheyl Zekkar, I-II, Beyrut: Darü'l-Fikr, Beyrut 1992, 32.

1.1.4.1. Medine Sözleşmesi

İnsanlık tarihindeki önemli toplum sözleşmelerinden birisi olarak kabul edilen Medine Sözleşmesi, insan hakları bağlamında farklı din mensupları arasındaki ilişkiler bakımından önemli veriler sunmaktadır. Hz. Peygamber (sav)'in Medine'ye hicretinden sonra, Medine'de yaşayanlarla yapılan bir antlaşmadır. İnsan hakları bakımından Medine Sözleşmesinin dikkat çeken maddeleri şu şekildedir;

- Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsı ile onun aleyhinde olacak bir antlaşma yapmayacak.
- Mü'minler, diğer insanlardan farklı olarak birbirlerinin mevlâsı durumundadır.
- Yahudilerden Müslümanlara tabi olanlar, zulme uğratılmadan ve karşıt olanlara yardımlaşmamaları durumunda Müslümanların yardım ve desteğini kazanacaklardır.
- Takva sahibi olan inananlar en iyi ve doğru olan yoldadırlar.
- Allah'a ve Ahiret gününe inananların katile yardımcı olması ve onu koruma altına alması helal olmayacaktır. Ona yardım eden kıyamette Allah'ın gazabına uğrayacaktır. Artık kendisinden ne para ne de bir taviz kabul edilmeyecektir.
- Yahudilere sığınanlar onlar gibi mülhaza olunacaklardır.
- Koruma altına alınan kişi bizzat onu koruyan kişi gibidir. Ne kendisine zulmedilir ne zulmedebilir.
- Her topluluk kendisine ait olan mıntıkadan sorumlu olacaktır.
- Bu yazı, haksız fiil veya günah işleyenin ceza görmesine engel olamaz. Haksız bir fiil işlemeksizin savaşa çıkan da Medine'de kalan da güvendedir. Allah ve Rasûlü Hz. Muhammed (sav) himayelerini, bu vesikayı tam bir sadakat ve dikkatle koruyanları üzerinde tutacaktır.³⁶

Medine sözleşmesinin içeriğine bakıldığında burada yer alan ifadelerin daha çok toplumsal temel ilkeler ve kesimler arasındaki ilişkilere yönelik sosyal, siyasi bir yapıda olduğu görülmektedir.

³⁶ Niyazi Kahveci, *İnsan Hakları ve İslam*, Ankara: TDV Yayınları, 1995, 45-49; Ahmet Gürkan, *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirilmesi*. Ankara, 1969, 74-80.

1.1.4.2. Veda Hutbesi

Hz. Peygamber (sav)’in Veda hutbesi, insan hakları açısından bizim için önemli bir kaynak niteliğindedir. Nitekim hutbenin bazı pasajları konumuza ışık tutacak niteliktedir. Hutbede, “Cahiliye döneminden kalıp da bugün de uygulanan tüm adetler kaldırılmıştır, onların hepsi ayağımın altındadır” ifadesiyle, özellikle ırkçılık ve ayrımcılık başta olmak üzere insan haklarına dikkat çekilmiştir.

Yine, “Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah’ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah’ın emriyle helal kıldınız. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinde hakları vardır” buyrulurken, kadın haklarına dikkat çekilmiştir.

Öte yandan, ”Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem’in çocuklarıdır, Adem ise topraktır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur” ifadesiyle, insan hakları konusunda önemli bir temaya işaret edilerek insanların insan (Allah’a kul) olmak itibarıyla birbirine eşit olduğu, herhangi bir ırka mensup olmayan kişiye bir üstünlük ve ayrıcalık kazandırmayacağı vurgulanmıştır.³⁷

Veda Hutbesinde öncelikle tevhit vurgusu bulunmaktadır. Ardından aile içi haklar ele alınmıştır. Bu iki ana temadan birisi kul-Allah ilişkisi, ötekisi ise, insanların sosyal münasebetleriyle bağlantılıdır. Bu doğrultuda hutbede aile fertlerinin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları belirtilmiştir. Toplumsal münasebetlerde kadınların haklarına özen gösterilmiş ve onların hukukunun korunması konusunda erkekler uyarılmıştır. Nitekim kadınların Allah’ın topluma ve erkeklere birer emaneti olduğu ve onlara adalet dışı davranma konusunda Allah’tan korkulması gerektiği, kadınlara iyi muamele edilmenin zorunluluğu belirtilmiştir. Yine Veda Hutbesinde can, mal ve namus dokunulmazlığı, cezaların şahsiliği ilkesi, haksız ve yersiz bir şekilde insanların hakların ihlali ve zulümden uzak durulması gerektiği gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

³⁷ Buhârî, “İlim”, 9, 37, “Fiten”, 8, “Tevhid”, 24, “Edahi”, 5, “Megazi”, 77, “Hac”, 132; Müslim, “Kasame”, 29, “Hac”, 147; İbn Hanbel, Müsned, I, 230, IV, 227, V, 27, 29, 40, 72.

1.1.4.3. Dört Halife Dönemi

İslam tarihinde Hz. Peygamber (sav)’in vefatının ardından Hz. Ebû Bekir’e biat edilmesiyle başlayan döneme Dört Halife Dönemi denmiştir. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi olarak adlandırılan bu dönem, Hz. Peygamber (sav)’in vefatına kadar dizinin dibinde bulunmuş, O’nun eğitiminden geçmiş ve İslam’a sımsıkı sarılmış ashabın liderleri olmuş halifelerin uygulamaları kendisinden sonraki dönemlere ışık tutmuş, örnek olmuştur. Fıkıh usûlü eserlerinde de sahabî kavlinin şer’î delillerden biri olarak kabul edilmesi onların dinî bilginin tespitinde önemini ortaya koyma açısından önemlidir.

Öncelikle dört halife, Hz. Peygamber (sav)’in insani hukuk bağlamındaki uygulamalarını devam ettirmişlerdir. Nitekim ilk halife Hz. Ebû Bekir, vefatı anında Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan zimmiilere iyi muamele yapılmasını vasiyet etmiştir. Hz. Ömer döneminde onun Yahudi ve Hristiyanlara yönelik politikası, İslâm dünyası için göz kamaştırıcı ve devrin şartlarına hatta yüzyılın anlayışına göre son derece insancıl olduğu görülmektedir.³⁸

Dört halife devrinde Müslümanlar dinin buyrukları çerçevesi dışında herhangi bir baskıya maruz kalmazken, gayri müslimler de, zimmi statüsünde değerlendirilmiş ve bu doğrultuda daha sonraları “zimmi hukuku” oluşmuştur. Nitekim Hulefâ-i Râşidîn devrinde Yahudi ve Hristiyanların haklarına riayet etmekte özen gösterilmiş ve özellikle dini alanda geniş bir özgürlük alanı bırakılmıştır. Sözgelimi Hz. Ömer, Hristiyan olan kölesine Müslüman olmasını teklif ettiğinde, onun “Dinde zorlama yoktur” demesi üzerine dokunmamış ve Hristiyan olmasına rağmen onu azat etmiştir.

Hz. Ömer, Kudüs’ü fethettiğinde kentin yönetimi Hristiyanların elinde idi. Şehrin teslimi Hristiyan Patriği Sophronius tarafından yapılmıştır. Şehre giren Hz. Ömer, Patrik Sophronios eşliğinde şehirde incelemelerde bulunmuştur. Bu esnada Hz. Ömer’in namaz kılmayı talep etmesi üzerine Patriğin, Hristiyanlar için önemli mekân olan Hz. İsa’nın gömüldüğüne inanılan yerde inşa edilmiş kiliseyi göstermiş ve burada namaz kılabilceğinin söylenmiş, ancak Hz. Ömer de burasının ileride mescide çevrilebileceği düşüncesiyle orada namazını kılmamıştır.³⁹

Benzer bir şekilde Hz. Ebû Bekir savaşa giden ordusuna, Müslüman olmayanların

³⁸ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, İstanbul, 1989, 195, 121.

³⁹ Mustafa Yiğitoğlu, “Hz. Ömer’in Kudüs’ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası”, *Türkiye ilahiyat araştırmaları dergisi*, 1/2 (2017), 138.

ibadethanelerini zarar vermemelerini ve oralardan yaşayan kimselere dokunmamalarını emretmiştir.⁴⁰

İnsan hakları açısından dört halife dönemindeki uygulamalar, Hulefa-i Raşidin'in bu konudaki hassasiyetini göstermesi bakımından anlamlıdır. Sözelimi, bir zimmiyi öldüren bir Müslümana, kısas uygulanmış ve idam edilmiştir. Bu ve benzer verilere göre o dönemdeki zimmiler, Müslümanlarla sosyal hayatta ve toplumsal kurullarda aynı statüde idiler. Benzer uygulamalara sahip olan Hz. Ali de haraç memurlarına zimmilere karşı nazik olmalarını, onlara haksızlık yapmamalarını, bunu yaptıkları ile ilgili herhangi bir bilgi geldiğinde, kendilerinin cezalandırılacağını özenle vurgulamıştır.⁴¹

Savaşta insancıl hukukun dört halife dönemindeki uygulamasının anlaşılması bakımından, Hz. Ebû Bekir'in Şam'a savaşa giden ordusuna yapmış olduğu nutuk anlamlıdır. Onun Şam ordusuna verdiği on emir arasında, düşmanın kulağını ve burnunu kesmemek, küçük çocuklar, yaşlı kimseler ve kadınlara zarar vermemek, ağaçları korumak, zorunluluk dışında hayvan kesmemek ve kendisini ibadete vermiş kimselere dokunmamak bulunmaktadır. Yine Hz. Ali de, benzer sözleri ordusuna söylemiştir.⁴²

Dört halife döneminde, zimmi konumunda olanlar, devletin belirli birimlerinde görev alabilmekte idiler. Sosyal statüde kendi inanç ve dini ilkeleri doğrultusunda rahatlıkla hareket edebilmişler ve bireysel durumlar dışında, bu konuyu herhangi bir sorun yaşamamışlardır.

1.2. Savaş ve İnsancıl Hukuk

Savaş, uluslararası ilişkilerdeki anlaşmazlıkların diplomatik girişimler, ara buluculuk ve tahkim gibi barışçıl yollarla ya da misliyle karşılık verme, abluka, ekonomik ambargo gibi yaptırımlarla sorunun giderilememesi halinde şiddetli ilişki ve çözüm biçimidir. Modern devletler hukukuna göre, “ tarafların çıkarları doğrultusunda birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca öngörülmüş kurallar

⁴⁰ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Abdülkadir Şener, Ankara, 1971, 1/15; Yûsuf Kardavî, *Müslümanlar Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı*, çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 1985, 35.

⁴¹ Kardavî, *Müslümanlar Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı*, 25, 30.

⁴² Lagoun, Saad, *İslam ceza hukuku ve uluslararası insancıl hukukta savaş suçları*, *İslam Ceza Hukuku-II*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 777-778.

çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında yapılan silahlı mücadele” şeklinde tanımlanmıştır.⁴³

Savaş kavramı ve fitrilik ölçüleri ile insancıl hukuk ilişkisinin nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği konuları beşeriyet bazında düşünen kimselerin zihinlerini meşgul etmiştir. İnsancıl hukuk, savaş kavramı ve fitrilik ölçüleri ile insancıl hukuk ilişkisinin nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği konularının birlikte düşünülmesi gerekir.

Savaş hukukunun sınırlarını belirlemeyi hedef alan önemli sözleşmelerden biri Lahey sözleşmesidir. Lahey Sözleşmesi 1907 yılında, birinci ve ikinci dünya savaşında tarafların hepsinin hükümleri kabul etmesi ile ancak geçerlilik kazanacağı maddesi sebebiyle uygulanamamıştır.

Lahey sözleşmesi, birden fazla olup, Hollanda’nın Lahey kentinde 18 Mayıs 1899 tarihinde ilk Lahey Sözleşmesi gerçekleşmiştir. İkinci Lahey Sözleşmesi ise 18 Ekim 1907 tarihinde Lahey kentinde imzalanmıştır. Bu sözleşmeye bakıldığı zaman barışçı yollarla çözüm bulunmaya çalışılmasının yanında savaşa başvurulmasına engel olmadığını görüyoruz. İçerik olarak kara savaşı genelgesi, deniz savaşı genelgesi, kara ve deniz hukuku, tarafsız ülkelerin misyon ve yükümlülükleri, savaşın başlatılması ve sonlandırılması gibi konular yer almaktadır.

1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin 2. maddesine göre de, insancıl hukuk kurallarının devletler arasındaki silahlı çatışmalarda uyulması zorunlu olan kurallar mevcuttur. Bunlar ise sözleşmelerde açık bir şekilde beyan edilmiştir. Savaş son çare olmakla birlikte, savaşta dahi uyulması gereken kurallar bulunmaktadır.

İnsancıl hukuk, insan acılarının en aza indirilmesi amacıyla savaşın olabildiğince insani ve kurallara bağlı olması gerektiğini ifade eder. Cenevre Sözleşmelerinin ek protokollerinde ise bu amaç yüzyıllarca süren bir çalışmanın ürünü olarak somutlaşmıştır. Savaşların getirdiği acı ve yıkım, insanlar, doğa ve kültürel miras üzerinedir. Cenevre Sözleşmeleri, Silahlı Çatışma Hukuku olarak da adlandırılıp, uluslararası insancıl hukukun en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.⁴⁴

⁴³ Ahmet Yaman, “Savaş”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 36 (2009): 196.

⁴⁴ Zeki Mesud Alsan, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3 (2008):37-57.

Cenevre sözleşmeleri yanında dünya milletlerine yönelik başka sözleşmeler de oluşturulmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin öncülüğünde sırasıyla 1864, 1906, 1929 ve 1949 yıllarında olmak üzere dört sözleşme yapılmış, 12 Ağustos 1949 tarihinde de o tarihe kadar kabul edilmiş sözleşmeler yeniden düzenlenip sistemleştirilerek dört ayrı Cenevre Sözleşmesi kabul edilmiştir.

Dört ayrı protokolden teşekkül eden Cenevre Sözleşmelerinin birinci protokolünde, karadaki silahlı kuvvetlere mensup olan yaralıların durumlarının iyileştirilmesine; ikincisinde, denizdeki silahlı kuvvetlerin yaralı, hasta ve deniz kazazedelerinin durumlarının iyileştirilmesine; üçüncüsünde ise, savaş esirlerine karşı muamele biçimine ve son protokolde ise, savaş döneminde sivil kişilerin korunmasına (yeni) yönelik maddeler yer almaktadır.⁴⁵

Savaş, en genel tabir ile devletlerarasında meydana gelen ve taraf devletlerce savaş olarak kabul edilen çatışmalar olarak tanımlanabilmektedir. İnsanlığın uzun tarihine bakıldığı zaman savaşın süreç içerisinde değişkenlik gösteren, karmaşık bir olgu olduğunu görmek mümkündür. Sebepleri, biçimi, kapsamı bakımından sürekli değişim göstermiş dolayısıyla savaş ile ilgili ortak bir tanıma ulaşılamamıştır. Genel olarak rakip siyasi güçler tarafından açık ve ilan edilmiş olsun olmasın çatışmalar için savaş tabirinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

İnsanlık tarihi boyunca ne kadar çaba gösterilirse gösterilsin savaşlar, saldırılar, çatışmalar sona erdirilememiştir. Önü alınamayan bu durum neticesinde oluşan zararları en düşük seviyeye indirebilmek, mağdurları olabildiğince korumak adına ortaya çıkan hukuk dalı, insancıl hukuktur. İnsancıl hukukun tarihi, savaş ve çatışmanın var olduğu en eski zamana dayanmaktadır. İnsanlığın en eski zamanlarından bu yana gerek verilen kayıpların azaltılması, gerek başka kaygılarla, savaşta karşı karşıya gelen taraflar genel itibariyle savaş kuralları belirlemişlerdir ve belirlemektedirler. Bu kurallara, genel adıyla günümüzde savaş hukuku veya silahlı çatışmalar hukuku denmektedir.⁴⁶

Savaş Hukuku ise, tüm savaşları düzenlemek amacıyla oluşturulmuş, ulusların birbirleriyle ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinin düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin savaşlardaki hakları ve sorumlulukları da savaş hukuku ile

⁴⁵ Geneva Conventions and Commentaries, International Committee of The Red Cross (<https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>). Erişim tarihi: 08/07/2019.

⁴⁶ S. Müberra Altınok, "İnsancıl hukuk", *Hukuk Gündemi* 2 (2018):35.

düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda savaş sebebiyle yapılması gerekli olan askeri eylemler ve insancıl hukukun, insan haklarının birbirine uyuşmasını sağlamak da savaş hukukunun kapsamındadır diyebiliriz.⁴⁷ Savaş Hukuku ile savaşın oluşturmuş olduğu ortam en alt düzeye indirilerek insan hakları korunmaya çalışılmıştır. Latince bir söyleyiş olan ve savaş esnasında uyulması gereken kuralları belirleyen “Jus in Bellum”, silahlı güce başvurulmasını düzenleyen yani “Jus ad Bellum” kurallarından bağımsız bir şekilde devletin saldıran yahut saldırılan devlet olduğuna bakmaksızın herkesi kapsamaktadır.

Bir dönem devletlere tanınan temel haklardan biri olarak görülen savaş, yirminci yüzyıldan itibaren devletlerarası ilişkilerin gelişimi doğrultusunda sınırlandırılmaya başlanmıştır. Örneğin; Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde tarafsız olarak devletlerarası hakkı gözeterek uygulamalarda bulunacak, savaş yetkisini düzenleyecek bir sistem bulunmadığı için savaşlar devletlerin iradeleri doğrultusunda gerçekleşmekteydi.⁴⁸ Bu kapsamda diyebiliriz ki uluslararası anlaşmazlıkları çözmek amacıyla savaşa başvurulması dönem dönem farklılıklar göstermektedir. Hukuki bir yaptırım olarak uluslararası ilişkiler açısından devletlerin uyacağı kurallar belirlenmiş bunun gerçekleşmesi ise tarihi süreç içerisinde olmuştur.

Teknolojik gelişmelerle savaş araçlarının değişmesi, savaşların artan şiddeti devletlerarası kontrolsüz kullanılan kuvveti sınırlandırmayı gerektirmiştir. Bu sebeplerle kamuoyu hükümetleri denetlemeye başlamış, devletler savaş açmak için gerekçe gösterme ihtiyacı duymaya başlamış, ekonomik yaptırımlarla da savaşı gerektiren sebepler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Küreselleşen dünya ile savaşların küresel boyutlara ulaşması devletlerin büyük zararlara uğramasına sebep olduğu için savaş dışı çözümler bulunarak sorunların çözüme kavuşturulması ihtiyaç haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı içerisinde barışı ve güvenliği sağlamak için uluslararası siyasal bir örgüt oluşturma düşüncesi ile Milletler Cemiyeti oluşturulmuştur. Bu oluşum uluslararası boyuttaki örgütlenme çabalarının ilkinin oluşturur ve buna göre barış bir bütündür. Sonrasında da bu çaba sürdürülmüş ve kuvvet kullanma ile ilgili anlaşma yoluyla belirli sınırlamalar getirilmiştir. Başlangıçta savaş niteliği taşımayan ancak zamanla meşru savunmadan çıkıp silahlı bir çatışma halini alan durumlar da söz konusu

⁴⁷ M. Yasin Aslan, “Savaş hukukunun temel prensipleri”, *TBB Dergisi* 79 (2008):274.

⁴⁸ Seha L. Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, s. 231.

olabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, söz konusu eylem savaş olarak adlandırılır. Çatışmanın şiddeti, süreci, kullanılan silahları, kapsamı gibi unsurlara bakıldığında savaş niteliği taşımasına rağmen saldırgan niteliğinden çekinerek bu şekilde adlandırılmayan bir çok eylem görmektediriz. Barışın bozulması durumu tüm toplumları olumsuz etkilediği için uyuşmazlıklar barış yolu ile çözülmeye çalışılmadan savaş yetkisine başvurulamayacağı kararı alınmıştır. Böylece savaş yasaklanmayıp yahut engellenmeyip ertelenir duruma getirilmiş olmaktadır.⁴⁹

BM Antlaşmasına göre savaşın meşru görüldüğü iki durum vardır ve bunların biri konseyin yetkisinde bulunan BM organlarınca alınan kararlar uyarınca kuvvet kullanmak, diğeri ise güvenlik konseyi güvenliğini sağlayabilmek için karar alıncaya kadarki meşru müdafaa hakkıdır.⁵⁰

Uluslararası İnsancıl Hukuk çatışma gerçeğini ele alarak sebep veya yasallığını sorgulamaz. Savaşın sebep olduğu acıları, savaşlarda yaşanan mağduriyetleri en aza indirgeyerek yardımcı olmayı hedefler. Çatışmaları insani yönden ele alır ve savaş sırasında uygulanması gereken kuralları belirler. Haklılık yahut haksızlık gözetilmez.⁵¹

İnsancıl hukuk, savaş hukuku, silahlı çatışmalar hukuku ve uluslararası insancıl hukuk kavramları arasında uygulama sahalarına göre küçük farklılıklar mevcuttur. Ancak hepsinin birleştiği husus, sivillerin korunması, temeli ise insani krizleri çözmeyi amaçlayan uluslararası antlaşma ve genel-geçer kurallardır. İçerdiği maddeler silahlı çatışmaların haklılığına, gerekçelerine veya bu nedenlerin gerçekliğinin olup olmadığına bakmaksızın uygulanmaktadır. Bu nedenle günümüzde bu üç kavramın genellikle birbiriyle aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁵²

1.2.1. Uluslararası İnsancıl Hukuka Göre Savaş

Uluslararası insancıl hukuk, dünya barışını sağlamak amacıyla oluşturulmuş ve silahlı çatışmaların uygulandığı sahalarda haksız zararların önlenmesi amacını güden bir hukuk sistemidir. BM örgütü de dünya barışını gerçekleştirebilmek amacıyla çeşitli ülke ve bölgelerin güvenliğini sağlamak için kararlar alan bir örgüttür. İnsancıl hukuk, silahlı çatışma esnasında uygulanır ve insan haklarını savaş içinde ve dışında korur. Bazı insan

⁴⁹ Seha L. Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, 236-237.

⁵⁰ Seha L. Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, 240-242.

⁵¹ Kızılay, "Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar", *Türk Kızılayı*, Ankara: 2004, 18.

⁵² Ahmet Özdemir, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu", *Akademik Hassaiyetler* 3/5 (2016), 89.

hakları antlaşmaları savunucuları, zaman zaman acil durumlar kapsamında değerlendirilerek belli hakların ihlal edilmesine göz yumarken, uluslararası insancıl hukukta böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü uluslararası insancıl hukukun varoluş amacı acil durumlarda müdahalede bulunmak, silahlı çatışmalara karşı tedbir almaktır. Bu hukukun amacı savaşa hiç katılmayan yahut herhangi bir sebeple savaştan çekilen kişilerin haklarını korumayı amaçlar ve taraflara belli başlı görevler yükler. Bunun için de devletlere bir takım görevler düşmektedir. Bu görevler devletlerin uluslararası hukukun ceza kanunlarını uygulaması ve bu hukukun yaygınlaşması için çaba sarfetmesini gerekli kılmaktadır.⁵³

Küreselleşme ile birlikte alanlarını genişleten silahlı çatışmalar evrensel barışın sağlanması konusundaki çabaların arttırılması gerekliliğini de ortaya koymuştur. Kamu düzeninin ve uluslararası güvenliğin sağlanması için devletlerin bu sözleşme, antlaşma ve hukuklara uyum sağlamaları gerekli hale gelmiştir.⁵⁴

Uluslararası insancıl hukuka göre savaşlar sivillere ve savaş dışında kalan kişilere zarar verilmeden, çevreyi ve gelecek nesilleri olumsuz etkilemeden yürütülmek zorundadır. Devletlerin devletlere karşı olan toprakların mücadelesi ile sınırlı olmayan bu hukuk sistemi uluslararası niteliğe sahip olmayan silahlı çatışmaları da kapsamaktadır.⁵⁵

1.2.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Cenevre Sözleşmelerine Göre Savaş Prensipleri

Zaman içinde savaşın doğasında ve tanımında yaşanan değişimlerle beraber geleneksel olarak savaşlarda askerlerden ziyade sivil insanlar ağır insan hakları ihlaline maruz kalmış ve hedef haline gelmeye başlamıştır. Bu durum da silahlı çatışmada uyulması gereken kural ve tarafların yahut sivillerin korunmasına yönelik uluslararası bir düzenlemeye gidilmesi ihtiyacını meydana getirmiştir.. Bu doğrultuda ilki 1864 yılında yapılan Cenevre Sözleşmesi, günümüz koşullarına göre değişen ve çeşitlilik gösteren tüm tehdit unsurlarını dikkate alarak geliştirilmiş ve bu kapsamda dört önemli sözleşme

⁵³ M. Yasin Aslan, “Savaş hukukunun temel prensipleri”, *TBB Dergisi* 79 (2008), 273.

⁵⁴ Atilla Sandıklı, “Uluslararası ilişkiler teorileri ve barış”, *Bilgesam*, (2014):137, 154. (http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-201404079sandikli_kaya.pdf). Erişim tarihi: 12/03/2019

⁵⁵ Ahmet Özdemir, “Uluslararası insancıl hukukun uygulamaya yönelik caydırıcı ve zorlayıcı ilkesi: koruma sorumluluğu”, 88-89.

hazırlanmıştır. Bu sözleşmeler birçok ülkenin de imzasını taşımaktadır. İmzalanan sözleşmeler bugün uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturmaktadır.⁵⁶

Silahlı çatışma hukuku veya savaş hukuku olarak da bilinen uluslararası insancıl hukuk, savaş sırasında uyulacak kurallardan oluşmaktadır. Uluslararası insancıl hukukun amacı, savaşın neden olduğu yıkım, acı ve göçleri en alt düzeye indirmek ve savaşta mağdur olan çocuk ve kadınlar gibi kesimleri mümkün olduğunca koruma altına almak ve onlara yardım sağlamaktır. Bu hukukun temelleri silahlı çatışma dönemlerinde savaşa taraf veya artık taraf olmayanları korumaya yönelik kurallar ve kullanılan savaş yöntemleri ile araçlarını sınırlandırmaya çalışan kurallar oluşturmaktadır. Bu kurallar iki başlık altında incelenebilir:

- Cenevre Sözleşmeleri ki oluşturulma amacı savaşa katılmayan ve savaş dışı kalmış olan askerler, savaşa aktif olarak katılmayan kişiler yani sivilleri korumaktır.
- Lahey Sözleşmesi; savaşın hak ve özgürlükleri ile savaşın düşmana vereceği zararları sınırlandırmak amacıyla askeri operasyonlar esnasında uygulanacak olan kurallardır.⁵⁷

Uluslararası insancıl hukuk ilkeleri, silahlı çatışmaların hepsinde de uygulanmak zorundadır. Buna göre uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar ve olmayanlar, mevcut zaman ve zeminde yaşananların bir tezahürüdür.

Bahsi geçen Cenevre Sözleşmelerinin ilk üçü, yani karadaki silahlı kuvvetlere mensup yaralıların iyileştirilmesi, denizdeki silahlı kuvvetlerin yaralı, hasta ve deniz kazazedelerinin iyileştirilmesi, savaş esirlerine karşı yapılan muameleler hakkında yapılan sözleşmeler eski antlaşmalara referans olmakla beraber Dördüncü Cenevre Sözleşmesi yani, savaşlarda sivillerin korunmasına yönelik maddelerden oluşan sözleşme, tamamen yeni bir anlaşmadır ve İkinci Dünya savaşı esnasında sivilere yönelik uygulanan kıyımların neticesinde kabul edilmiştir.⁵⁸ Bu Cenevre maddesinin temelinde işgal altındaki topraklarda bulunan sivillerin korunması olsa da genellikle çatışma boyunca sivillerin korunması amaçlanmıştır.

⁵⁶ Gökhan Güneysu, “Askeri Gereklik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4 (2012), 95-96.

⁵⁷ Merve Aksoy Ercümen, “Savaşın değişen doğası ve Cenevre sözleşmeleri”, *İnsamer* (https://insamer.com/tr/savasin-degisken-dogasi-ve-cenevre-sozlesmeleri_346.html). Erişim tarihi: 13/05/2019.

⁵⁸ “Geneva Conventions and Commentaries”, International Committee of The Red Cross, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>.

Savaş resmen ilan edilsin ya da edilmesin, savaşı taraflar savaşı kabul etsin veya etmesin, ortada bir silahlı çatışma varsa bu dört sözleşme maddesi uygulanmak zorundadır. Başka bir ülkenin toprağına yönelik olarak bölgesel veya tüm toprak bütünlüğünü kapsayacak şekilde işgal söz konusu olursa, bu işgal silahlı bir direniş grubuyla karşılaşmamış olsa da bu sözleşme devreye girer. Uluslararası hukuk ve silahlı çatışmalara yönelik Cenevre Sözleşmesinin genel olarak iç çatışma ve isyan olarak tanımlanan iç çatışmalarla bir ilgisi yoktur. Bununla birlikte sivillerin korunmasına yönelik olarak 1949'da, günümüzde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar olarak isimlendirilen taraflar arasındaki çatışma durumlarının ortaya çıkmasıyla 'Ortak 3. Madde' eklenmiştir. Bu maddeye göre; Sözleşmede imzası bulunan tarafların birinin topraklarında ortaya çıkan bir silahlı çatışma uluslararası nitelikli olmasa da çatışmaya taraf olanların her biri, en azından silahını bırakmış olan silahlı kuvvetler mensupları ve hastalık, yaralanma, tutukluluk veya başka bir nedenle savaş dışı kalan kişiler de dahil olmak üzere çatışmalarda herhangi bir rolü olmayan kişiler ırk, renk, din, cinsiyer vb. kriterlere göre ayırım yapılmaksızın insânî müdahale görecektir.⁵⁹

Bu amaçla belirlenen bu kişilere yaşama ve kişiliğe yönelik şiddet, her türlü öldürme, zalimane davranış, işkence, rehin alma, kişisel onura tecavüz, küçük düşürücü ve onur kırıcı davranış, mahkeme kararı olmaksızın verilen her türlü ceza ve bu cezaların infazı kesinlikle yasaktır. Ayrıca yaralılar ve hastalar toplanarak tedavi edilmek zorundadır.

Cenevre Sözleşmelerinin niteliğinin uluslararası olması sebebiyle bu anlaşmaların tarafları yalnızca devletler olabilir.

1.2.3. İnsan Hakları Antlaşmalarının Değerlendirmesi

İnsan hakları, resmi statüde milattan öncesine dayanmakla birlikte, belirgin olarak Batı'da 1776 Virginia Haklar Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'yle harekete geçmiştir. Bu antlaşmalarda, yaşama hak ve özgürlükleri ve mülkiyet hakları belirtilmiştir. Buna göre devletin üzerine düşen, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve bu hakların uygulanmasını sağlamaktır. 1787 senesinde hazırlanmış olan ABD Anayasası'na tüm bu temel hak ve özgürlükleri ele alan maddelerin ilk on tanesi 1789'da eklenmiştir. Böylece insan hak ve özgürlükleri ilk defa

⁵⁹ Selami Kuran-F. Ş. T. Kahraman, "Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması Hukuki Rejiminde Bir İstisna Olarak "Askeri Gereklik": Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler", *MUHF-HAD*, 23/1 (2017), 110-115 89-158.

anayasalarda yer almaya başlamıştır. ABD Anayasası, 1865 tarihinde köleliği yasaklamış ayrıca 1870 senesinde de zencilere oy hakkı tanımıştır.⁶⁰

Öte yandan Avrupa’da 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ilan edilmiş burada, insanların doğuştan sahip olduğu doğal haklar yanında, halkın seçme ve seçilme hakkı sağlanmıştır. Fransa’da başlayan bu gelişme, Avrupa’nın tüm ülkelerine yayılmıştır.⁶¹

İnsan haklarıyla ilgili bir başka gelişme de, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’dir. Birinci ve ikinci dünya savaşı arasında ortaya çıkan hukukçu, diplomat ve aktivistlerin bireysel girişimleri ve bazı sivil toplum kuruluşları gibi devlet harici aktörler tarafından gündeme getirilmiştir. Bu süreçte azınlık hakları, işçi ve kadın hakları gibi kolektif haklar çerçevesinde ele alınan insan hakları fikri gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçteki insan hakları savunması, 1945 yılında San Francisco’da kurulan Birleşmiş Milletler ‘in gündeminde yer almıştır. Bu doğrultuda İnsan Hakları Bildirgesi, 10 Aralık 1948 yılında tüm ulusları kapsayacak şekilde ilan edilmiştir. 1899 ve 1907 yıllarında toplanan ve dünyanın önde gelen devletlerinin katıldığı Lahey Barış Konferansları İkinci Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilen uluslararası insan hakları ilkelerinin belirlenmesinde önemli bir adım olmuştur. 1899 yılında düzenlenen ilk Lahey Barış Konferansında, kara ve deniz savaşına ilişkin düzenleme yapılmış ve burada sivillerin, yaralı ve esirlerin hakları belirtilmiştir. Ancak askeri teknolojinin sınırlandırılması ve savaşlarda sivillerin korunmasına yönelik Lahey Konferanslarının kararları, uygulama aşamasına yeterli şekilde yansımamıştır.

Lahey’de alınan kararların yeterince etki gösterememesi, Paris Barış Konferansı’nın netice vermiş ve burada, ABD Başkanı Wilson tarafından 1917 yılında dile getirilen ve Wilson ilkeleri olarak da adlandırılan Milletler Cemiyeti’nin kurulmasına yol açmıştır. Milletler Cemiyeti’nin amacı, uluslararası iş birliğini geliştirmek, barış ve güvenlik için savaşa başvurmamak amacıyla ön tedbirler almak, samimi, adaletli ve onurlu bir şekilde uluslararası ilişkilerde bulunmak ve bunu da sürdürmek olarak belirtilmiştir.⁶²

⁶⁰ Gemalmaz, *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*, 65; Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997, 32-33.

⁶¹ Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, 34.

⁶² Gökem Birinci, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi 1: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7, 2 (2017), 55.

Cenevre sözleşmeleri, başladığı günden itibaren savaş hukukunun kurallarını içermektedir. Bu sözleşmeye göre seyyar ve sabit askerî hastaneler tarafsızdır, tabiiyet ve milliyet gözetilmeksizin yaralı hastalar da dâhil olmak üzere onlara zarar verilemez. Savaşan taraflar onları himaye etmekle yükümlüdür. İlk Cenevre sözleşmesinde, kara savaşında yaralıların ve hastaların durumunun ıslahı ele alınmıştır (1864). İkincisi olan 1906 Cenevre Sözleşmesi'nde deniz savaşları usul ve kuralları işlenmiştir (18 Ekim 1907). Üçüncüsünde ise, Harp esirlerine yapılacak tutum ve davranışlar ele alınmıştır (27 Temmuz 1929).

Söz konusu sözleşmeler, tamamen savaş ve sonrası alana yöneliktir. Sözgelimi Cenevre Sözleşmesinin 6. Maddesine göre, “Yaralı ve hastalara, sağlık ve din mensuplarına, sözleşmenin aksine herhangi bir başka kayıt bulunmadığı sürece, dokunulmayacak, zarar verilmeyecek ve mensup oldukları yerlere geri gönderilecektir”.⁶³

Batı dünyasında gelişen İnsan hakları girişimleri, insanlık tarihindeki savaşların vermiş olduğu tahribatın, zararların ve ölümlerin önünü kesmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda savaştan her iki taraf zarar gördüğüne göre, acısı da ortaktır. İnsani düzeyde öncelikle bireysel girişimler ve sivil toplum kuruluşlarının mücadelesiyle harekete geçirilen insan hakları çabaları, hemen hemen tüm kesimler tarafından kabul görmüştür. Ancak alınan kararların uygulanabilme imkânı tartışılmaktadır. Bununla birlikte tüm insanların iyiliğine yönelik girişimler olması hasebiyle insanlık adına takdire şayandır. Bu tür oluşum ve gelişmelerin, insanlık tarihinin ilerleyen zamanlarında daha da gelişmesi ve de uygulanması umut edilmektedir.

Uluslararası insancıl hukuk kuralları doğrultusunda 1907 senesinde Uluslararası Lahey Sözleşmedeki 23. maddenin 2. Fıkrasına ve sonrasında 1977 yılında düzenlenen birinci ek protokolün 37. maddesinde yer alan veriye göre, aldatmak suretiyle düşmanın öldürülmesi, yaralanması ve esir edilmesinin kabul edilemeyeceği kaydedilmiştir. Sözü geçen birinci ek protokolün 37. Maddesi: “ Riayet edilmeyeceği önceden planlanmakla birlikte düşmanın güvenliğini sağlamaya ve silahlı çatışmada uluslararası insancıl hukukun kuralları gereğince korunma hakkı ve görevi olduğuna yol açan eylemlerde, söze riayet etmeme kapsamında yer almaktadır.

⁶³ Zeki Mesud Alsan, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, 52.

BÖLÜM 2: ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN TEMEL KONULARINA İSLAM HUKUKÇULARININ YAKLAŞIMI

Uluslararası insancıl hukuk, daha çok savaşlar ve savaş sonrası için söz konusudur. Bir insan hakları birimi olan insancıl hukuk, İslami literatürde de daha çok savaş esnasında ve sonrasında ele alınmıştır. İslami literatürde savaş, geniş kapsamlı olarak daha çok cihad terimiyle ifade edilmiştir.

Bizim günlük hayatımızdan siyasi ve toplumsal ilişkilerimize kadar her alanda nasıl davranmamız gerektiği ile ilgili bilgi barındıran Kur’ân-ı Kerim, hayatımızda bir düzen oluşturmayı hedeflemiştir. Yaşanılan olaylar ışığında yahut geçmiş toplumlar üzerinden verilen örneklerle Kur’an günlük hayatımızı olduğu gibi savaş durumunda uymamız gereken kuralları da bizlere açıklamıştır. Yani bu gösteriyor ki uluslararası antlaşmaların olmadığı dönemlerde de dini kurallarla sınırlar çizilmiş ve insanlar bu ilkelere göre hareket etmişlerdir.

Kur’an- Kerim; *“Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.”*⁶⁴ ayeti ile hem haksız savaş, hem savaşta aşırılığı hem de gereksiz yere kan dökmeyi ve çevreye zarar verilmesini yasaklamaktadır. Ayrıca ‘sizinle savaşanlarla’ ibaresi de fiilen savaşa katılanlarla ve savaşı sürdürenlerle savaşılması gerektiğini bizlere göstermektedir.⁶⁵ Yine Kur’an-ı Kerim *“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir, bilendir.”*⁶⁶ ayeti ile İslam’da savaşın amacının ne olduğu açıkça anlatılmaktadır. İnsancıl hukuk çerçevesinde bu ayetler değerlendirildiğinde gerek savaş öncesinde gerekse savaş sonrasında şiddetten yana bir tutum sergilenmeyip sadece savaşanlara karşı meşru çerçevede bir mücadele yürütülmesi ve tüm barış yollarının denenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Siyer-i Nebi kitaplarında da savaş hukuku konuları detaylı olarak yer almış ve yol gösterici olmuştur. Bunun yanı sıra İslam toplumlarının insancıl hukuku, insan hak ve hürriyetlerini önemseyerek hareket ettiğini göstermesi açısından önemli kaynaklardır.

⁶⁴ Bakara Sûresi, 2/190.

⁶⁵ H. Karaman ve dğr. *Kur’an yolu*, 1/293-294.

⁶⁶ Enfâl Sûresi, 8/61.

Bu bağlamda Uluslararası İnsancıl Hukuk'un kapsamını değerlendirdiğimizde İslam'ın savaşı nasıl tanımladığı, savaşı gerektiren durumların neler olduğu, savaşa hazırlığın nasıl yapıldığı ilanının nasıl olduğunu ve savaşa katılacak kişileri değerlendirmek gerekir.

Temel hüküm itibarıyla mubah kılınan savaş, müminlere yönelik zulmü ortadan kaldıracak, etkisiz hale getirecek kadarıyla mubah olmaktadır. Bunun ötesi ise, kabul görmemiştir. Bu doğrultuda savaşta hukuki sınırların aşılması ve yapıldığı kadarıyla saldırıya cevap verilmesi yönündeki emirler, İslam hukukunda savaşın insancıl boyutuna vurgu yapmaktadır.⁶⁷

Tüm dinler insanların dünya ve ahiret mutluluğunu hedef almışlardır ve buna göre düzenlemeler barındırmaktadır. Kızılhaç Komitesi'nin yapmaya çalıştığı da bu olmuştur. Kızılhaç Komitesi (ICRC) ile gelişim gösteren Uluslararası İnsancıl Hukukun, Cenevre Sözleşmeleri'ne giden ilk adımları yine bu komite tarafından gerçekleştirilmiştir ve neticelenmesinde de katkısı olmuştur. Bunun devamında Lahey Sözleşmelerinin oluşumunda da bu komite etkili bir rol oynamıştır.

2.1. İnsancıl Hukukun İslami Terminolojideki Uygulanma alanı: Cihad

Cihad, Arapça bir kelime olup, "güç sarf etmek, gayret etmek, başarıya ulaşmak için tüm imkanları kullanmak" anlamındaki "cehd" kökünden türemiştir. İslam edebiyatında, "dinin buyruklarını öğrenip, onlarla amel etmek, edindiği kazanımları başka kişilere de öğretmek, marufu emrederek münkerden uzaklaştırmaya çalışmak, İslam dininin tebliğ edilmesi, kişinin nefesine ve düşmanlara karşı mücadele etmesi vb. anlamları içermektedir. Fıkhi kavram olarak ise daha çok müslüman olmayanlarla savaş manasını içermektedir. Sufi terminolojisinde ise, nefis-i emmârenin buyruklarına karşı koyma çabası olarak kullanılmıştır.⁶⁸

Fıkıh alimleri cihadı, birkaç yönlü olarak değerlendirmişlerdir. Sözelimi, Maliki fakihi ve kadısı İbn Rüşd (ö. 520/1 126) cihadı kalp, dil, el ve kılıçla olmak üzere dört kategoride ele almıştır. O kalple cihadı, "şeytan ve nefisle mücadele" diye tanımlamıştır. İbn Abidin de (ö. 1252/1836) cihadı, "nefsi dizginlemek, onun arzularına boyun eğmemek, taatte devamlılık göstermek" şeklinde açıklamış ve bu bağlamda, "Küçük cihaddan büyük cihada döndük" rivayetine de atıfta bulunarak, bir bakıma

⁶⁷ Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul, 1982, 49.

⁶⁸ Ahmet Özel, "Cihad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7 (1993), 531.

tasavvufî geleneğe uygun bir tanım yapmıştır. İbn Rüşd, cihadın mutlak farziyetine ilişkin Kur'an delilinin, "Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler."69 ayeti olduğunu kabul eder.70

İbn Rüşd cihadın farz-ı kifaye olduğuna ilişkin delilin, "(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."71 ayeti olduğunu belirtmiştir.72 Bu ayetten anlaşılacağı gibi Rasullullah (sav)'ın hiçbir gazveye tüm Müslümanlarla birlikte çıkmaması ve bazı Müslümanları Medine'de bırakması cihadın farz-ı kifaye olduğunu gösterir.73

Serahsî, cihadın farz-ı ayn ve kifaye şeklinde ikiye ayrıldığını belirtir. Farz-ı ayn olan cihadın olağanüstü durumlarda ilan edilen seferberlikte olacağını kaydeden müellif, normal şartlarda kifaye olan cihadın ise, her zaman herkese farz olmayan savaş olduğunu belirtir. Bu durumda aslonan, cihadın, farz-ı kifaye olmasıdır. Zira savaştan maksat, müslümanların güvende olmaları ve din ile dünya işlerini rahatlıkla yürütebilmeleridir.74

Cihadın kendisine özgü kuralları bulunmaktadır. Bu husus bir anlamda, insancıl hukuk statüsündedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber (sav), insanlara hiçbir şeye ve hiçbir kimseye zarar vermeden, masumların kılına zarar vermeden de savaş olabileceğini bizlere göstermiştir. İnsanların yaratılış itibarı ile saygı görmeyi hak ettiklerini savunmuş dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın hayatta olan yahut olmayan her insana saygı duymamız gerektiğini bizlere göstermiştir. Savaş öncesi de savaş sonrası da taraf

69 Bakara Sûresi, 2/217

70 İbn Rüşd, el-Hafîd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, trc. Ahmed Meylani, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, 2/150.

71 Tevbe Sûresi, 9/122.

72 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 151.

73 Mustafa Öztürk, "Cihad Ayetleri: Tefsir Birikimine İslam Geleneğine ve Günümüze Yansımaları", *İslam Kaynaklarında Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*, ed. Ahmet Ertürk, İstanbul: Kuramer, 2016, 105, 115.

74 Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008, 10/4-5.

devletlere ve bu devletlerin kayıpları ile yaralılarına merhametle muamele etmiştir. On sene boyunca peygamberlik yaptığı Medine’de ortalama yılda iki kez savaşmıştır. Tüm bu savaşlarda karşı taraflardan ilk önce savaşız teslim olmaları istenmiş, şayet direniş gösterilirse savaşılmıştır.⁷⁵

Hız. Peygamber (sav), insanları imha etmek, ev ve geçim yerlerini yakıp yıkıp yağmalamak için savaşmamıştır. Yapılan savaşların hiçbirinde sivil halkın canı, malı, mabedi zarar görmemiştir. Savaşlarında biz ümmetine ve tüm insanlığa öğretmeyi hedeflediği örnek prensipleri olmuştur. Bu doğrultuda İslamiyet’te savaş öncelikli çözüm olarak kabul edilmemiştir. Nitekim savaşız çözüm yolu varken, şiddet kullanmak suretiyle savaşı tercih etmek, Süfyan es-Sevri ve İmam Şafii tarafından benimsenmemiştir. Bu yönlü fıkhi görüşler başta Hız. Ömer olmak üzere bazı sahabilerin de tercihleridir.⁷⁶

Cihadın amaçlarının, inanç ve ibadet özgürlüğünü sağlamak, saldırıyı önlemek olduğu kabul edilmektedir. Buna göre cihad, öncelikle müslümanların inanç ve ibadet özgürlüğünün yasaklanması veya kısıtlanmasının önüne geçmek ve de İslam düşmanları tarafından müslümanların topraklarına yapılan saldırılara mani olmak içindir. Bu doğrultuda İslam diyarından uzakta yaşayan müslümanları korumak ve kollamak amacıyla da cihad yapılabilir.⁷⁷

Ebussuud Efendi de cihadın, bir başkası için değil, kişinin kendisine yönelik bir yararı olduğunu belirtir. Zira ona göre cihad’ın Allaha yönelik bir yararı yoktur, o nedenle cihadın faydası, cihad yapanadır. Bununla birlikte Ebussuud Efendi’ye göre cihadın gayesi, Allah’ın dinini yüceltmek ve O’nun kelimasını aziz kılmak amacıyla müslümanlarla savaşanlara karşı hamle olarak gerçekleşmelidir.⁷⁸

2.1.1. Cihad İlkeleri

İslam hukukçularına göre mü’minlerle, Müslüman olmayanlar arasındaki ilişki savaş değil, barış temeli üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda onlar, Müslümanlara saldırmadıkça, Müslümanlar da onlara yönelik bir harekete geçmemektedir. Bu

⁷⁵ Ünal Kılıç, Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav): Savaşlar Çerçevesinde”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2013), 32.

⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/151, 152, 163.

⁷⁷ Muhammed Şükri el-Zavedî, “İslam Hukukunda Cezalar ve İnsan Hayatını Korumakta Etkisi”, *İslam Ceza Hukuku*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 286-287.

⁷⁸ Ebüssuûd Efendi, *İrşadü’l-akl-ı selim ila mezaya’l-Kitabi’l-Kerim*, Beyrut: Darü İhya’üt-Turas’il-Arabî, 1994, 7/30-31, 42.

yaklaşım, fukahanın genelinin benimsediği bir anlayıştır.⁷⁹ Temel ilke itibarıyla hoş görülme-yen cihad, zorunlu haller, yasak ve çirkin işleri mübah kılar kuralı doğrultusunda, kabul görmekle birlikte, “zaruretler, kendi ölçütlerinde takdir olunur” şeklinde sınırlandırılmıştır.⁸⁰

Kur’an’ın emri, Hz. Peygamber (sav)’in uygulaması doğrultusunda fukaha, cihad ilkeleri arasında, savaşa başlamadan önce onlara haber vermeyi saymışlardır. Bir diğer önemli ilke ise sivilleri öldürmemektir.⁸¹ Hz. Peygamber (sav) çatışmaya girilen yer her neresi olursa olsun sivillerin asla zarar görmemesi gerektiğini söylemiştir. Asker olmayan yahut asker olsa da çatışmayan kişilerin, sivil halkın canlarının ve mallarının koruma altına alınmasına büyük önem vermiştir. Günümüz savaşlarında meydana gelen savaşların en büyük problemi olan “savaş sırasında çevrenin ve sivil kimselerin korunması” prensibinin nasıl uygulanacağını Peygamber Efendimiz (sav) bizlere uygulamalı olarak göstermiştir. Bedir ve Uhud Savaşlarını şehir dışında uygun bir alan seçerek şehir merkezinden ve sivillerden uzak bir şekilde gerçekleştirmeye özen göstermesi, Hendek Savaşında şehri koruma altına almak adına çevreyi hendek kazarak halkı koruma altına alması bizlere bu konudaki örnekliğini açıklamaktadır. Mekke’nin fethinde ise uyguladığı strateji ile sivillerin korunmasını ve herkesin affedilmesini emrederek fetih gününü aynı zamanda bağışlanma günü ilan etmiş ve kimseye eziyet etmemiştir.⁸²

Ebussuud Efendi, kendilerine haksızlık yapılan müminleri duygularından arınıp düşmanı affetmesinin daha büyük mükafatlara yol açacağını belirtir. Müellife göre verilecek mükafat hakkında naslarda herhangi bir belirginliğin söz konusu olmaması, ödülünün tahminlerin ötesinde olduğunu göstermektedir.⁸³

Hz. Peygamber (sav)’in uyguladıklarına ve uygulanmasını söylediklerine baktığımızda İslam Hukukuna göre savaşırken korunması gereken kişiler şu şekildedir: kadınlar, çocuklar, yaşlılar, din adamları, işçi ve hizmetçiler.⁸⁴ Allah Rasûlü ordusunu “Allah’ın adıyla yola çıkın. Allah’ın dini için Allah adına savaşın. Yaşlıları öldürmeyin.” diyerek

⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/152; Recep Şentürk, *İnsan Hakları ve İslâm*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007, 27.

⁸⁰ Mecelle (*Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*), nşr. Ali Himmet Berkî, İstanbul, 1985, md. 21 ve 22.

⁸¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/160.

⁸² İsmail Yiğit, “Hz. Peygamber’in Medine Dönemi Faaliyetleri”, *Vahyin Nüzûlünün 1400. yılında Hz. Muhammed (s.a.v.)*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul: 2011, 184.

⁸³ Ebüssuûd Efendi, *İrşadü’l-akl-ı selim ila mezaya’l-Kitabi’l-Kerim*, Beyrut: Darü İhya’ü’t-Turas’il-Arabî, 1994, 8/34-35.

⁸⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/153.

uğurlamıştır.⁸⁵ Bunun yanı sıra çocukların, din adamlarının ve dînî önderlerin öldürülmemesini de emretmiştir.⁸⁶ Hadis-i şerifte anlatılan din adamları olan bu insanlar da Müslümanlarla alenen savaşmayıp ibadetle meşgul oldukları sürece öldürülmemişlerdir.⁸⁷ Ayrıca savaşmak niyetinde olmayan kişi ve gruplar da işçilerin ve hizmetçilerin öldürülmemesi söylenerek koruma altına alınmıştır.⁸⁸

Bu insanlar savaşa katılmadıkları sürece canları koruma altındadır ve İslam hukukçuları sivil halk ve asker ayrımını asırlar öncesinden yapmıştır. Ancak bu koruma sivillerin savaşa katılmaları durumunda ortadan kalkacak, hüküm değişecektir. Buna örnek verecek olursak, şiiriyle Müslüman kadınlara iftiralar atan ve mü'minleri birbirine düşüren bir Yahudi olan Ka'b b. Eşref'i verebiliriz. Tüm bunların yanı sıra Allah Rasulüne de dil uzatan Ka'b b. Eşref'ten tüm Müslümanlar rahatsız olsa da Hz. Peygamber (sav)'in sabırlı ve temkinli olunması tavsiyelerine uyarak dokunmazlardı. Sonrasında düşmanlığa devam edince Hz. Peygamber (sav)'in emriyle Muhammed b. Mesleme tarafından öldürüldü.⁸⁹ Çünkü onun öldürülmesi hukuk ve güvenlik açısından mutlak bir zorunluluk haline gelmişti. Bütün bunlarla beraber Hz. Peygamber (sav) sahabilerine mümkün olduğu kadar insanların öldürülmemesi konusunda hassasiyet göstermelerini tavsiye etmiş ancak zaruret olduğunda caiz olacağını ifade etmiştir.

Tüm bunların yanı sıra gayri müslimlerin savaşta öldürdükleri kişilerin intikam almak amacıyla organlarının kesilmesi, karınlarının deşilmesi gibi adetleri vardı. Buna da “müsle” denirdi. Adalet İslâm'ın temel prensibidir, buna karşılık, düşman putperest, inkarcı yahut başka bir dinden bile olsa adalet ilkesi gereğince yalnızca kendisine verilen zarar çerçevesinde zarar verebilir. Ancak bunu da yapmayıp sabırlı davranmak çok daha faziletli görülmüştür.⁹⁰ Kur'ân-ı Kerim'de bu “Ceza verecek olursanız size yapılanın misliyle cezalandırın. Ama eğer sabrederseniz bilin ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”⁹¹ ayetleri ile ifade edilmektedir. Bu nedenle İslam hukukunda göz oymak, kulak ve burun kesmek şeklindeki işkenceler yasaklanmıştır.⁹²

⁸⁵ Ebû Dâvud, “Cihad”, 90; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/53-55.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/300.

⁸⁷ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, nşr. Hâlid Abdullatîf, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1994, 90; İbn Rüsd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/153, 155-156.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/413; Yunus Macit, “Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamber'in Sünnetinde Doğal Ve Fizikî Yapının Masuniyeti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005), 99.

⁸⁹ İbn Hişam, *es-Sîre*, 3/58-59

⁹⁰ Ünal Kılıç, Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav): Savaşlar çerçevesinde”, 26.

⁹¹ Nahl Sûresi, 16/126

⁹² İbn Rüsd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/158; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/11

İslam dininde verilen sözde durulmaması kişinin münafıklık alameti olarak görülür ve yapılan her türlü anlaşmaya riayet edilmesinin gerekliliği Müslümanlığın bir gereği olarak görülür. Hz. Peygamber (sav) yaptığı bütün anlaşmalara, sonucu ne olursa olsun sadık kalır, hiçbir mazeretle bozmazdı. İnsanoğlu genel olarak menfaati doğrultusunda hareket ederek, kendi faydasına olmayacak anlaşmaları bozmak için çaba gösterirken İslam, sonucu ne olursa olsun sözleşmelere uyulmasını, verilen sözlerin tutulmasını Müslümanların görevi olarak tanımlamıştır.⁹³ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’e göre “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah’ı üzerinize şahit tutarak, yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın. Hiç şüphe yok ki Allah yaptığınız her şeyi bilir. Bir toplum, diğer bir toplumdaki sayıca veya malca daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda bir aldatma ve işi bozma sebebi kılıp da ipliğini sağlamca büküp eğdikten sonra çözen, böylece bütün emeğini boşa çıkaran ahmak kadının durumuna düşmeyin.”⁹⁴ buyurularak, adaletin bir gereği olarak sadakat gösterilmesi emredilmektedir. Burada yemin ve sözlerin bağlayıcılığı vurgulanmakta olup insanların bu konuda sorumluluğunun olduğu hatırlatılarak uyarıda bulunulmuştur.

Hz. Peygamber (sav) gerek yerel kabilelerle gerekse devlet yöneticileriyle birçok anlaşma yapmış ve tüm bu anlaşmalara sadık kalmıştır. Yaptığı anlaşmaların hiçbir maddesini hiçbir zaman ihlal etmemiştir. Bunu bir prensip haline getirmiş, etrafındakilere de sözlerin tutulması ve anlaşmalara mutlaka madde madde uyulması yönünde tavsiyeler vermiştir.

Savaşlarda en çok karşılaşılan insan hakları ihlallerinden biri de masum ve sivil olan kadınların köle olarak esir alınması, ırzlarının ve namuslarının hiçe sayılmasıdır. Fukahaya göre, savaşta bir kadına tecavüz etmek cezayı gerektiren büyük bir suçtur..⁹⁵ Bosna Soykırımı olarak bilinen 1994’te Sırp askerlerinin Müslüman kadınlara ve genç kızlara tecavüz ettiği yıllarda dünyada insancıl hukuk ve insan hakları adına yapılmış bir antlaşma bulunmamaktaydı. Bundan yedi yıl geçtikten sonra Lahey’deki mahkemede, üç Sırp asker suçlu bulunarak hapse atılmıştır. Bu mahkeme kararıyla birlikte uluslararası çapta savaş sırasında tecavüz eylemi savaş suçu sayılmaya başlanmıştır. İslam Miladi 7. asırdan itibaren savaş suçları arasında tecavüzü zikretmiş masum, çocuk

⁹³ Ahmet Yaman, “Sulh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37 (2009), 490.

⁹⁴ Nahl Sûresi, 91-92

⁹⁵ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm’da Savaş Kavramı*, çev. C. Karaağaçlı, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, 42.

ve kadınlara zarar verilmemesinin gerekliliği ile ilgili kesin emirler vermiştir.⁹⁶ Bu konuda o kadar hassas davranılmıştır ki, İslam hukukçularına göre Müslüman bir kadına tecavüz edildiği bilindiğinde, buna mukabil düşman kadınlara tecavüze cevaz verilmemiştir.⁹⁷

İslam dininin uygulamalarına baktığımız zaman düşman rehineleri ve elçileri öldürmenin de yasaklandığını görüyoruz. Hatta öyle ki elçiler tutuklanamaz ve alıkonamazlardı. Müslüman rehineleri yahut elçileri öldürülse de, bu yasak İslam’a göre olan suç ve ceza anlayışının şahsi olması sebebiyle devam etmektedir. Rasulullah Efendimiz (sav) bizlere risaleti boyunca tüm yabancı devlet elçilerine karşı gösterdiği saygıyı açık olarak ispat etmiştir.⁹⁸

Hiz. Peygamber (sav) savaş ortamında da olursa düşmanı ezmeyi ve eziyet ederek öldürmeyi uygun görmemiştir. İnsana insan olarak değer vermiş ve merhamet ile muameleyi asıl kabul etmiştir. Her kim olursa olsun acınacak duruma düşenlere acımak gerektiğini, her mahlukun Allah tarafından yaratıldığını unutmadan muamelede bulunmanın en doğru davranış olacağını bizlere ifade etmiş ve işkence, eziyet gibi davranışları yasaklamıştır. Sadece insana da değil hayvanlara ve tüm mahlukata karşı da yasaklanmıştır.⁹⁹

Bununla ilgili olarak Hiz. Peygamber (sav) şöyle söylemektedir: “Allah her şeyin üzerine güzellik yazmıştır. Bir şeyi öldürdüğünüz zaman güzel öldürün; bu şeyi boğazladığınız zaman güzel boğazlayın, eziyet vermemek için bıçağı bileyin ve hayvanın kolay ölmesini sağlayın.”¹⁰⁰ İnsan tüm canlılara karşı verdiği eziyetlerden sorumlu tutulacak ve bunun hesabını ahirette verecektir.¹⁰¹ Zulüm insanın cehenneme gitmesine dahi zemin hazırlayan davranış olarak görülmüş ve “Bir kadın evindeki kediyi hapsetti, yedirmede, içirmede, hayvanın kendi kendine yiyecek bulması için onu salıvermedi, böylece ölümüne sebep oldu. İşte bu kadın, bu yüzden Cehennem’e

⁹⁶ İhsan Arslan, “Hz. Peygamber’in Savaşlardaki Tavrı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/39 (2015), 1051.

⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/9, 11; Ebû Zehra, *İslam’da Savaş Kavramı*, 42.

⁹⁸ Ahmet Özdemir, *İslâm Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, 41.

⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/52-53; Yusuf el-Kardâvî, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çev. Özcan Hıdır, İstanbul: Ravza Yayınları, 2001, 403-404.

¹⁰⁰ Ebû Dâvud, “Edâhî”, 12.

¹⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/5

gitti.”¹⁰² hadisi ile Hz. Peygamber (sav) tarafından sabitlenmiştir.

İslam’ın doğduğu dönemde Arap yarımadasında bir çok işkencenin insanlara uygulandığını nitekim Hz. Peygamber (sav)’in de bu işkencelere maruz kaldığını biliyoruz. Gerek taşlanma, gerek ibadet ederken üzerine işkembe atılma suretiyle provoke edilme şeklinde kendini gösteren işkencelerin yanı sıra Peygamberimiz (sav)’i koruyan Abdulmuttalib ailesi ile birlikte toplumdaki dışlanmış bir mahalleye hapsedilmiş ve ambargoya maruz bırakılmıştır. Herkes tarafından da bilinen Bilal-i Habeşi gibi birçok sahabe de sadece iman etmeleri sebebiyle çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Nihayetinde yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmışlardır. İslam dini ise toplumsal gelenek ve törenin ötesinde, bir rahmet dini olarak insanlar arasında adaleti, huzuru, barışı inşa etmiş, insan haklarına aykırı davranışları yasaklamış, insanları küçümseyici maddi-manevi her türlü zulüm, işkence ve haksızlığı yasaklamıştır.¹⁰³

Mekke müşriklerinin ileri gelen kişilerinden olan Süheyl bin Amr, risaletin ilk yıllarında Peygamber Efendimiz (sav)’e hakaret eden ve Müslümanlara zulüm uygulayan kişilerden biri olup Bedir savaşında esir edilmişken kaçtığı sırada yakalanarak Peygamber Efendimiz (sav)’e getirilmiştir. Hz. Ömer söz sanatını çok iyi kullanan Süheyl ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz (sav)’e bir daha aleyhte konuşamaması için ön dişlerini sökmeyi teklif etmişse de Hz. Peygamber (sav) buna asla izin vermemiş, şayet böyle bir şey yaparsa hem Allah’ın kendisini cezalandıracağını söylemiş hem de belki bir gün faydalı bir iş yapacak olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav)’in vefatından sonra dinden dönenleri gördüğünde Süheyl bin Amr insanları uyarmış, o hitabeti ile dinden dönmelerinin yanlış olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴

Yukarıda belirttiğimiz gibi tüm mahlukata karşı merhametli olunmasını öğütleyen İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav) , savaşta arazilere ve mamur yerlere zarar verilmesini de yasaklamıştır. Nitekim Kur’an-ı Kerimde “O kâfirleri kızdırmak için herhangi bir hurma ağacı kesmişseniz veya kökleri üzerinde bırakmışsanız bu, hep Allah’ın izniyle ve o yoldan çıkmışları cezalandırmak için olmuştur.”¹⁰⁵ âyetinde bahsedilen bazı ağaçların kesilmesi olayı, Beni Nadîr’in kalesine karşı askerî operasyonların gereği olarak uygulanmıştır. Buna benzer özel durumlar dışında, Hz. Peygamber (sav)’in

¹⁰² Buharî, “Enbiyâ”, 54.

¹⁰³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/649; 2/666; İhsan Arslan, “Hz. Peygamberin Savaşlardaki Tavrı”, 1042.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/666

¹⁰⁵ Haşr Sûresi, 59/5.

ağaçlar ve ürünlere zarar verilmesini kesinlikle yasakladığı, bilinen bir hükümdür ve hemen her müfessir de buna işaret eder.¹⁰⁶

İbn Rüşd de savaşlarda düşmanların ağaç, bahçe, orman, sığınak ve barınak gibi yerlerin tahrif edilmesi konusunda, eğer oralar düşmanların bulunduğu yer ve mekanlar ise, bunlar imha edilebilir ve zarar verilebilir demiştir. Ona göre söz konusu nesne, yer ve mekanlar halkın kullandığı yerler ise, onlara herhangi bir zarar verilemez.¹⁰⁷ Serahsî de benzer bir görüş ortaya koymuştur.¹⁰⁸

Müslümanlar hicretten sonra İslam Devleti'nin kurulması ve akabinde savaşların başlamasıyla devletler hukuku kapsamında ilk defa esirler ve bu esirlere yapılacak muamelelerle karşılaşmıştır. Bedir Savaşı'nın ardından alınan yetmiş kadar esirin ardından Kur'an-ı Kerim; "O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir. Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu. Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah'a itaatsizlikten sakının, Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir."¹⁰⁹ ayetleri ile bu konuya düzenlemeler getirmiştir. Bedir Savaşında alınan esirler İslam düşmanı olup Müslümanları yok etmeyi amaç edinmiş kimselerdi. Savaş sonrası yakalandıklarında öldürülmeleri birçok kötülüğü engellemiş olacak ve İslam düşmanlarının sayısı azalmış olacaktı ancak buna rağmen sadece esir alındılar.¹¹⁰ Hz. Peygamber (sav)'in amcası Abbas'ın, Ebu'l-Buhtürî gibi bazı isimleri sayarak bunların istemeden Bedir'e geldiklerini bildirmesi ve öldürülmemelerini istemesinin de sahâbîlerin düşmanı öldürmek yerine esir almalarında etkili olduğu düşünülmektedir.¹¹¹

Konuyla ilgili bir başka düzenleme de "*Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onlara çökertince esirleri sağlam bağlayın sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsin işte böyle; Allah dileseydi onları bizzar cezalandırırdı, ancak sizleri birbirinizle denemek istiyor.Allah,*

¹⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/160; Saad Lagoun, "İslam Ceza Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukukta Savaş Suçları", *İslam Ceza Hukuku-II*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 778.

¹⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/159-160.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/57-58.

¹⁰⁹ Enfâl Sûresi, 8/67-69.

¹¹⁰ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu: Türkçe Meal Ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003, 2/708-709.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/281

yolunda öldürülenler amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”¹¹² buyruğu ile yapılmıştır. Bu ayetlerde düşmana öldürücü darbeyi vurup savaş güçlerini çökertmedikçe, ganimet ve esir alma ile meşgul olunmaması emredilmişti. Bu âyet ganimeti öncelikle hükmünü teyit ettikten sonra esirlere karşı nasıl davranılacağını açıklamaktadır. Esirlerin sağlam bağlanmasıyla kaçmamaları için gerekli tedbirlerin alınması kastedilmiştir. Sonrasında yapılacak muamele ile ilgili olarak da ya bedelsiz olarak salınmaları ya bir Müslüman esirle değiştirilmesi ya da maddi bir bedele karşılık salınması bildirilmiştir.¹¹³ Ayet-i kerimelerde esirlere karşı başka bir muamelenin uygun görüldüğünden bahsedilmemektedir. Nitekim esirlere iyi davranmak ve onlara ikramda bulunmak da, İslam hukukunun ilkeleri arasında yer almıştır.¹¹⁴

Hz. Peygamber (sav)’in esirlere olan iyi ve güzel davranışları bizlere ışık tutmuştur. İslam’dan önce Araplar arasında belirli bir savaş hukuku yoktu. Zaman zaman öldürülürler, köleleştirilirler, fidye karşılığı serbest bırakılırlar bazen de hiçbir karşılık alınmadan serbest bırakılırlardı.¹¹⁵ Yani keyfî uygulamalarla hareket ederlerdi. İslam geldikten ve hicret sonrası artık İslam Devleti’nin kurulmasından sonra savaş hukuku da şekillenmeye başlamıştır. Hz. Peygamber (sav) savaş esirleri üzerine çokça hassasiyet göstermiş ve merhamet ile muamelede bulunmuştur. Esirlerin öldürülmesini kesinlikle yasaklamış, güvenli olarak esirleri korumak için kendi askerlerine onlara güzellik ve merhametle muamele etmelerini öğütleyerek görevlendirmiştir. Bu tavsiye üzerine ashab-ı kiram da esirlere merhametle muamele etmiş kendi ekmeklerini esirlerle paylaşmış, elbisesi olmayanlara elbise temin etmişlerdir. Bu ise İslam hukukunda esirlerle ilgili verilen hükümlerin kaynağı olmuştur.¹¹⁶

Nitekim Kur’an-ı Kerim de “*Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esirede de yemek verirler.*”¹¹⁷ ayeti ile kafir de olsa fakire, yetime ve esire yardım etmenin faziletinden bahsedilmektedir. Müfessirler bu ayetleri yorumlarken manayı genişleterek şartların esiri olan herkesi kapsadığını söylemişlerdir. Buna göre hakiki anlamda savaş tutsaklarının yanı sıra kölenin efendisinin esiri, borçlunun alacaklının

¹¹² Muhammed, 47/4

¹¹³ Karaman ve dğr. *Kur’an Yolu*, 5/47-48.

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/60.

¹¹⁵ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, 75.

¹¹⁶ Taberî, *Târihu’t-Taberî*, 2/460; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/60; Mâverdî, *el-Ahkâmu’s-sultâniyye*, 237;

¹¹⁷ İnsan Sûresi, 76/8

esiri olduğu, mahkûmun da onu hapseden gücün esiri olduğu dolayısıyla her anlamda esir olan kişilere Müslüman olsun olmasın yardım edilmesi gerektiği anlatılmaktadır.¹¹⁸

Esirler toplama kamplarında değil; toplum içerisinde hatta ve hatta Müslümanların evlerinde yedirilip içirilmiş, giydirilmiş öyle ki vasiyetleri dahil yerine getirilmiştir. İşte İslam Hukuku'nun yüzyıllar önce getirdiği insan haklarını koruyan hükümler modern hukuk sistemlerinde ancak 18. yy'da uygulanmaya başlanmıştır ve 1949 Cenevre Konferansıyla son şeklini almıştır.

İslam hukukçuları, esirlerle ilgili üç farklı kategoriye sahip olmuşlardır. Bunlar, bedelsiz salıverme, kurtuluş fidyesi karşılığında serbest bırakma, katletme, köleleştirme ve cizye hükümleriyle sorumlu tutmadır.¹¹⁹ Hz. Peygamber (sav)'in esirlere olan tutumuna baktığımızda fide karşılığınca serbest bırakılma yönteminin uygulandığını görüyoruz. Bu yöntemde zengin olan esirler fide karşılığı ile serbest bırakılırlarken yoksul olanlar herhangi bir karşılık beklenmeksizin serbest bırakılmıştır. Diğer taraftan okuma yazma bilenler Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmışlardır.¹²⁰ Bunun yanı sıra en sık kullanılan yöntemin karşılıksız serbest bırakma olduğunu görüyoruz. Esirlerin öldürülmesi konusunda ise asr-ı saadet döneminde sadece bir kez böyle bir durumla karşılaşıldığını görüyoruz. Bu durumun örneği Bedir Savaşı sonrasında alınan esirler içerisinde Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt'ın öldürülmesidir. Bu esirlerin öldürülme sebepleri ise esir olmaları değil, daha önce işlemiş oldukları suçlardır.¹²¹ Hz. Peygamber (sav)'in savaşlarında hedef, hiçbir zaman insanları öldürmek olmamış, yaşatmak ve İslamlaştırmak olmuştur. İnsanlık tarihinde var olan savaşların tümü ve dahi bugünkü modern dünya savaşlarının hedefi insanı ortadan kaldırmak olmuşken, Hz. Peygamber (sav) bu yanlış anlayışı eleştirmiş, buna dur demiş ve aslolanın insanın yaşam hakkının korunması olduğunu gerek sözleri gerek davranışlarıyla bizlere göstermiştir. Zira savaş esnasında yardıma muhtaç olan düşmana merhametle yaklaşarak yardım etmek düşmanın kin duygusunu ortadan kaldıracak ve düşmanlık duygularını azaltacağı için asıl savaş yolu olarak görülmüştür. İslam dinine göre savaş insan kazanmak için yapılan mücadeledir.

¹¹⁸ Karaman ve dğr. *Kur'an Yolu*, 5/518-519.

¹¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/153-154;

¹²⁰ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakati'l-kebir*, 2/22.

¹²¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3, 255, 351.

Hicret sonrası dönemde Mekke’de cereyan eden kuraklık ve kıtlık yıllarında Hz. Peygamber (sav) Mekke’ye hurma, tahıl, hayvan yemi ve altın gibi yardımlar göndererek zor durumda olan Mekkelilere el uzatmıştır.¹²² Bu da İslam’ın insana verdiği değeri, kinden uzak bir şekilde merhamet çerçevesinde insanlara muamelenin gerekliliğini Müslümanlara gösteren önemli bir uygulamadır.

Özetle cihad, fıkıh alimlerinin üzerinde durduğu öncü kavramlardan birisidir. Zira Kur’an’da cihad emredilmektedir. Öte yandan Hz. Peygamber (sav) bizzat cihadı gerçekleştirmiştir. Müslümanların koruma yanında dini yayma anlamlarına da gelen cihad, Klasik İslam hukuk anlayışına göre, kıyamete kadar emredilen bir yükümlülüktür.¹²³ Zira Müslümanlar kıyamete kadar varlıklarını koruyacaktır. Bunun için de kendilerine yönelik saldırılara karşılık vermek zorundadır.

2.2. İslam Hukukuna Göre Cihadda Adalet

Adalet, hakkın gözetilerek yerine getirilmesi demektir ve haklı ile haksızın ayırt edilmesi adalet ile mümkündür. Temelde hukuk kurallarına uygunluğu ifade eden adalet, insanların toplum içerisinde davranışlarıyla ilgili olduğu için ahlak ve din kurallarıyla bağdaşmaktadır.

İlk çağlardan beri adalet kavramı toplumda yer almış, tüm kutsal kitaplar adil olma ve adalet ile ilgili bölümleri barındırmıştır. Kephalos, adaletin tanımını şu cümleler ile yapmıştır: “Adalet, başı dara düşüp bir kimseyi aldatmaktan ya da yalan söylemekten; bir Tanrıya kurban adağı ya da bir insana para borcu kalıp da öbür dünyaya korku içinde yollanmaktan insanı kurtarır.”¹²⁴

İslam dininin temel olarak gördüğü adalet kavramı, savaşlarda da korunması gereken önemli ilkelerden biri olarak görülmektedir. İslam’da kul hakkı, hak sahibini hakkından alıkoymak olarak nitelendirilmektedir ve kul hakkına dikkat etmek üzerine birçok öğreti yer almaktadır. Kul hakkı ile herhangi bir kesim insan kast edilmeyip tüm insanlığı kapsamıştır. Yani suçlusundan esirine, düşmanından dostuna herkesi kapsayan bir adalet anlayışı kast edilmektedir.

¹²² M. Asım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Ve İslamiyet*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015, 2/21.

¹²³ Serahsî, 10/3-4.

¹²⁴ Platon, *Devlet (Politeia)*, çev. Hüseyin Demirhan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002, 331.

Toplumlaraarası adalet anlayışlarında farklılık görölebilir; ancak herkesin ortak görüşle kabul ettiğı adalet kavramında tarafsızlık, eşitlik, dengenin sağlanması, gerçeğe uygun davranma ve hak edene hak ettiğini vermek gibi unsurlar yer almaktadır. Buradan yola çıkarak bir tanım yapacak olursak; “Adalet, hak ve gerçeğe uygun bir şekilde hak edene hak ettiğini tarafsız ve eşit bir şekilde verirken dengeyi sağlamaktır.” diyebiliriz.

Haksız bir nedenle uygulanan eşitsizlik adaletsizliktir. Saygısızlık gibi insan onurunu rencide edici davranışlar da adaletsizlik olarak nitelendirilebilir. Ahlaki kurallardan bağımsız bir adalet düşünölemediğı gibi, bir adalet sisteminin anlam ve işlevini ahlaki kurallardan yola çıkarak şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Kur’ân-ı Kerîm’de adalet; otuzdan fazla yerde geçmektedir. Denge ve orta yolu gözetme anlamına gelen ‘itidal’ kelimesi de adaletten türemiştir.¹²⁵ Allah, insanları akıl ve irade sahibi varlıklar olarak yaratarak iyiyi kötöden ayırt etme özelliğini vermiş doğru yolu göstermiş sonrasında ise özgür bırakmıştır. Dolayısı ile yaratılış gereğı insan akıl ve iradesini doğruya ve iyiye yönelik kullanmayıp hak ve adalet duygusunu yitirerek hareket etmeye de meyillidir. Ahiret gayesi olmayan insanın kişisel çıkarlarını gözeterek her türlü haksız davranışı sergileyebildiğini göröyoruz. İlahi dinlerin amacı insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamaktır. Bunun da insanların iyiye ve doğruya yönelmesi ile mümkün olacağı ifade edilmektedir.

Nitekim her topluluğa peygamber gönderilmesinin amaçlarından birisi de toplumda adaletin sağlanması olarak bilinmektedir.¹²⁶ Allah’ın insana verdiği akıl ve irade ile insanın sorumluluğı adaleti yani olması gerekeni gerçekleştirmeye çalışmak ve Allah’ın kendisine vermiş olduğı nimetleri en iyi şekilde kullanmaktır.

Kur’ân-ı Kerîm’de “mîzân” kelimesi ile, adalet tarif edilmektedir. Rahman Sûresi 7-9. Ayetlerinde üç defa geçen ve “denge, ölçü, tartı aleti, terazi” anlamlarına gelen mizan kelimesi anlam itibari ile şu şekilde incelenebilir;

a) Allah’ın evrende koyduğı düzen-denge kanunu ki bunu birçok müfessir “adalet” kavramının kastedildiğı şeklinde yorumlamıştır.

¹²⁵ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü 'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır, 1994, 6/430.

¹²⁶ Hadid Sûresi, 57/25.

b) Dinin denge kanununun bir yansıması olduğu ve bunların özünün genel olarak her şeyi en uygun biçimde en layık olduğu yere koymak olarak tanımlanan adalet ilkesi olduğu bilinmektedir. Bu adalet ilkesi hem insanın Allah'tan başka varlığa ilahlık yakıştırması yapmasının hem de her hak sahibine hakkının verilmesinin gerekliliğini ifade eder.

c) Adaleti insanın, Allah tarafından evrende oluşturulan dengeyi koruma sorumluluğu olarak görmenin mümkün olduğu gibi; günlük hayatımızda dengenin korunarak adaletin gözetilmesi ve beşeri ilişkilerde hakkaniyetli davranmak olarak da tanımlayabiliriz. Allah'a karşı sorumlulukların yerine getirmesi konusunda baktığımızda ise adaletin, kişinin duygu ve ön yargıları bağlamında, dine kendisinden bir şey katmadan emredildiği gibi sorumluluklarını yerine getirmesidir.¹²⁷

Adaletle ilgili ayetler incelendiğinde insanların hem birbirlerine karşı, hem Allah'a karşı, hem evrene karşı adaletli davranmalarının gerekliliğinden bahsedildiğini görmek mümkündür. *“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*¹²⁸ ayeti ile de kin ve öfkenin insanı adaletten uzaklaştırmamasının gerekliliği ifade edilmiş yakınları da olsa insanların adaleti gözetmekten vazgeçmemesi gerektiği vurgulanmıştır. İslam'ın ahlaki, sosyal ve hukuki amaçlarının önemli bir kısmı bu ayetle özetlenmiştir. Kişisel ve sosyal yapıda düzeni hakkaniyetli davranarak ve eşitlik kurallıklarına uygun hareket ederek sağlamayı amaçlayan hukuki erdem adalettir. Sosyal hayatımızın en önemli denge unsurunu adalet oluşturmaktadır. Bu sebeple Allah mü'minlere herhangi bir topluluğa duyulan öfke ve kinin adaleti sağlamaya engel olmaması gerektiğini belirtmektedir.¹²⁹

Nitekim girilen savaşlarda da kin ile savaşmayı değil adaletle savaşmayı uygun gören İslam dini yukarıda birçok kez aktarıldığı gibi, esir de olsa düşman da olsa insanların bedenlerinin parçalanmasına, gereksiz yere zarar verilmesine müsaade etmemiştir. Savaşlarda adaletin sağlanmasına ilişkin savaşın bir tercih olarak görülmeyp zorunluluk olarak görülmesi örnek verilebilir. Barışta ve savaşta İslam dini için temel prensip

¹²⁷ Karaman ve dğr. *Kur'an Yolu*, 5/198-201.

¹²⁸ Mâide Sûresi, 5/8.

¹²⁹ Mahmut Şen, “İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik İlkeleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 6 (2015), 506-507.

adaletin gözetilmesi ve sağlanmasıdır. İslam savaşın gerçeklerini, *“Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir. Onlar sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir.”*¹³⁰ ayetleriyle sınırlamış, nefsi müdafaayı ve zulmü ortadan kaldırmak amacını gütmüştür.

Adaletin ve barışın uluslararası kamu düzenini sağlama üzerindeki temel amaç olduğunu söyleyebiliriz. Bunu sağlayamayan kamu düzenlerinin ömrünün uzun olmayacağı aşîkârdır. Uluslararası bir adaletten bahsediyorsak bütün devletlerin çıkarlarının birleşmesi gerektiğini unutmamamız gerekir. Çatışma ve gerginliklere sebep olan teoriler adaletten uzak görülmektedir. İslam dinine göre adaletin tesisi tüm ulus ve milletlerin faydalanması gereken bir hak olup sadece Müslümanları kapsamamaktadır. Allah âdildir ve insanların da âdil olmasını ister. Herkes ferdi olarak adaleti sağlamakla yükümlüdür. Toplumun en küçük biriminden en büyük birimine kadar her yerde adaletin sağlanması İslam'ın temel prensiplerindendir. Böylelikle adaletin hâkim olduğu bir dünya inşa edilebilecektir.

Savaşların yanı sıra yapılan antlaşmalara sadık kalınmasının da adaleti sağlamada temel ilke olduğunu belirtmek gerekir. Verilen sözde durulması insanlar arası ilişkilerde olduğu kadar devletlerarası ilişkilerde de önem arz etmektedir. *“...o müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler.”*¹³¹ ayetinde de ifade edildiği gibi uyulması gereken sözleşmeler gibi maddi, manevi tüm emanetlerin korunması tavsiye edilmiştir. Burada insanın kendisine emredilen ibadetleri yerine getirme konusundaki vefasının yanı sıra sosyal anlamda başkalarıyla yapılan antlaşma ve sözleşmeleri kapsar niteliktedir. Yapılan antlaşmalara sadık kalmayanların fâsık oldukları yine Kur'an-ı Kerim'de, *“Onlar ki, iyice pekiştirdikten sonra da Allah'a verdikleri sözden dönerler, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte sonunda zararlı çıkacak olanlar da yalnız bunlardır.”*¹³² ayetleri ile ifade edilmektedir. İslam hukukunda adalet, temel bir prensiptir. Bu konuda alanın Müslüman veya gayri müslim

¹³⁰ Hac Sûresi, 20/39-40.

¹³¹ Mü'minûn Sûresi, 23/8.

¹³² Bakara Sûresi, 2/27.

olmasında bir fark bulunmamaktadır.¹³³ Savaş durumu bunun dışındadır. Zira savaş, hiledir. Bu doğrultuda İslam hukukçuları, darüislam ve darülharb sahalarını bir düzeyde tutmuşlardır. Nitekim bir yerin darüislam olması, orada yaşayan Müslümanların İslami kurallarla hareket etmesi ve devletin de İslami hukuk sistemiyle yönetilmesini gerektirir. Darülharp’de ise, İslam hukuku geçerli değildir. Ancak Müslümanlar her iki beldede de özel hayatında İslami kuralları imkan ölçüsünde uygulamalıdır. Her ne kadar darülharb ve darüislam kavramları konusunda fukaha farklı görüşlere sahip olmuşlarsa da,¹³⁴ temel özellik itibarıyla her iki beldede yaşayan Müslümanlar, İslami kurallarla sorumlu tutulmuştur. Bu tür kuralların başında, adalet olgusu gelmektedir.

Tüm bunlar, fıkıh usulunde “mekasidü’ş-şeria” olarak tanımlanmıştır. Zira Mekasidü’ş-Şeria’ya göre, şeriatın, 5 temel gayesi olan, dinin korunması, aklın korunması, neslin korunması, malın korunması ve canın korunması, dini ve siyasi bir güvence altında olmalıdır. Bu beş temel esas, günümüzdeki “insan hakları” kavramının özünü oluşturmaktadır. Şeriatın beş temel gayesi, Müslüman idarecilerin görevlerini, Müslüman tebanın da yönetimden talep haklarını içermektedir.¹³⁵

2.3. İslam Hukukuna Göre Savaşı Gerektiren Durumlar

İslam hukukunda savaşı gerektiren durumların devlete isyan edenler, dinden dönenler (mürtedler), eşkıyalar olarak ele alındığını görmek mümkündür.¹³⁶ Bunlar uluslararası nitelikte olduğu gibi devletlerin kendi iç düzenini koruma adına da yürütüldüğü görülmektedir. İslam hukukuna göre savaşlar ancak savunma, uluslararası güvenliği sağlama ve tebliğ amacıyla yapılabilmektedir.

Müslümanların maruz kaldıkları bir takım muameleler karşısında İslam’ın her durumda korunmasını istediği ve İslam hukuku kaynaklarında ‘zarûrât-ı diniyye’ olarak adlandırılan canın, malın, dinin, aklın ve neslin korunması amacıyla gerekli tüm

¹³³ Resul Ersöz, Kur’ân’a Göre “Hakk” Ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslâm Toplumunun İctimâî Değerleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2, 2016, 2-3.

¹³⁴ Ahmet Özel, “Darüislam”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (1993), 541.

¹³⁵ Cüneyt Toraman, “Ceza Hukukunda “Kanunsuz Suç Olmaz, Kanunsuz Ceza Olmaz” Prensibinin, Müslüman Toplumlarda İzdüşümü”, *İslam Ceza Hukuku-1*, ed. A. Eren, M. R. Korkusuz, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 141.

¹³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye Ve İstîlâhât-I Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınlar, 1976, 274–275.

tedbirlerin alınabileceği vurgusu yapılmıştır.¹³⁷ Müslümanların bu beş temel unsuru korumak amacı ile yapmış oldukları her türlü mücadele meşrû görülebilmektedir. Bunun yanı sıra hiçbir ayette savaşın İslam'ı kabullendirmek amacıyla yapılmasının gerekliliğinden bahsedilmez. Müslümanlar yalnızca iletmek, tebliğ etmekle görevlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim; *“Rabbin dileyseydi insanları elbette tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar hep ihtilâf içinde olacaklardır, rabbinin esirgedikleri müstesna; zaten O insanları buna uygun yaratmıştır. Böylece rabbinin, ‘Andolsun ki cehennemi hem insanlar hem cinlerle dolduracağım’ sözü yerini bulmuş oldu.”*¹³⁸ ayetleri ile insanların inanç, düşünce vb. olarak farklılıklar gösterdiğini bunun da yaratılışa bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu da bizlere gösteriyor ki toplumlar arasındaki farklılıklar yaratılışın bir gereğidir. Buna karşılık olarak insanlar akıl ve iradeleri ile seçimlerini gerçekleştirip ahiretlerini hazırlayacaklardır. İslam dini belli bir amaç doğrultusunda insanlara gönderilmiştir. İslam toplumlarının dış güçlerle karşılaşması durumunda haklarını koruma adına meşrû müdafa gösterebilecekleri sonucuna varmak mümkündür.¹³⁹

Yukarda bahsedilen İslam'ın korunmasını istediği beş temel esası korumak için gerekli tedbirleri almak ve bunlar için mücadele etmek her Müslüman için sorumluluk teşkil etmektedir. Bunu bir de toplumsal boyutta ele alacak olursak uluslararası nitelikte değerlendirmiş oluruz. İslam Hukuku penceresinden bakıldığında devlet, Müslümanların korumakla yükümlü olduğu bu beş temel unsurun korunması konusunda tedbir almak ve uygulamakla sorumlu görülmüştür. Kur'an-ı Kerim, *“...Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.”*¹⁴⁰ ayetleri ile İslam'ın savunma durumunda dahi sınırlarını belirlemiş ve yapılan saldırıların haksızlıklara sebep olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Dinin korunması kapsamında, bize Allah'ın ve Hz. Peygamber (sav)'in emaneti olan dinin korunması, verdiği mesajları iyi anlamak ve ona göre hareket etmekle mümkündür. Bunun yanında dini dinde olmayan anlayışlardan uzak tutmak ve doğru bir

¹³⁷ Ahmed Samir Hassenein, “İslam Ceza Hukuku'nun Katar Ceza Kanunu Üzerindeki Etkisi”, *İslam Ceza Hukuku-1*, ed. A. Eren, M. R. Korkusuz, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 63-73.

¹³⁸ Hûd Sûresi, 11/118-119.

¹³⁹ Arzu Somalı, “İslam Hukuk Felsefesinde İnsan Hakları: İnsan Haklarının Temel Dinamikleri”, *I. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu: İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek*, İstanbul, 6-7 Aralık 2018, 700-702.

¹⁴⁰ Bakara Sûresi, 2/194.

şekilde yaşamak için çaba göstermek de dinin korunması kapsamında değerlendirilir. “O halde sen hanif olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa oana yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁴¹ ayetinde de belirtildiği gibi Allah’ın bizleri yaratmış olduğu İslam fitratı için mücadele etmemiz gerekmektedir. Bu kapsamda İslam devletlerinin de İslam’ın kutsal saydığı değerleri ve ibadet ettiği mekanları koruması zaruridir. Devletin bu anlamda gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz gibi âyetin ifadesiyle; “Allah’ın yolundan menetmek ve O’nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm’dan engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek Allah katında daha büyük günahdır”¹⁴² buyrulurak ibadet yerlerinin korunması konusunda bir vebal yüklenmiştir.

Müslümanların yaşam amacı Allah’ın emir ve yasaklarına uygun bir hayat sürmek ve bu emirleri muhafaza etmek olduğuna göre, dinlerinin korunması adına mücadele etmeleri inançlarının bir gereği olarak görülmektedir. İslam’a hakaret boyutuna giren, Müslümanlara saldıran ve art niyet güderek dinin hükümlerine zarar vermeye çalışılan durumlar tespit edildiğinde cihad yoluyla müdahale edilmesi gerekmektedir. O nedenle savaş, Müslümanları savunmak amaçlıdır.¹⁴³ Bir takım kavramlara sığınarak dine hakaret etmeye kalkışılması göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Sırf Müslüman olduğu için zulüm gören insanlara, farklı ülkelerde yaşıyor olsalar dahi, Müslüman devletlerin müdahalesi meşrû çerçevede görülmektedir.¹⁴⁴ Kur’an; “Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz? İman edenler Allah yolunda savaşır, inanmayanlar ise bâtıl dava uğrunda savaşır. Şu halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz ki şeytanın planı daima zayıftır.”¹⁴⁵ ayetleri ile bizlere savaşın iki önemli unsuru olan Allah’ın rızasını kazanmak ve zulme engel olarak adaleti sağlamanın önemini göstermektedir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Rûm Sûresi, 30/30.

¹⁴² Bakara Sûresi, 2/217.

¹⁴³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müçtehid*, 2/157.

¹⁴⁴ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire: Daru'l-Hadis, 2000, I/376.

¹⁴⁵ Nisâ Sûresi, 4/75-76.

¹⁴⁶ Karaman ve diğer. *Kur'an Yolu*, 2/95-96.

Can güvenliğinin sağlanması ile ilgili olarak devletin yine bu yükümlülüğü olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca Müslümanlar değil toplumda yaşayan herkes bu güvence altındadır. Esir düşenleri kurtarmak, haksız saldırılara karşı mücadele etmek de devletin görevleri arasındadır.¹⁴⁷ Bu kapsamda uluslararası ilişkiler kapsamında antlaşma ve sözleşmeler yeterli kalmazsa devletler kendi halklarının canlarını korumak için savaş yoluna başvuracaklardır. Vatandaşların sadece savaş durumunda değil her durumda sağlık içerisinde yaşayabilmelerini sağlamak tüm devletlerin olduğu gibi İslam devletlerinin de sorumluluğunu teşkil eder. Bu açıdan değerlendirdiğimizde diyebiliriz ki bir devletin başka bir devlete verdiği kasdî zarar, kimsayal atık, hastalık virüsü vb. her şey savaşı meşrû kılmaktadır.

Malın korunması kapsamında da şahsi olsun yahut devlete ait olsun diğer devletler tarafından tehdit altında bulunuyorsa bunların savunulması gerekmektedir. Vatanın savunulması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Hz. Peygamber (sav); *“Her kim malı uğrunda öldürülürse o kimse şehittir. Her kim aile halkı uğruna öldürülürse o kimse şehittir. Her kim canı uğruna öldürülürse o kimse şehittir.”*¹⁴⁸ sözleri ile bu uğurda mücadele etmenin meşru olduğunu göstermiştir. Devlet canın korunmasında olduğu gibi malın korunmasında da sadece Müslümanların değil; ülkede bulunan herkesin malının korunmasında sorumluluk sahibidir. BM Antlaşmasının amaçlar ve prensipler bölümünün ikinci maddesinde sömürge altında bulunan devletlerin korunması için *“Milletlerarasında, milletlerin hak eşitliği prensibine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tâyin hakkına saygı üzerine kurulmuş dostane münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak”* ifadeleri yer almaktadır.¹⁴⁹ Ülkelerin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin sömürülmesi mülkiyet hakkını ihlal kapsamında değerlendirilmiş, bağımsızlık için verilen müdafaa meşrû görülmüştür. İslam devletlerinin görev ve sorumlulukları arasında zulüm gören devletlere yardım edilmesi yer almaktadır.

Neslin korunması konusunda devletin üzerine düşen hayatın devamını sağlamak ve doğum konusunda gerekli olanakları sağlamak yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de; *“Hâkimiyeti sağladığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok*

¹⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 10, 4-6; 24, 37.

¹⁴⁸ Buhârî, “Mezâlim”; 33; Müslim, “İmân”, 226; Ebû Dâvud, “Sünnet”, 29.

¹⁴⁹ TBBM; Kanunlar.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf. Erişim tarihi: 17/04/2019.

etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.”¹⁵⁰ ayetleri ile neslin bozulmasına sebebiyet vermek fesat olarak nitelendirilmiş ve uyarılmışlardır.

2.4. İslam Hukukuna Göre Savaşlarda Yasaklanan Eylemler

İslam hukukunda savaş, istenmediği halde toplumların huzuru ve refahı için zaruret halinde başvurulmuş bir yol olmuştur. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (sav)'in sünneti savaşın insani boyutlarda sürdürülmesinin gerekliliğine birçok defa vurgu yapmıştır. Bu çerçevede vahşice yöntemler kullanılması yasaklanmış, sivil ve masumların öldürülmesi, yaralanması, zarar görmesi hatta çevrenin dahi zarar görmesi engellenmiş ve yasaklanmıştır. Genel kuralları bu bakış açısı oluşturmakla beraber zaruret halinde farklı uygulamalar söz konusu olmuştur.

İbn Rüşd'e göre fıkıh âlimleri bütün müşriklerle savaş yapılabileceği konusunda müttefiktir.¹⁵¹ Ancak bu durum, kesin bir kural olarak belirlenmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber (sav), Habeşlilerin Hristiyan olduklarını bilmektedir. Buna rağmen *"Şayet onlar sizinle savaşmazlarsa siz de onlarla savaşmayın"* buyurmuştur. Bu ise zımnen, gayri müslimlerle savaşmanın zorunlu olmadığı kanaatini desteklemektedir.¹⁵² Savaş, İslam toplumlarında tercih edilmese de daha büyük sıkıntıların önüne geçilmesi için zaman zaman başvurulmuştur. Bu durumda da Müslümanlardan asker niteliğindeki kimselerin savaşlara destek vermesi beklenmiştir. Savaşa katılmayanlar yahut savaş esnasında orduyu terk edenler ise Kur'an-ı Kerim'de kınanmıştır. Tebuk seferine sırf kendi can ve mallarının zarar görmesinden korkarak savaşa gitmeyip geride kalanlara ahirette cezalarının verileceği ifade edilmektedir.¹⁵³ Bunun dışında *"Ey Mü'minler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın."*¹⁵⁴ ayeti ile de savaş esnasında ordunun bırakılıp kaçılması yasaklanmıştır. Bir hadis-i şerife göre Hz. Peygamber (sav) de savaştan kaçmayı büyük günahlardan saymıştır.¹⁵⁵ Bu da bize savaştan gerek öncesinde gerekse savaş esnasında kaçmanın İslam'a göre yasaklanan bir davranış olduğunu açıkça göstermektedir. Birçok sahabe ordularının güçsüz durumda

¹⁵⁰ Bakara Sûresi, 2/205.

¹⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/152.

¹⁵² İsrâfil Balcı, "Klasik Hukukçuların 'Cihad' ve 'Savaş'a Dair Görüşlerine İbn Rüşd'ün Getirdiği Eleştiri ve Açılımlar", *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, Sivas, 2 (2009), 334.

¹⁵³ Tevbe Sûresi, 9/56-57.

¹⁵⁴ eEnfâl Sûresi, 8/16.

¹⁵⁵ Müslim, "İmân", 145.

olmasına rağmen savaştan geri durmayarak Hz.Peygamber'in övgüsünü kazanmıştır.¹⁵⁶ Teknoloji gelişmiş olsa da askeri tecrübenin savaşa verdiği yön aşıkardır. Savaşta başarı sağlanmasında askerlerin inanç ve moral bakımından üstün olması sayı bakımından üstün olmalarından çok daha etkilidir. Manevi kuvvet ve destek kişilerin motivasyonunu arttırır ve başarıyı sağlar. İman edenler savaştıklarında kazananın kendileri değil İslam ve barış olacağı inancıyla savaşmalı ve buna göre hareket etmelidir. Kin ve nefret duygularıyla savaşan askerler nefsi arzu ve hislerine kapılacakları için başarısızlığa daha yakındır. Bu hislerle hareket eden kişiler karşı tarafa duydukları kin ve öfke miktarınca kendi can ve mallarını kaybetme korkusuna da kapılacaklardır. Bu korku da onların savaşta başarısız olmalarına ya da savaştan uzak durma çabalarına sebep olacaktır. Bu pencereden baktığımız zaman İslam dininin kişinin nefsi hislerine kapılarak kin, nefret, şahsi düşmanlıklar sebebiyle savaşmasını da tasvip etmemiştir diyebiliriz. Savaşlar barış ve huzuru sağlamak adına, iman ve inançla, vatan sevgisi ile, komutana duyulan itaat ve bağlılık ile, güven ve biyolojik ihtiyaçların sağlanması ile yürütülmelidir. Savaştan kaçanların geri duranların durumları Kur'an ve sünnette cehennemde karşılığını bulacakları ifade edilerek belirtilmektedir. Dünyadaki cezaları ise devlet yönetimine bırakılmıştır. Bu cezanın devlet yetkililerince makul olarak belirlenip uygulanması da benzer olayların yaşanması konusunda engelleyici bir rol oynayacaktır. Bu sebeple karar verilirken caydırıcı nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

Savaşların kazanılabilmesi için ordu içerisinde disiplin sağlanmalı ve komutanların otoritelerini sağlayarak sözlerinin dinlenmesi konusunda bir güce sahip olmaları gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir.*"¹⁵⁷ Ayeti ile devlet başkanına itaati emretmiş olduğu gibi devleti yöneten kişinin askeri kuvvetine de itaat etmek gerekmektedir. Düşmanlara karşı koymak ve başarı elde etmek ancak bu şekilde mümkün olacaktır. İslam devletinin ilk yıllarında Uhud Savaşında Müslümanların uğramış oldukları yenilgi büyük bir ders niteliğindedir. Hz. Peygamber (sav)'in tüm tembihlerine rağmen emre itaat etmeyen mü'minler Müslümanları zor durumda bırakmışlardır. Bu anlamda emre itaatsizlik İslam hukukuna göre yasaklanmıştır. Ancak

¹⁵⁶ Serahsî, *İslam Devletler Hukuku, Şerhu's Siyeri'l Kebir*, 1/125.

¹⁵⁷ Nisâ Sûresi, 3/59.

burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta emredilen davranışın meşrûiyetidir. Günah olan bir davranışın ya da İslam'ın açıkça yasakladığı bir uygulamanın emredilmesi durumunda bu emre uyulmayabilir. Çünkü aslolan Allah'a itaattir. O'nun emirlerini ihlal eden emirler bağlayıcı nitelikte değildir. Bu açıdan değerlendirildiğinde de komutanın iman ehli, ahlaklı, şefkatli ve ruhen/bedenen sağlıklı olması önemlidir. Nitekim komutanın önemini Uhud Savaşında zor duruma düşen Müslümanlara karşı Hz. Peygamber (sav)'in tutumu göstermiştir.

Savaşlarda yasaklanan bir diğer eylem de ganimetlere ihanet etmek; yani gulûldür. Sözlük anlamı itibarıyla “gizlemek, hırsızlık, hıyanet” anlamlarını içeren gulûl, ganimet malına hıyanet anlamında kullanılmaktadır. Gulûl İslam Hukukunda da bu şekilde terim kazanmış ve devlet malına hıyanet, özellikle de taksim edilmeden savaş ganimetlerinden çalmak anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁸ Bu konuyla ilgili olarak “Hiçbir peygamber savaşın hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir, sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, tastamam ödenir. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”¹⁵⁹ ayeti indirilmiştir. Bu ayet bir rivayete göre Uhud savaşı sırasında okçuların herkesin ganimetleri alıp kendilerinin ganimetten faydalanamayacakları korkusu ile Peygamber Efendimiz (sav)'in bu konuda haksızlık yapacağını düşünmeleri üzerine, diğer bir rivayete göre ise Bedir ganimetlerinde kaybolan kırmızı bir kadifenin bazı insanlar tarafından Hz. Peygamber (sav) tarafından alındığı yorumunda bulunulması üzerine indirilmiştir.¹⁶⁰

Ganimetler taksim edilmeden düşmanın malına el koymanın ihanet sayılması ile birlikte savaş sırasında ordunun ihtiyaçlarına yönelik değerlendirilen ganimetler ise komutanın izni olmadan kullanılabilir. Kişinin nefsi arzusu ve hırsı ile ganimetlere sahip olma isteği hıyanet olarak değerlendirilmiş ve savaşın kutsal ruhuna halel getirdiği ve dünyevi amaçlar için savaşıldığı düşüncesini doğurduğu kabul edilmiştir.¹⁶¹ Bu da İslam'a göre kutsal sayılan savaşın, cihadın, mücadelenin sevabını azaltmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi İslam'a göre savaştaki tutum ve niyet her zaman halis olmalı,

¹⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/176; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/9; Ferhat Koca, “Gulul”, *TDV, İslam Ansiklopedisi*, 14 (1996), 190.

¹⁵⁹ Âl-i İmran 3/161.

¹⁶⁰ Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu*, 1/706-707.

¹⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/176; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/10, 50, 92-93.

bir ibadet olarak görülmeli, toplumsal barış ve huzur hedef alınarak kişisel çıkarlardan ve hislerden uzak tutulmalıdır.

İslam savaş hukukuna dair düzenlemeler incelendiğinde insanın merkeze alınarak korunduğunu görüyoruz. Bunun dışında canlıların ve doğal çevrenin de korunmasına özen gösterilmiştir. Yasaklanan eylemler içerisinde bir ordunun zaruret olmadıkça ağaç kesme, meyve bahçeleri ya da yerleşim yerlerine zarar verme, tarım ürünlerine zarar verme, hayvanları öldürme yahut zehirlleme, su kaynaklarına müdahale etme vb. şeklindeki eylemler yasaklanmıştır.¹⁶² Bu hükümlerle Allah'ın evrende koymuş olduğu düzeni ve ahengi bozmamak hedef alınmıştır. Bu hedef alınırken Kur'an-ı Kerim'in *"İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah dönüş yapsınlar diye, işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor."*¹⁶³ Bu ve benzeri ayetlerle düzenin korunması konusundaki emirleri dikkate alınmıştır.

İlk çağlardan günümüze kadar uzanan döneme baktığımızda birçok işkence ve öldürme şeklinin yaygın olduğunu görebiliyoruz. Birçok kavim kendi varlığını ve hürriyetini devam ettirme adına başka topluluklara işkence yapmış, varlıklarını ortadan kaldırmak adına her türlü yolu kendilerine mübah görmüştür. Fakat İslam dini tüm bu nefret dolu bencil yaklaşımları yasaklamış, öldürme yöntemi yönünden de insanların en merhametlisinin iman sahibi kimseler olması gerektiğini bildirmiştir.¹⁶⁴

Hz. Peygamber (sav), askerlere ve ordu komutanlarına verdiği talimatlarında ölmüş kimselerin bedenlerine eziyet edip, organlarına zarar vermenin yahut esir alınan kimselerin işkence eziyet yahut öldürülme, yakılma gibi muamelelere maruz bırakılmasının kesinlikle yasak olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁵ Bu ve buna benzer uygulamalardan yola çıkarak İslam Hukukçuları insan haklarının korunmasına yönelik olarak insanın onurunu zedeleyici davranışlardan kaçınılması gerektiğini, bunların sadece savaş süresince değil savaşın akabinde de dikkat edilmesi gereken unsurlar olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶

¹⁶² Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *Kitâbü'l-Üm = Mevsuatü'l-İmam eş-Şafîi*, thk. Ali Muhammed, Adil Ahmed, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2001, 4/244; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/159.

¹⁶³ Rûm Sûresi, 30/41.

¹⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/156-158.

¹⁶⁵ Buhârî, "Cihad", 2, 147; Ebû Dâvûd, "Cihad", 112.

¹⁶⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye Ve İstîlâhât-I Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976, 274-275.

Uzun soluklu barış sağlamak isteyen hiçbir devlet savaş esnasında karşısındaki ülkenin güven duymasını imkânsız kılacak bir yola başvurmaz. Doğası gereği savaşlar olağanüstü şartları ve durumları bünyesinde barındırmakla beraber hiçbir devlet tamamen keyfi hareket etme hakkına sahip değildir. Yine her devlet karşı tarafın insan haklarını gözetmek ve insan onurunu rencide edici her türlü muameleden kaçınmak durumundadır. İslam ile birlikte Müslümanlar tüm savaşlarda bu bilinçle hareket etmişlerdir. Yukarda çokça bahsi geçtiği üzere esirinden kadın ve çocuklara kadar hatta ve hatta tüm yaratılmışlara kadar hassasiyetle muamele edilmesinin gerekliliği defalarca vurgulanmıştır.¹⁶⁷ Karşılarındaki devletlerin zafere ulaşmak gayesiyle her yolu mübah görmesine rağmen Müslümanlar savaş esnasında hem düşmana karşı hem de kendi içlerinde uymaları gereken kurallara göre hareket etmişlerdir. Bu konuda İslam hukukçuları tarafından belirtilen hususlara riayet, savaşı ölçsüz bir şiddet hareketi olmaktan çıkarmış, hak ve adalete dayanan bir hareket haline dönüştürmüştür.

Bu kapsamda değerlendirdiğimiz zaman İslam'ın uluslararası kamu düzenine etkisini görebilmek amacıyla iki açıdan konuyu ele almak isabetli olacaktır. Bunlardan ilki düşmana karşı yapılması meşru görülmeyen davranışlar, ikincisi ise İslam ordusundaki askerlerin ordunun disiplinini sağlamak üzere yapmakla yükümlü oldukları davranışlardan oluşmaktadır.

Savaş esnasında yapılması yasak olan davranışların sebepleri ve kapsamı bizlere Müslümanların savaşa karşı bakış açısına dair önemli mesajlar verecektir. Bu davranışların başında, ele geçirilen düşmana işkence yapmak, savaşla ilgisi olmayan masum insanları katletmek, zaruret olmaksızın hayvanlara ve çevreye zarar vermek ve savaş esnasında ihtiyaç olan araç gereçlerin kullanımı konusunda hassasiyet göstermek gelmektedir.¹⁶⁸

Hız. Peygamber (sav) savaşta öldürülmüş bir kadını gördüğünde bu durumdan hoşlanmadığını belirterek kadın ve çocukların öldürülmemesini söylemiş kadın ve çocukların öldürülmesini kesin bir dille yasaklamıştır.¹⁶⁹ Esir olan yahut siper olarak kullanılan kadın ve çocukların öldürülmesi ile ilgili de görüş bildiren İslam hukukçuları ve mezhepler farklı sonuçlara ulaşmıştır. Şafii mezhebine göre kadın ve çocuklar bizzat

¹⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müçtehid*, 2/155; Saad Lagoun, *İslam Ceza Hukuku Ve Uluslararası İnsancıl Hukukta Savaş Suçları, İslam Ceza Hukuku-II*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 777-778.

¹⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/5.

¹⁶⁹ Buharî, "Cihad", 147, 148; Müslim, "cihad", 24, 25.

savaşta yer almasalar da esir alınabilirlerken diğer mezheplere göre erkeklerden oluştuğu yahut ganimet çerçevesinde düşünülen kadın ve çocuklar olduğu görüşü ifade edilmektedir. Hanefi mezhebine göre ise düşmana yardım edemeyecek durumda olan kadın ve çocuklar ile yaşlıların, din adamlarının esir olarak alınmasının doğru olmadığı görüşü ifade edilmiştir; ancak eğer esir mübadelesi yapılmak isteniyorsa bu kimseler alıkonabilirler fakat öldürülemezler. Malikilere göre din adamları erkek olsun kadın olsun farketmeksizin düşmana yardımda bulunmuyorsalar öldürülmeleri de esir alınmaları da yanlış görülmüştür. Öldürülürseler diyet ödenmesi gerekir. Hanbeli mezhebine göre asker olan erkek, kadın ve çocukların dışında kalan kimselerin hiçbir şekilde esir alınmasının uygun olmadığını, öldürülmelerinin ise haram olduğu görüşü ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Bu görüşleri yorumlayacak olursak, haksız yere Müslümanı öldürmenin bir mazereti olmadığı gibi haksız yere savaşla ilgisi olmayan birinin alıkonması yahut öldürülmesinin de caiz olmayacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır.¹⁷¹ Esir alınabileceğini yahut öldürülebileceğini savunanlar ise ortada zaruri bir durumun olduğu ve Müslüman topluluğun menfaatinin gözetilerek bu uygulamanın tercih edileceği düşüncesiyle yola çıkıldığı söylenebilir.

Kadın, çocuk ve yaşlıların yanı sıra elçilerin de İslam dinine göre dokunulmazlıkları vardır.¹⁷² Diplomatik ilişkiler sebebiyle gerek hediyeleşme gerek haberleşme için elçiler gelir ve elçiler gönderilirdi. Peygamber Efendimiz (sav) devlet hazinesinde saklanmak üzere elçilerin getirdiği hediyeleri kabul etmiş, kendisi de hediyeler göndermiş, ashabına da böyle yapmalarını tavsiye etmiştir.¹⁷³ Esirler hiçbir şekilde öldürülemez, hırpalanamaz ve esir alınamazlar hatta kötü söz söylenmesine dahi müsaade edilmezdi.¹⁷⁴ Hz. Peygamber (sav)'in yalancı peygamber olarak bilinen Müseylime'nin elçilerine söylediği; *“Eğer elçi olmasaydınız başlarınızın kesilmesini emrederdim.”*¹⁷⁵ sözü bizlere elçilerin dokunulmazlığı konusunda İslam Hukukunun tutumunu açıkça göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) elçiler konusunda oldukça hassas davranmış Kureyş'in gönderdiği elçi Ebû Râfi Hz. Peygamber'in nazik yaklaşımı ile karşılaşınca kalbi İslâm'a ısınmış ve geri dönmek istememiştir. Ancak Hz. Peygamber (sav) : *“Ben elçiyi alıkoyamam, sen şimdi git ve eğer müslüman olmak istiyorsan sonra geri dön”*

¹⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/156; Ahmet Özel, “Esir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11 (1995), 382-389.

¹⁷¹ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, 88-90.

¹⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/157.

¹⁷³ Buhârî, “Cihâd”, 175-176.

¹⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 7, 60-61.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 154.

demıştır.¹⁷⁶

Elçiler düşman tarafından olsalar da belli bir görevi yerine getirmek üzere memur olarak görülmüşler ve bu görevlerini yerine getirirlerken her türlü saldırıya karşı koruma altında tutulmuşlardır. İslam dinine göre elçilerin canları ve malları koruma altına alınmıştır. Hz. Peygamber (sav) bu prensiplere uyma konusunda hassasiyet göstermiş ve yukarıda ifade ettiğimiz gibi hassasiyet gösterilmesi konusunda da tembihlerde bulunmuştur.

İslam devletler hukukunda askerlerin dışında kalan hiç kimseye hatta düşman tarafından olsa dahi asker olarak görülmeyen elçilere de zarar verilmemesinin temel ilke olarak görülmesinin uluslararası güvenliğe önemli bir katkısının bulunduğunu ifade etmek gerekir. Dünyanın herhangi bir bölgesindeki savaşın tüm insanlığı tehdit etmesine sebep olan önemli etkenlerden biri de sivil, yaşlı, kadın, çocuk, din adamı, elçi demeden herkesin canının ve malının, maddi ve manevi olarak her yönden tehlikeye girdiğini söylemek mümkündür.

İslam dinine göre savaşın amacı hiçbir zaman ganimet elde etmek yahut maddi manevi bir topluluğa zarar vermek olmamıştır. Öyle ki Kur'an-ı Kerim Müslümanları kendilerine haksızlık edip zulmederek Mescid-i Haram'dan alıkoyan düşmanlara karşı hakkaniyetli davranılması, adaletin elden bırakılmaması ve zulme zulümle karşılık verilmemesi konusunda uyarıda bulunulmuştur.¹⁷⁷ Savaşlarda hayvan yahut bitki gibi canlılara zarar verilmemesi zaruret dışı durumlar için söz konusudur. Şayet zaruri olarak görülürse zarar verilebileceği bilinmektedir. Hz. Peygamber (sav) Beni Nadir'e karşı yapılan savaşta düşmanın hurmalıklarının yakılmasını emretmiş sahabenin tereddüt etmesine karşılık ise fâsıkların perişan edilmek üzere verilen bir izin olarak değerlendirilmesini belirtmiştir.¹⁷⁸ Kur'an'da bu izin; *"Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde ayakta bırakmanız da Allah'ın izniyledir ve bu, yoldan çıkmışların burunlarını sürmesi içindir."*¹⁷⁹ ayeti ile de sabitlenmiştir. Bu ayetlerde ifade edilen yakma eyleminden kastedilenin ağaçlara zarar verilmesi değil de mecazi anlamda kullanılan bir ifade olabileceği gibi kesilen ağaçlarla yemek yapma ya da ısınma ihtiyacının karşılanması amaçlanmış olabileceği de düşünülmektedir. Bazı

¹⁷⁶ Ebû Dâvud, "Cihâd", 151.

¹⁷⁷ Mâide Sûresi, 5/2-8.

¹⁷⁸ Buhârî, "Cihâd", 151.

¹⁷⁹ Haşr Sûresi, 59/5.

âlimlere göre bu ayetlere dayanarak savaş esnasında düşman yurdunda bulunan ağaçların yakılabileceği sonucu elde edilmiştir.¹⁸⁰ Ancak burada asıl olan, bu uygulamaların yasak olmasıdır. Nitekim Hz. Ebû Bekir, ordusuna yapmış olduğu nasihatte, ihtiyaç hali dışında ağaçlara kesinlikle dokunulmamasını emretmiştir.¹⁸¹

Mecelle'nin 27. Maddesindeki “Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izâle olunur.” kuralına baktığımızda daha fazla oluşabilecek olan zararın az bir zararla giderilmesinin temel ilke olarak alındığını, bu maddeye de bu uygulama gibi muamelat ile ulaşıldığını söylemek mümkün olacaktır. Savaş esnasında gerekli görüldüğü durumlarda bitki ve hayvanların kesilmesi daha çok insanın açlık, soğuk hava vb. sebeplerle zarar görmesine engel olabileceği görüşü ile izin verilmiştir.

Uluslararası İnsancıl Hukuk, temel ilke olarak çatışan tarafların savaş yöntem ve yollarının sınırsız olmadığını, savaş yöntem, hedef ve silah kullanmanın sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Savaşın yol açtığı zarar, insanın esirgenmesine öncelik verilmesi anlayışı ile dengelenmeye çalışılmıştır.¹⁸²

2.5. İslam Hukukuna Göre Savaşlarda Tartışmalı Olan Uygulamalar

Savaşta uygulanması konusunda net bir görüşe varılamamış bazı tasarruflarla karşılaşmak mümkündür. İslam hukukçuları savaşların bulunduğu yere veya ortama göre tasarrufların hükmünün değişebileceği görüşünü ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda değerlendirilen görüşler uluslararası ilişkilerin biçim ve niteliğini de gösterecek niteliktedir.

Savaş ortamında had cezası gerektiren suçlardan olan zina, haksız yere öldürme, hırsızlık vb suçları işleyenlere karşı, normal şartlarda uygulanması gereken had cezalarının, nasıl uygulanacağı konusu tartışılmıştır. Had cezaları devlet tarafından uygulandığı ve bu cezaların uygulanma amacının kişilerin ıslah edilmesi, toplum düzeninin korunması olduğu için, düzen olmayan bir esnada bu suçların işlenmesi durumunda nasıl hareket edileceği tartışmalıdır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed ülke ve vatandaşlık ilkelerini baz alarak bu cezaların yürürlüğünün devletin

¹⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/159-160; Karaman ve dğr. *Kur'an Yolu*, 5/284.

¹⁸¹ Saad Lagoun, “İslam Ceza Hukuku Ve Uluslararası İnsancıl Hukukta Savaş Suçları”, *İslam Ceza Hukuku-II*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 778.

¹⁸² Özden Sav, *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015, 85.

hakimiyeti olan bölgelerle sınırlı olduğunu savunmuşlardır.¹⁸³ Yani İslam devleti sınırları dışında ceza gerektirecek bir suç işleyen kimse ülkesine döndüğünde herhangi bir cezaya çarptırılamaz. Bu pencereden bakıldığında İslam devleti dışında kalan bölgelerde suç işlenmesi durumunda suçun tespiti, cezanın uygulanması vb konularda zorluk yaşanacağı ve savaş ortamının zaten bir kaos ortamı olduğu düşünülürse ceza uygulanması hiçbir düzen sağlamayacağı gibi, savaş esnasında suçluların cezalandırılmasının savaşta askerin düşman safına katılması, mağlup düşmeye sebep olması gibi durumları doğurarak İslam ordusuna zarar vereceği ihtimalleri ortaya çıkmakta ve suçun cezasının ülkeye dönünceye kadar ertelenmesine karar verilebilmektedir. Burada tartışmalı olan husus, had cezalarının uygulanıp uygulanmayacağı konusudur yoksa savaş esnasında had gerektirecek suç işlenmesi zaten savaşta yasaklanan eylemlerdendir.

Burada değinmemiz gereken başka bir konu vardır ki o da dârülharptir. İslam hukukunda İslâmî yahut İslam dışı bir yönetimin hakimiyetinde olan ülkeye dârülharp denir. Buna göre bir ülkenin İslam ya da küfür bakımından ne nitelikte olduğunu tespit etmek için o ülkenin yönetim ve hakimiyeti incelenmelidir.¹⁸⁴

İslam hukukunda uluslararası ilişkiler kapsamında uyulması gereken temel ilkeler adalet üzerine inşa edilmiş olup savaş ortamında bulunulmadan sırf kâr elde etmek ve düşman devleti zarara uğratmak amacıyla hareket etmenin meşrûiyeti tartışmalıdır.

2.6. İslam Hukukuna Göre Savaşın Sonlanması

Savaşın sona ermesinden kasıt geçici bir barış olmayıp savaşın tamamen bitirilmesini ifade etmektedir. Zira günümüzde olduğu gibi geçmiş toplumlarda da süreli ateşkes ilanları savaşlarda uygulanmış, tarafların ölü ve yaralılarını kaldırarak kendilerini toparlamaları için savaşa ara verildiği durumlar söz konusu olmuştur.

Savaşların sona ermesi durumu düşman taraflardan birinin üstünlük göstererek karşı tarafı teslim olmaya mahkum bırakması ve ateşkes kararının alınması ile mümkündür. Bu ise Müslümanların lehine olduğu durumlarda geçerlidir.¹⁸⁵

¹⁸³ Serahsî, *İslam Devletler Hukuku, Şerhu's Siyeri'l Kebir*, 5/1851-1852.

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/51; Ahmet Özel. "Darülharp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (1993), 536.

¹⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/162-163.

İslam devletler hukukunda ateşkes haricinde savaşılan devletin İslâm'ı kabul etmesi savaşı sonlandıran durumlardandır.¹⁸⁶ Hangi safhada olunursa olunsun düşman İslam'ı kabul ederse savaş sona erdirilir, hatta can ve malları da koruma altına alınarak bölgenin İslam hakimiyetine girdiğinin ilan edilmesi gerekir. Hz. Peygamber (sav) “*Ben insanlarla ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ deyinceye kadar savaşmakla emrolundum.*”¹⁸⁷ sözleri ile İslam'ı kabul eden topluluklarla savaşın kesilmesi gerektiği ilkesini ortaya koymuştur.

Allah'tan başka ilah olmadığını kabul eden kişinin canının ve malının güvence altına alınması gerektiğini belirtmiştir. Müşriklerle yapılan bir savaş esnasında tam öldürüleceği sırada kelime-i şehâdet getiren kişiyi samimi olmadığı gerekçesiyle öldüren Üsame'nin bu davranışı Hz. Peygamber (sav) tarafından tasvip edilmemiş ve bu tavrın yanlış bir tavır olduğu, kalplerdekini yalnız Allah'ın bilebileceği ifade edilmiştir.¹⁸⁸ Savaşta düşmanın İslâm'ı kabul etmesi savaşın bitmesini ifade etmektedir.

İslam devletinin kurulduğu Medine döneminde İslam'a davet mektupları kapsamında daveti kabul eden ülkelerle düşmanlık sona erdirilmiş ve ilişkilerde barış esası üzerine hareket edilmiştir.

Ana tema itibarıyla barış merkezli olan İslamiyet, dini yayma ve sunumda, öncelikle savaşı tercih etmemiştir. Ancak hakimiyetinin kabul edilmesini de ihmal etmemiştir. Bu doğrultuda savaş ana gaye olmamaklar birlikte, hakimiyetinin kabul edilmesi genel bir ilke olmuştur. Nitekim İslam hukuku kuralları çerçevesinde İslam dininin tebliğ edildiği bir ülke halkını, öncelikle İslâm dinine davet etmek vacib olur. Bu doğrultuda İslâm daveti ulaşmayan kimselerle savaşa girmek kabul görmemiştir.¹⁸⁹

İslam devletlerinin savaşılan ülkenin İslam'ı kabul etmesi halinde savaşı sona erdirmesi Müslümanların savaşa bakış açısını da ortaya açıkça koymaktadır. Bu ilke İslam hukukuna göre savaşın öldürme, yaralama, mal yahut toprak elde etme amacıyla başvurulmuş bir yol olmayıp tek amacın İslam'ın tebliği olduğu görülmektedir. Kural olarak öncelikli hedef hiçbir zaman ganimet, insan öldürmek, toprakları genişletmek değil, muhatap olunan devletlerin İslam'ı tanınması ve kabul etmesidir. Şartlar gereği

¹⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/164; Ahmet Yaman, “Savaş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36 (2009), 196-198.

¹⁸⁷ Müslim, “Îmân”, 8, 2606.

¹⁸⁸ Buhârî, “Megâzî”, 55.

¹⁸⁹ Mevsilî, Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyâr li Ta'lîl-i'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Maarif, 1975, 5/119; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/55-56.

Müslümanlar savaşı önde götürüyor olsalar dahi hatta yüklü ganimetlere sahip olma ihtimalleri yüksek olsa dahi düşman İslam'ı kabul ettiği anda savaş sonra erer ve maddi manevi her türlü koruma altına alınırlar. Zaten İslam'ı kabul eden devlet karşısında Müslüman ordu istediği hedefe ulaşmış demektir. Artık bu devletlerle savaşılmayıp aksine onlara yol gösterilip, din kardeşliği yapılacaktır.

Savaşı sona erdiren bir diğer durum da düşmanın zimmet akdi yapmayı talep etmesidir. Sözlükte “antlaşma, ahit, taahhüt, eman ve güvence anlamlarına gelen zimmet, Kur'an-ı Kerimde “antlaşmadan doğan yükümlülük” anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁰ Hadislerde de bu manada kullanılmakla beraber “İslam ülkesine girmek yahut İslam ordusuna teslim olmak isteyenlere verilen can ve mal güvencesi” anlamında kullanılan eman karşılığına geçtiği de görülmektedir.

İslam ülkesinde yaşamak isteyen yabancılarla yapılan vatandaşlık sözleşmesine “zimmet akdi” denmiştir.¹⁹¹ Savaş sonuçlanmadan zimmet akdi yapmayı talep eden düşmanla bu antlaşmanın yapılması halinde savaş sonlandırılmalıdır. Kur'an-ı Kerim; *“Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”*¹⁹² ayeti ile cizye ödenmesinin kabul edilmesi durumunda savaşın sonlandırılması gerektiği hükmü de bildirilmiştir.¹⁹³ Burada istenilen şey düşmanın Müslümanların hakimiyetini ve otoritesini kabul ederek buna göre davranmalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda cizye ödemesi gereken bir kimse, Müslüman olduğunda, kendisinden artık cizye alınamaz.¹⁹⁴

İslam devletleri savaşmadan önce karşısındaki devlete İslam'ı tebliğ etmekte, Müslüman olmalarını teklif etmektedirler. Şayet Müslüman olmayı kabul etmezlerse cizye ödemelerini teklif ederler ve bunun kabul edilmesi durumunda savaş olmayacağını belirtirler. Aynı şekilde bu tekliflerin savaş esnasında kabul edilmesi durumunda savaşın sona ereceğini de belirtirler.¹⁹⁵

Savaşı sonlandıran bir başka durum teslim olmadır. Savaşların sona ermesi askeri çatışmaların kesilmesi ve hukuki açıdan da antlaşma imzalanması ve savaşın sona

¹⁹⁰ Tevbe Sûresi, 9/8,10.

¹⁹¹ Eyyüp Said Kaya, Hasan Hacak. “Zimmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/424.

¹⁹² Tevbe Sûresi, 9/29.

¹⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/14.

¹⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/15.

¹⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/188-190.

ermesiyle uluslararası nitelik taşımayan suçlar için genel bir af ilan edilmesi, yeni bir devlet kurulacaksa savaş sırasında işlenen suçlar silinerek yeni bir yapılanmaya gidilmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Hudeybiye antlaşmasını baz alan İslam hukukçuları gerektiğinde ateşkes imzalanarak barış yoluna gidilebileceğini ifade etmişlerdir.

Tahkim hükmü de İslam hukukuna göre savaşı sonlandırma yöntemlerinden birisidir.¹⁹⁶ Lahey Sözleşmesinin 36. ve 37. maddelerinde de devletler arasındaki sorunların diplomatik yollarla çözümlenebileceği ifade edilmektedir.¹⁹⁷

2.7. Uluslararası Güvenliğin Sağlanması

Uluslararası ilişkiler değerlendirilirken üstünlük kavramı ile güç tanımlaması yapılırken, askeri güç ve sağlamlık ile tanımlandığı görülmektedir. Uluslararası mahiyette düşünüldüğünde güvenlik anlayışı çeşitli değişimler göstermiştir. Küreselleşme ile birlikte güvenlik de küresel bir nitelik kazanmıştır. Ülkelerin güvenliği yerini uluslararası güvenlik olarak tanımlanan bölgelerin güvenliğine, bu da küreselleşmeye götürmüştür.¹⁹⁸

Güvenlik olgusu sadece savaşları, silahlı çatışmaları ifade etmeyip ekonomik, kültürel, çevresel, eğitim gibi alanları da kapsamıştır. Güvenlik öncelik itibarı ile devletleri değil; insanları kapsamaya başlamıştır, diyebiliriz. Devletlerin kendi içlerinde vatandaşlarına yönelik uyguladıkları şiddet tüm dünya ülkelerini etkilemiş ve bu müdahaleler iç işlerine müdahale olarak algılanmayıp küresel güvenliğin bir gereği olarak görülmüştür.¹⁹⁹

Bölgesel sıkıntıların küresel niteliğe büründüğü ve insanların refahını doğrudan etkilediği için ekonomi de güvenliği etkileyen bir faktör haline gelmiştir. Küreselleşen dünyada enerji ve su kaynaklarının ulaşım yolları da güvenliğin ön plana çıkmasını

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 82.

¹⁹⁷ TBMM; Kanunlar. (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5128.html>). Erişim tarihi: 12/05/2019.

¹⁹⁸ Bülent Sarper Ağır, “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri*, 11/22 (2015), 105-106, 117, 124.

¹⁹⁹ Elif Merve Dumankaya, “Uluslararası İlişkiler Ve Güç Kavramı”, *Trend Analizi*, 2019, 4, 9; Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63/3 (2008), 126-127, 131-132, 137.

sağlamaktadır. Bu kaynakların ulaşımının yanında su, hava, çevre kirliliği de güvenliğin önemini arttırmaktadır.²⁰⁰

Tüm bu alanlardaki güvenlik algılamaları küresel bir güvenlik anlayışını ortaya koymaktadır ve güvenliği bütün kapsamı ve boyutlarıyla düşünmek gerekmektedir.

Siyaset etkisini güvenliğin uygulanması konusunda göstermektedir ve askeri bir kavram olmaktan çıkmıştır. Bu anlamda güvenliğin askeri boyuttaki önemi her geçen gün azalırken, diğer yandan siyasi etkileri artmaktadır.²⁰¹

İslam hukukunun kitle imha silahlarının kullanılması ile ilgili yorumlamalarına baktığımızda, fıkıh mezheplerinin düşmanların çeşitli işkencelere maruz bırakılarak öldürülmesini uygun görmediğini, ancak belli başlı şartlar oluştuğunda yakılma veya boğulma gibi sonuçlar doğuracak silahların kullanımına cevaz verdiklerini görüyoruz.²⁰²

İslam hukukuna göre savaşta zehirli okların yahut zehirli maddelerin kullanılması ile ilgili olarak geçmişte fıkıh alimlerinin vermiş olduğu kararlar günümüzdeki nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların kullanımı ile kıyaslanmış ve kimi görüşler baz alınarak meşrû görülmüş, kimi görüşlere dayandırılarak ise yasak olduğu görüşleri yer almaktadır. Ancak bugüne yorumlayacak olursak, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların sadece savaş alanında ve savaşan kişilere karşı uygulanmadığı tüm bölgeyi ve tüm insanları etkilediği gerekçesiyle insan hakları, uluslararası insancıl hukuk ve İslam hukukuna aykırı düşeceğini söyleyebiliriz. İslam hukukuna göre hiçbir savaşın amacı toptan bir milleti yok etmek olmamıştır ve bu anlayış da tasvip edilmemiştir. Nitekim günümüz savaş hukukuna, insan haklarına ve insancıl hukuka göre gerek askerlere gerek toplumlara gerekse çevreye verilen zarar savaş suçu olarak nitelendirilmektedir.

Normal şartlarda aldatmanın ve hilenin yasak olmasına karşılık Hz. Peygamber (sav); “Harp, hiledir.”²⁰³ diyerek savaşta hile yapılmasını meşrulaştırmıştır. Ancak burada hilenin nasıl yapılacağı ve sınırlarının ne olacağı sorusu akla gelmektedir. Düşmanı korkutmak, yıldırma amacıyla savaşta askerlerin motivasyonunu yüksek tutma adına moral verici sözler söylemek, savaşta geri çekilmek, düşmana çok güçlü olunduğu

²⁰⁰ Aydın Aydın, Emir Bakıncak, “Uluslararası Güç Dengesi Ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 1 (2016), 98, 104. 95-112.

²⁰¹ Ergin Güneş, “Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı Ve Güç Dağılımı”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 23 (2012), 95.

²⁰² Serahşi, *İslam Devletler Hukuku, Şerhu's Siyeri'l Kebir*, 4/1467, 1473.

²⁰³ Buhârî, “Cihâd”, 157; Müslim, “Cihâd”, 17.

izlenimini vermek, ordunun güzergahı ve taktikleri ile ilgili düşmanı yanıltıcı bilgiler sızdırmak vb. şekillerde üstünlüğü sağlamaya yardımcı olacak sözler ve davranışlar İslam hukukuna göre meşrû kabul edilmiştir. Bu hilelere başvurulurken tamamen yalan olan unsurların kullanılması ise Hanefi mezhebine uygun görülmemiştir. Yapılan hilenin gerçekte var olup da farklı anlamlarda yorumlanabilir olması, zan ifade eden içeriklere sahip olması tercih edilmelidir. Şafii mezhebi ise aslolanın elbette bu şekilde bir hile olduğu ama mecbur kalınırsa yalan da söylenmesinin meşru kabul edilebileceğini ifade etmiştir.²⁰⁴

Hiz. Peygamber (sav)'in yetiştiği toplumda güvenilir ve dürüst olmasıyla tanınmasına ve tüm hayatında biz ümmetine bu dürüstlüğü ile örnek oluşuna bakarsak İslam dininin doğruluk ve dürüstlüğe verdiği önemi anlamamız daha kolay olacaktır. Bu sebeple savaşta hilenin kullanılmasının zaruri durumlarda gündeme gelmesinin daha doğru olduğunu söylemek mümkündür. İlk tercih bu olmamalıdır. Bunun yanı sıra yapılan hile yapılan antlaşmalara ve sözleşmelere ters düşecek bir mahiyette olmamalıdır. Hakaret, ihanet ve zulmün kesinlikle yapılan hilede barınmaması gerekir.

Bu anlamda bakıldığında zaman aslında hiçbir ülkenin tehdit unsuru olarak görmemesi adına kimyasal, nükleer ve biyolojik silahların tüm ülkeler tarafından kullanımının, üretiminin, temininin yasaklanması en doğrusu olacaktır. Diğer açıdan bakıldığında silahlanma yarışının artması da ayrı bir sorunu doğurduğu için en doğrusu bu silahların yasaklanması olacaktır.

Uluslararası güvenliğin sağlanması konusunda yasaklanan, meşrû görülmeyen ve uygun bulunan tasarruflara baktığımız zaman İslam dinine göre savaş zulüm ve intikam aracı olarak görülmemiş savaşların en az hasarla geçirilerek sonuçlandırılması istenmiştir. Bu bağlamda İslam hukukunda sınırları belirlenen savaş hukuku uluslararası insancıl hukuk ile örtüşmektedir.

İslam hukuku açısından bakıldığında zaman hem kendi huzur ve güvenliklerini sağlamak için hem de uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi için dünyada huzuru bozan lider konumundaki kişilerin güçlenerek insanlık için bir tehdit olması durumunda zulmü engellemeye çalışmaları ve silahlı mücadelede bulunmaları gerekmektedir. İslam dini insanların huzurlu ve güvenli bir toplumda yaşamalarını, dünyada düzenin hakim

²⁰⁴ Ahmet Ürkmez, “Kaynak Değeri Ve İçerik Tenkidi Açısından ‘Üç Yerde Yalan’ Rivayeti”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, (2012), 24-25.

olmasını sağlamayı hedefler. Bu yüzden de bozgunculuğu, fesadı ve fitne ortamlarını ortadan kaldırmak için mücadele edilmesini ister. Yeryüzünde oluşacak herhangi bir kaos ortamı tüm topluluklara zarar verecektir. Hz. Peygamber (sav)’in “*Birbirine karşı muhabbet ve merhamette, müminler, bir vücut gibidir. Vücudun bir yeri rahatsız olunca, bütün vücut, rahatsız, uykusuz kalır, onun tedavisi ile meşgul olduğu gibi, müslümanlar da birbirlerine yardıma koşmalıdır.*”²⁰⁵ sözleri bizlere bu anlamda yol göstermektedir.

Güvenlik söz konusu olduğunda sadece Müslümanlarla değil; tüm dünya ülkeleri ile aynı değerlendirmede bulunmalıyız. Yine Hz. Peygamber (sav); “*İnsanlar, zalimi gördüğü halde buna engel olmazlarsa Allah’ın hepsini kuşatan bir azap vermesi yakındır.*”²⁰⁶ sözleri ile de insanların kötülükler karşısında mücadele etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “.../ Fitne öldürmekten daha kötüdür.”²⁰⁷ buyurularak bunun engellenmesi gerektiği bildirilmiştir. İslam’da aslolan toplumda huzur ve güvenlik ortamının hakim olmasıdır ve tüm Müslümanlar bunun sağlanmasından sorumludur. Fitnenin Kur’an’da başlıca kullanımına baktığımız zaman; sına, deneme ve imtihan,²⁰⁸ şirk, inkâr, müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları, inkâr ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar,²⁰⁹ dalâlet, sapma, saptırma,²¹⁰ azap, işkence, ateşe atma,²¹¹ düşman saldırısı²¹² vb. anlamlar ihtiva ettiğini görüyoruz. Tarih boyunca fitne kavramının kullanımına baktığımız zaman Müslüman toplumların arasında zuhur eden üzücü olayların özellikle de siyasi kaynaklı kargaşaların büyük izler bıraktığını görmek mümkün. Bu sebeple meydana gelen bu tarz fitne ve kaosların giderilmesinin toplumun huzurunun sağlanması konusunda önemli bir yeri olduğu bilinmektedir.²¹³ İslâm dini, toplumda kaos ve kargaşanın sebebi olan fitneyi yok etmek için insanlarda “adalet” duygusunu tesis etmeyi ilke edinmiştir. Adalet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” gibi manalara gelen bir masdardır.

Adalet, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık”

²⁰⁵ Buharî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66.

²⁰⁶ Suyutî, *el-Camiu’s-Sağir*, 2136.

²⁰⁷ Bakara Sûresi, 2/191.

²⁰⁸ Bakara Sûresi, 2/102; Tâhâ Sûresi, 20/40, 85, 90, 131.

²⁰⁹ Bakara Sûresi, 2/191, 193, 217; Nisâ Sûresi, 4/91.

²¹⁰ Mâide Sûresi, 5/41, 49; Sâffât Sûresi, 37/162.

²¹¹ Ankebût Sûresi, 29/10; Zâriyât Sûresi, 51/13, 14; Burûc Sûresi, 85/10.

²¹² Nisâ Sûresi, 4/101.

²¹³ Karaman ve dğr. *Kur’an Yolu*, 1/294-299.

gibi anlamlarda kullanılmıştır.²¹⁴

Müslümanların verilen sözlerin tutulması, adaletin ve huzurun sağlanması, haksızlıkların giderilmesi gibi temel prensipleri ile sadece kendi toplumlarında değil, dünya üzerinde barış ve güvenlik ortamının sağlanması konusunda çaba sarf ettiklerini söylemek mümkündür. Buna göre; Müslümanlar kendilerine savaş açıldığında savunmalarının yanı sıra, yeryüzünde zulme uğrayan bir devlet gördüklerinde onların huzuru için de huzuru bozanlarla savaşmayı uluslararası güvenliğin sağlanması için gerekli görmüşlerdir. Dil, din, ırk, mezhep, hiçbir ayırım yapmadan Müslümanlar zulüm gören topluluklarda huzuru sağlama konusunda yardımcı olmak adına adeta barış elçiliği görevini üstlenmişlerdir. Bu görev Hz. Peygamber (sav)'in ümmetine Kur'ân'da "vasat (örnek) ümmet"²¹⁵ vasfı ile verilmiştir. Bu ayete göre Allah (cc) Müslümanlara, uyumlu, hoşgörülü, orta yolda gidenler olma ve örnek olma özelliği vermiştir.. Şahitlik terimi, "hazır bulunmak, haber vermek, bilmek, gözlemek, görmek" anlamlarındaki şehadet kökünden türemiştir. Şâhit ise, fıkıh terimi olarak bir olaya veya duruma tanık olan veya tanıklık eden kişiyi ifade eder. Şahitlik genel olarak, "Bir şahsın olay yerinde hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi" şeklinde tanımlanabilir.²¹⁶

Şahitlik tarafsız ve adaletli bir şekilde yalnızca gerçeği söyleyeceğinden emin olunan kişiyi ifade etmektedir.²¹⁷ Hz. Peygamber (sav)'in ümmeti olarak Müslümanlar bu örnek ümmet olma ve şahit olma sorumluluklarını sırtlanarak uluslararası barışın sağlanması konusunda adaletli bir şekilde çözüm üretmeli ve tüm dünyaya öncü olma görevini üstlenmelidir. Müslümanların üstlendikleri bu misyon sebebiyle yalan, ahlaksızlık, haksızlık, taraf olma, gerçekleri saptırma gibi eylemlerden uzak durmaları gerekmektedir.

Günümüzde uluslararası güvenliğin ve huzurun sağlanması için BM, NATO vb. oluşumlarla mücadele edildiği gibi İslam devletlerinin bu gibi bildiriler yayınlayarak ve yaptırımlar uygulayarak uluslararası güvenliğin sağlanması adına ortak hareket etmesi kendilerine yüklenen misyonun bir gereğini oluşturmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim, "Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz ama

²¹⁴ Mustafa Çağrı, "Adalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1 (1988), 344.

²¹⁵ Bakara Sûresi, 2/143.

²¹⁶ H. Yunus Apaydın, "Şahit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38 (2010), 278.

²¹⁷ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu*, 8/124.

Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın.”²¹⁸ ayeti ile Müslümanlara düşmanlara karşı güç hazırlamaları ve ellerinden geldiğince hakka uygun bir biçimde davranarak her türlü baskı, zulüm ve haksızlıkla mücadele etmeleri emredilmiştir. Bunun tek elden yapılamadığı durumlarda diğer barışçı devletlerle işbirliği sağlanabilir. Bunun için yapılacak bir savaş İslam hukukuna göre meşru sayılacaktır.

²¹⁸ Enfâl Sûresi, 8/60.

SONUÇ

İnsancıl hukuk, tüm dünya insanları, düşünürleri ve devletlerin en büyük sorunları arasında yer alan savaşın acılarını asgariye indirmek için oluşturulmuştur bir hukuktur. Bu doğrultuda hemen hemen her devlet, bu sorunun çözümüne yönelik arayışlar içerisine girmiştir. İnsani bir sorun olması nedeniyle de İslami bir çözüm sunumu, başta Kur'an olmak üzere, Hz. Peygamber (sav) ve onun yolundan giden tüm mü'minlerin ilgi alanına girmiştir.

Hz. Peygamber (sav)'in ve İslam Hukukunun savaşlarda izlediği temel strateji, İslam dinini korumak, yaymak, emirlerini iletmek, İslam'ın doğru olduğuna inananların dini özgürce kabul ederek yaşamaları için gerekli huzur ortamını sağlamak ve kimseye karşı baskı, zulüm, zorbalık uygulamadan İslam'ın evrensel niteliğini, gereğini uygulamak olmuştur. İslam hukuku doğrultusunda savaş, Müslümanların inançlarını özgürce yaşamak isteyenlere karşı yapılan baskı ve zorlamaların önüne geçerek, İslam dinini evrensel niteliğine kavuşturmak adına tüm dünyaya duyurmak, bunu yaparken de toplumsal huzur, barış ve düzeni sağlamaktır.

Savaş tıpkı bir insanın sağlığının bozulması ve yeniden sağlığına kavuşmak için tedavi ile o hastalıkla mücadele etmesi gibidir. Yani düşman, savaşı zorunlu hale getiren unsurdur. Bu sebeple hemen hiçbir dönemde Hz. Peygamber (sav) savaşı, amaç haline getirmemiştir. Son çare olarak başvurulmuş bir yol olmuştur. Bundandır ki savaşa gidildiğinde dahi muhataplara alternatifler sunulmuş, savaşın olmaması için daha başından ikna çabalarında bulunulmuştur.

İslam devletinin ve ordusunun ilk komutanı olarak Hz. Peygamber (sav) hiçbir savaşta sivillerin, masumların, savaşla alakası olmayanların, savaşılan bölgedeki canlıların ve tabiatın haksız yere zarar görmesine göz yummamış, kimsenin can ve mallarına dokunmamıştır. Savaş sonrası esirlere yaptığı uygulamalarla, yaralı ve hastalara olan ilgi ve alakasıyla rahmet Peygamberi olduğunu tüm insanlara göstermiştir. Ölümlere işkence ve eziyet yapılmasına müsaade edilmemiş, ne savaş öncesinde ne de savaş sonrasında yağmacılığa, talana teşebbüs ve tenezzül edilmemiştir. Hiçbir şekilde menfi davranılmamış, ırkçılık güdülmemiş, maddi gelir elde etme gayesiyle hareket edilmemiş, kin, öfke, intikam, sömürü, vb. duygular savaşa dahil edilmemiştir. Bu hususlar Hz. Peygamber (sav) tarafından bizzat uygulanmıştır. Sonraki dönemlerde ise

Müslümanlar bu ilkelere uymaya çalışmışlardır. Ancak bunu her zaman ve dönemde gerçekleştirdiklerini söyleyemeyiz.

Meşrû sebeplere dayandırılmadan bir devlete, millete yahut topluluğa savaş açılması İslam dininin prensiplerinde uygun görülmemiştir. İslam tarihi incelendiğinde İslam devleti kurulduğundan itibaren Hz. Peygamber (sav) hiçbir topluluğa nedensiz olarak savaş ilan etmemiştir. Savaş ilan edeceği durumlarda dahi ilk önce antlaşma tekliflerinde bulunmuştur. İslam hukuk kurallarına göre savaş şartları oluştuğunda muhatap devletler antlaşma yoluna gitmediğinde, savaşın ahlaka ve hukuka uygun bir biçimde tüm menfî ve nefsî duygulardan arındırılmış olarak gerçekleştirilmesi prensip haline getirilmiştir.

Bu yaklaşım sadece savaşılan devlete karşı değil, bölgelere ve çevrelere karşı da geçerli bir tutum olmuştur. İslam hukukçularının prensiplerine bakıldığında ve Hz. Peygamber'in uygulamaları incelendiğinde yeşil alanların, meyve bahçelerinin, ev ve iş yerlerinin, ağaçların, hayvanların gereksiz yere zarara uğratılmasının yasak olduğu görülmektedir. Ancak zaruri görülen durumlarda geçici bir dönem için tahribata göz yumulduğu bilinmektedir. Yalnızca askerlerin hayatîyeti ve savaşın gidişatına önemli yön vereceği durumlar zaruri kabul edilmiştir ki bu zaruret çerçevesinde de sınırsız bir müsamaha söz konusu olmayıp belli sınırlandırmalar ile belirlenmiştir.

Yeryüzündeki zulüm, haksızlık ve zorbalıkların engellenebilmesi, uluslararası ilişkilerde uyulması gereken temel kurallara bağlıdır. Bugün çeşitli oluşumlar tarafından gerçekleştirilen insan haklarını korumaya yönelik uygulamalar, bu amaca hizmet etmektedir. Uluslararası İnsancıl Hukuk da bu doğrultuda hukuki kural, düzenleme ve yaptırımları içermektedir.

Modern devletler hukuku oluşumunda mevcut olan insancıl hukuk kurulları, önceden İslam devletler hukukundan önemli derecede yer almıştır. İslam devletler hukukuna göre zorunlu olarak görülen savaş ilanı, asırlar sonra Lahey Konferansında gündeme getirilmiş ve zorunluluk haline gelmiştir. Dünyada sistematik bir savaş hukukunun uygulanmadığı, güçlünün her zaman üstün olduğu, menfaatlerin ve kişisel duyguların ön planda tutulduğu dönemlerde İslam hukukundaki insancıl hukuk kuralları, temel ilkeleri barışta olduğu gibi, savaşta da korumuştur.

Müslümanlar, savaştıkları düşmanlarına karşı bile İslam hukukunun kuralları doğrultusunda hareket etmiş ve benimsedikleri kuralları, yerine getirmeye özen göstermişlerdir. Genellikle Müslüman devletler, yönettikleri topraklarda mü'minler yanında zimmet akdi ile farklı inançlara mensup kişileri de vatandaşı kabul etmiş, ülkede yaşama hakkını verdiği şekilde, İslam hukukunun kuralları çerçevesinde onların güvenliklerini sağlamıştır.

Bugün nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar, başka devletlerin ve milletlerin yaşama haklarını tehdit etmekte ve bu silahlara sahip olan devletler, kendi devletlerinin üstünlüğünü sağlayabilmek için mücadele etmektedir. Bu da uluslararası güvenliği tehdit etmekte ve insan haklarını ihlal ederek uluslararası insancıl hukuk ile belirlenen ilkelere aykırı düşmektedir.

Savaşla ilgili hükümlerin gerekçelerini anlamak için İslam'ın savaş ve barış düşüncesini iyi anlamak ve yorumlamak gerekir. Zira İslam, yeryüzünde Müslümanlar aleyhine oluşturulan fitnenin giderilmesi ve barışın hakim olabilmesi için zalimlerle savaşılmasını ve onların savaş güçlerinin çökertilmesini, bunun da meşrû çerçevede zulüm ve işkenceye vardırmadan yapılmasını emretmektedir.

İslam hukukunda savaş, dini bir boyut kazanarak, cihad şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre cihad, aynı zamanda sevap, hatta cenneti kazandıran bir hareket olmuştur. Bu doğrultuda cihad, İslam hukukuna göre bir farz-ı kifaye olmuştur. Ancak günümüzde dini istismar eden bazı radikal kesimler tarafından cihad, mü'minlere yönelik bir hareket olarak anlaşılmış ve kendileri gibi düşünmeyen mü'minleri, "müşrik" olarak tanımlamışlardır. Bu yaklaşım ise, İslam hukukunu kendi arzu ve emelleri doğrultusunda uygulamalarına yol açarak keyfilik oluşturmuştur. Böyle düşünen ve hareket eden kimselerin, insancıl hukuk ilkeleri çerçevesinde tutum ve davranışlarda bulunmaları beklenemez.

Uluslararası İnsancıl Hukuk, savaşın şiddetinin azaltılmasına, devletlerin şiddet için şiddet uygulamalarına ve artan zulümlerine, savaşa dahil olmayan kimse ve kesimlere yönelik zulüm ve haksızlıklara engel olmaya çalışmaktadır. Asıl amacı, insanların zarar görmeleri engellenerek, dünyada huzur ve barışı sağlamak adına çaba sarf etmektir. İnsancıl hukuk konusunda, Kur'ân-ı Kerîm'in buyrukları ve Hz. Muhammed (sav)'in uygulamaları bakımından Müslümanların zamansal olarak önceliği bulunmakla birlikte, uluslararası Cenevre ve Lahey anlaşmalarının bu konuya ciddi bir şekilde yönelmeleri, -

uygulamada tatmin edici bir karşılığı görülmemekle birlikte- insanlığın geleceği açısında ümit verici önemli veriler içermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, çev. Hasan Yıldız-Zekeriya Yıldız-Hüseyin Yıldız, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2014.
- Ağır, Bülent Sarper, “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri* 11/22 (2015), 97-130.
- Algül, Hüseyin, "Akabe Hadisesi Hicret ve Getirdikleri", *Diyanet Dergisi Hicret Özel Sayısı*, 1981, 31-83.
- Alsan, Zeki Mesud, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3 (2008):37-57.
- Altınok, S. Müberra, “İnsancıl Hukuk”, *Hukuk Gündemi* 2 (2018):35-41.
- Apaydın, H. Yunus, “Şahit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38 (2010), 278-283.
- Arslan, İhsan, “Hz. Peygamber’in Savaşlardaki Tavrı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/39 (2015), 1941-1051.
- Aslan, M. Yasin, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *TBB Dergisi*, 79 (2008):235-274.
- Aydın, Aydın, Bakıncak, Emir, “Uluslararası Güç Dengesi Ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 1 (2016), 95-112.
- Balcı, İsrail, “Klasik Hukukçuların 'Cihad' ve 'Savaş'a Dair Görüşlerine İbn Rüşd'ün Getirdiği Eleştiri ve Açılımlar”, *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, Sivas, 2 (2009), 329-338.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye Ve İstîlâhât-I Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976.
- Birinci, Görkem, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7, 2 (2017), 50-81.
- Birsin, Mehmet, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî, *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010.

- Çağrıçı, Mustafa, “Adalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1 (1988), 341.
- Dumankaya, Elif Merve, “Uluslararası İlişkiler Ve Güç Kavramı”, *Trend Analizi*, 2019, 1-10.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebi Dâvûd Tercüme ve Şerhi*, haz. Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1987.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm’da Savaş Kavramı*, çev. C. Karaağaçlı, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976.
- Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*, çeviri, Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013.
- Ebüssuûd Efendi, *İrşadü'l-akl-ı Selim ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, Beyrut: Darü İhya'ut Turas'il Arabi, 1994.
- Ercümen, Merve Aksoy, “Savaşın Değişen Doğası Ve Cenevre Sözleşmeleri”, *İnsamer* (https://insamer.com/tr/savasin-degisken-dogasi-ve-cenevre-sozlesmeleri_346.html). Erişim tarihi: 13/05/2019.
- Ersöz, Resul, Kur’ân’a Göre “Hakk” ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslâm Toplumunun İctimâî Değerleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/2, 2016, 1-27.
- Fayda, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, İstanbul, 1989.
- Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Bata yayınları, 2001.
- Geneva Conventions and Commentaries, *International Committe of The Red Cross*, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>. Erişim tarihi: 23/05/2019.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1980.
- Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Güneş, Ergin, “Günümüz Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı Ve Güç Dağılımı”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 23 (2012), 78-101.
- Güneysu, Gökhan, “Askeri Gereklik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, *Ankara Barosu Dergisi*, 4 (2012), 95-108.

- Gürkan, Ahmet, *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirilmesi*, Ankara, 1969.
- Hamidullah, Muhammed, *H. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998,
- Hassenein, Ahmed Samir, "İslam Ceza Hukuku'nun Katar Ceza Kanunu Üzerindeki Etkisi", *İslam Ceza Hukuku-1*, ed. A. Eren, M. R. Korkusuz, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 51-75.
- Heysemî, Nureddin, *Mecmau'z-zevaid ve Menbau'l fevaid*, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *es-Sîretü'n-nebeviyye* nşr. Süheyl Zekkar, I-II, Beyrut: Darü'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire: Daru'l-Hadis, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır, 1994.
- İbn Rüşd, el-Hafîd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, trc. Ahmed Meylani, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*, çev. Heyet, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Değişim Yayınevi, 2004.
- Kapar, Mehmet Ali, "Hudeybiye Seferi Ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti", *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16 (2016), 155-175.
- Karaman, Hayreddin, Çağrıcı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu: Türkçe meal ve tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Kardavî, Yusuf, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çev. Özcan Hıdır, İstanbul: Ravza Yayınları, 2001.

- Kaya, Eyyüp Said, Hacak, Hasan, “Zimmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/424-428.
- Kelebek, Mustafa, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, *CÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 4 (2000), 1-37.
- Kılıç, Ünal, Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (Sav): Savaşlar Çerçevesinde”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2013), 32 11-34.
- Kızılay, “Uluslararası İnsancıl Hukuk Sorularınıza Cevaplar”, *Türk Kızılayı*, Ankara: 2004.
- Koca, Ferhat, “Gulul”, *TDV, İslam Ansiklopedisi*, 14 (1996), 190-192.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Ve İslamiyet*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Kuran, Selami – Kahraman, F. Ş. T., “Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması Hukuki Rejiminde Bir İstisna Olarak “Askeri Gereklilik”: Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler”, *MUHF-HAD*, 23/1 (2017), 89-158.
- Lagoun, Saad, İslam Ceza Hukuku Ve Uluslararası İnsancıl Hukukta Savaş Suçları, *İslam Ceza Hukuku-II*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 774-790.
- Macit, Yunus, “Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamber’in Sünnetinde Doğal Ve Fizikî Yapının Masuniyeti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005), 95-110.
- Mâverî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Ahkâmu’s-sultâniyye ve’l-vilâyâtü’d-dîniyye*, nşr. Hâlid Abdullatîf, Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-Arabî, 1994.
- Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye), nşr. Ali Himmet Berki, İstanbul, 1985.
- Meray, Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler, 1979.
- Mevsîlî, Mecdüddin Abdullah, *el-İhtiyâr li ta’lîl-i’l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru’l-Maarif, 1975, 5/119.
- Mustafa Öztürk, “Cihad Ayetleri: Tefsir Birikimine İslam Geleneğine ve Günümüze Yansımaları”, *İslam Kaynaklarında Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*, ed. Ahmet Ertürk, İstanbul: Kuramer, 2016, 99-163.

- Özdemir, Ahmet, “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı Ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu”, *Akademik Hassasiyetler* 3/5 (2016): 87-115.
- Özdemir, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özdemir, Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63/3 (2008), 113-144.
- Özel, Ahmet, “Cihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7 (1993), 531-534.
- Özel, Ahmet, “Darülharp”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (1993), 536-537
- Özel, Ahmet, “Darüislam”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (1993), 541-543.
- Özel, Ahmet, “Esir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11 (1995), 382-389
- Özel, Ahmet, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Özsoy, Şule, “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşünceyi Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar”, *TBB Dergisi*, 56 (2005), 29-47.
- Platon, *Devlet (Politeia)*, çev. Hüseyin Demirhan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002.
- Sandıklı, Atilla, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Ve Barış”, *Bilgesam*, (2014):137, 154. (http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-201404079sandikli_kaya.pdf). Erişim tarihi: 12/03/2019.
- Sav, Özden, *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş Ve Barış Hukuku*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *İslam Devletler Hukuku/Şerhu's Siyeri'l Kebîr*, çev. İbrahim Sarmış-M. Sait Şimşek, Konya: Eğitaş Yayınları, 2001.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- Shestack, Jerome J. “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri”, *Liberal Düşünce*, 11/40 (2006), 87-119.

- Somalı, Arzu, “İslam Hukuk Felsefesinde İnsan Hakları: İnsan Haklarının Temel Dinamikleri”, *I. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu: İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek*, İstanbul, 6-7 Aralık 2018, 730-746.
- Süyutî, Celaleddin, *Cami’u’s-Sağır Tercümesi*, çev. Seyit Avcı, Konya: Serhat Kitabevi, 2013.
- Şen, Mahmut, “İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik İlkeleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 6 (2015), 505-534.
- Şentürk, Recep, “İnsan Hakları”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22 (2000), 327-330.
- Şentürk, Recep, *İnsan Hakları ve İslam Sosyolojik ve Fikhî Yaklaşımlar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.
- Taberî, İbn Cerir, *Tarihu’t-Taberî*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Toraman, Cüneyt, “Ceza Hukukunda ‘Kanunsuz Suç Olmaz, Kanunsuz Ceza Olmaz’ Prensibinin, Müslüman Toplumlarda İzdüşümü”, *İslam Ceza Hukuku-1*, ed. A. Eren, M. R. Korkusuz, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 141 119-151.
- Torun, Yıldırım, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Ünal, Şeref, *Temel Hak Ve Özgürlükler Ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997,
- Ürkmez, Ahmet, “Kaynak Değeri Ve İçerik Tenkidi Açısından ‘Üç Yerde Yalan’ Rivayeti”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, (2012), 9-34.
- Yaman, Ahmet, “Savaş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36 (2009), 196-200.
- Yaman, Ahmet, “Sulh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37 (2009), 490-492.
- Yiğit, İsmail, “Hz. Peygamber’in Medine Dönemi Faaliyetleri”, *Vahyin Nüzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v.)*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul: 2011, 184. 169-188.
- Yiğitoğlu, Mustafa, “Hz. Ömer’in Kudüs’ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2017), 135-142.

Zavedi, Muhammed Şükri, “İslam Hukukunda Cezalar Ve İnsan Hayatını Korumakta Etkisi”, *İslam Ceza Hukuku-I*, trc. Osman Güman, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017, 277-303.

Abdullah bin Mübarek, *Kitabu'l-Cihad*, çev. İshak Doğan, İstanbul: Hüner Yayınevi, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 2014 mezunu olan Sercana Yüce Akkaya bitirme tezini İslam Hukuku alanında Modern Hukukta ve İslam Hukukunda Boşanma konusunda çalışmıştır. Seta Vakfı bünyesinde Hukuk ve İnsan Hakları alanında 120 saatlik eğitim almıştır. Suriye/Dımeşk Üniversitesine bağlı Seyh Bedrettin el- Hasani Vakfında 45 günlük Arapça eğitimi almıştır. Sakarya Üniversitesi, Hendek Eğitim Fakültesinde Pedagojik Formasyon Eğitimi tamamlamıştır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler-Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Alanında bir dönem Yüksek Lisans 'a başladıktan sonra RTE Üniversitesinden yatay geçiş ile Yüksek Lisansı aynı alanda Sakarya Üniversitesi'nde devam etmektedir. Halen Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı 3. Sınıf Öğrencisi (AÖF). Hukukçular Kulübü Sakarya Aday Yönetim Kurulu Üyeliği yapmış ayrıca Sakarya Üniversitesi'nde kültürel konularda panellere konuşmacı olarak katılmıştır. Hukukçular Kulübü Sakarya Kültür ve Sanat komisyon Başkanlığı yapmıştır. Milli Türk Talebe Birliği Sakarya şubesi hanım komisyonu üyeliği görevi süresince yetmiş kişilik bir grup ile kültürel çalışmalarda bulunmuştur. Sakarya ilimizde "Üstad'ın İzinde" adı altında Necip fazıl KISAKÜREK 'i anma programları içinde panel, tiyatro, konser, şiir dinletisi faaliyetleri yer alan altı günlük bir program organizasyonunda aktif olarak bulunmuştur. Sakarya yerelinde edebi nitelik taşıyan Nun Dergisi'nin yayın ekibinde bulunmuştur. Birlik Vakfı Yönetim Kurulu üyeliği ve Hanım Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. Kadem Vakfı Sakarya Şubesi üyesi olup, Eğitim Atölyesinde görev yapmaktadır. Bu kapsamda "Kadının Tüketim Ağında Metalaştırılması ve Medya" konulu seminer vermiştir. Sakarya yerelinde çıkan aylık Kültür Sanat Dergisi Ajans Serdivan'da bir süre Evvel Zaman Köşesini hazırlamıştır. Sakarya Müftülüğü Çamlık Camii Kura'n kursu öğreticiliği yapmıştır. Vuslat Vakfı (Kura'n, siyer, akaid vb) derslerinde Eğitim vermiştir. Seta Vakfı Hukuk ve İnsan Hakları alanında eğitim almış ve çalışmalar yapmıştır. İMKB Sakarya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi – DKAB ve Kur'an-ı Kerim Öğretmenliği yapmıştır. Sakarya Merkez Anadolu İmam-Hatip Lisesi / Meslek Dersleri Öğretmenliği yapmıştır. Sakarya Serdivan Fikir ve Sanat Akademisi, Ramazan Okulu Öğretmenliği yapmıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Vakıf Kolejinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmış, mesleğinin beşinci yılını tamamlamıştır.

Evli ve bir çocuk annesidir.